

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄРЕПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 12 (513), December, 1990, Vol. XLIII

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Володимир Гуменюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
д-р О. Кушпет, інж. В. Олесків, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1991 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 12 (513)

ГРУДЕНЬ, 1990

Річник XLIII

Зміст XII-ої книжки

Питання національного визволення

— ЗВЕРНЕННЯ ПРОВІДУ ОУН В РІЧНИЦЮ СМЕРТИ СЛ. П. СТЕПАНА БАНДЕРИ	1411
— В РІЧНИЦЮ СТВОРЕННЯ УПА І СМЕРТИ ЙІ КОМАНДИРА — від УРП	1417
Василь Барладяну: СИТУАЦІЯ: ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ (Зак.)	1420
С. Мечник: ЗІЗД КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І 28 ЗІЗД КПСС	1433
Євген Сверстюк: НА ЗЕМЛІ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ АПОСТОЛОМ	1444
Роман Рахманний: НЕВЕСЕЛА ПІСНЯ НА РІКАХ НАШОГО ВАВИЛОНУ	1459

Поезії

Андрій Коробань: СИНОВІ	1463
Остан Лапський: МІЙ СОН — 1467; РОМАНТИЧНЕ — 1467; ЗЛОДІЙСЬКЕ — 1468	
Святослав Караванський: МОВНА КОНСУЛЬТАЦІЯ	1469

Перекладна література

о. Євген Небесняк: ЖИТТЯ І ПАЛОМНИЦТВО ДАНИЛА — ІГУМЕНА РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ	1471
— СЕНТЕНЦІЇ	1477

Спогади

— ІНТЕРВ'Ю З ХУДОЖНИКОМ ЗАЛИВАХОЮ (Фрагменти спогадів, записаних на магнітофону стрічку)	1478
Мирослав Кальба: БОРИС БОБІНСЬКИЙ (БОБО) — Закінчення, 2	1484

Огляди, рецензії

Роман Кухар: ЗАОБРІЯНИЙ «ДИКИЙ ЗАХІД»	1498
Михайло Лоза: НЕ ПРЯМА, А КРУЖНА ДОРОГА	1501
Володимир Жила: ПОТРІБНА І ЦІННА ПРАЦЯ	1505
— ПОЯВА КНИЖКИ Я. ПРИШЛЯКА п.н. «ДВА БРАТИ ІДЕАЛІСТИ»	1509

Володимир Болюбаши: ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОСІЇ	1510
— ДРУГИЙ ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКОЇ ШЕКСПІРІЯДИ	1519
— ТВОРИ ЯРА СЛАВУТИЧА ПОЛЬСЬКОЮ ТА БІЛОРУСЬКОЮ МОВАМИ	1519

Некрологи

— СЛ. П. МІР ВАСИЛЬ ЛИТВИН	1520
— СЛ. П. РЕД. ВАСИЛЬ СОЛОНІНКА	1521

З листів до Редакції

— СПРАВЛЕННЯ НЕТОЧНОСТЕЙ	1523
--------------------------------	------

— ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1990 РІК	1524
---	------

*Чоло похідної колони під час відзначення 500-ліття Запорізької Січі,
серпень 1990*

Питання національного визволення

ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН В РІЧНИЦЮ СМЕРТИ СЛ. П. СТЕПАНА БАНДЕРИ

Український Народе! Члени й симпатички ОУН!

15-го жовтня — це день жалоби й тріумфу, день великої національної втрати й великої національної перемоги. Цього дня перед 31 роками, 15 жовтня 1959 року, загинув із руки московського скритовбивці Голова Проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН) сл. пам. Степан Бандера. Проте жертва славного Сина України по сьогодні приєднує сотні тисяч українців і українців до священної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. «Дух Бандери» переможно ширяє по всіх усядах — на Рідних Землях і в найдаальших закутках землі, куди доля закинула наших лю-

дей — чи то на просторах російської імперії чи в діаспорі. Його прізвище наповнює вірою в перемогу Української Правди і додає наснаги до дальшої жертвенної боротьби. Про Степана Бандеру кружляють різні міти й легенди, а ворог ширить наклепи, обман і брехню. Розглянемо праведний шлях цього шляхетного мужа.

Степан Бандера, син українського греко-католицького священика о. Андрія Бандери й Мирослави з Глодзінських, народився 1 січня 1909 р. у селі Угринів Старий Калуського району Івано-Франківської області. Членом Української Військової Організації (УВО) став під час навчання в українській гімназії в Стрию, а згодом членом тайного Союзу Української Націоналістичної Молоді. Коли ж на початку 1929 року постає ОУН під проводом полк. Євгена Коновальця, Степан Бандера стає одним із перших її молодих членів на теренах під польською окупацією.

Після закатування поляками крайового провідника ОУН сот.

Юліяна Головінського (30 жовтня 1930), новий крайовий провідник Степан Охримович покликає Степана Бандеру на пост референта пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН на ЗУЗ. На цьому пості Бандера заслужений поширенням видань ОУН («Розбудова Нації», «Сурма», «Націоналіст», «Бюлетень КЕ ОУН», «Юнак» і інші), і впровадженням культу символічних могил борців за волю України та акції проти алкогольних напитків і тютюну, що були державними монополіями і приносили Польщі поважні прибутки. Бандера заініціює ще й акцію проти польонізації українського шкільництва.

Весною 1932 року полк. Євген Коновалець покликає Степана Бандеру на пост заступника провідника Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, який одночасно далі виконує функцію референта пропаганди. Коли ж 23 грудня 1932 р. поляки повісили бойовиків ОУН Василя Біласа й Дмитра Данилишина, то Степан Бандера організує зі своєю референтурою могутню жалібно-тріумфальну акцію в честь героїв, щоб в один момент на просторах Західніх Земель дзвонили сотні церковних дзвонів.

Від січня 1933 року Степан Бандера стає фактичним крайовим провідником ОУН на ЗУЗ, а від червня формальним, поскільки діючий провідник Богдан Кордюк змушений виїхати на чужину. З доручення полк. Конавальця Степан Бандера підготовляє збройну акцію на советський консулят у Львові для запротестування проти народобивчого голоду в підбольшевиській Україні. Акцію провів член ОУН Микола Лемик 23 жовтня 1933 р., вбиваючи високого сталінського урядовця Маїлова. Головним ділом Степана Бандери в 1930 роках було підготування атентату на польського міністра внутрішніх справ ген. Б. Перацького в січні 1934 р., виконаного бойовиком ОУН Грицем Мацейком, за те, що Перацький провів ганебну «пацифікацію» та терор супроти українського народу. Поляки арештували Степана Бандеру разом із іншими членами ОУН. Однак під час двох судових розправ (у Варшаві в листопаді 1935 та січні 1936 р., у Львові травень-липень 1936 р.), Степан Бандера, Ярослав Стецько та другі провідні члени ОУН виходять ідейними переможцями над ворожими суддями, попри те, що вони були засуджені на досмертну тюрму.

Своєю славною промовою на цьому процесі Степан Бандера підносить на рівень національного провідника. Він м. і. заявляє: «Люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але — наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреа-

лізувати». Три роки Степан Бандера терпить у найтяжчих польських тюрмах «Свенти Кшиж», у Вронках і в Берестю, в суворій ізоляції.

Коли ж польська імперія впала під ударами двох інших хижацьких імперій — німецької і російської — то Степан Бандера з сотнями провідного активу, вийшовши з тюрми, негайно розгортають і посилюють мережу ОУН. 10 лютого 1940 року формується новий Революційний Провід всієї Організації, на чоло якого ставлять Степана Бандеру. Під його керівництвом відбувається в квітні 1941 року Другий Великий Збір ОУН, що вирішує піти на двофронтову війну, тобто проти російських імперіялістів і проти Німеччини, якщо Німеччина поставиться вороже до заходів відновлення Української Держави. Підготовляються Похідні Групи ОУН, які згодом несуть по всій Україні ідеї й слово славного свого безстрашного Провідника та ОУН. Розгортає працю Крайовий Військовий Осередок, який пізніше багато причиняється до постання УПА. До нього належать чільні пізніші командири-бандерівці — ген. Роман Шухевич, ген. Дмитро Грицай, полк. Василь Сидор, полк. Олекса Гасин і багато інших. Під керівництвом Бандери оживляється міжнародна визвольна політика ОУН, що оформлюється у концепції спільного фронту визвольних рухів поневолених Росією народів, відомий по сьогодні під назвою Антибольшевицький Блок Народів.

Комісія Державного Будівництва, покликана Степаном Бандерою під проводом д-р Володимира Горбового, підготовляє ґрунт для відновлення Української Держави, що була здійснена після вибуху німецько-російської війни Актом 30 червня 1941 року у Львові. Головою Українського Державного Правління вибрано заступника Степана Бандери — Ярослава Стецька. Гітлерівська Німеччина поставилася вороже до Української Держави: Адольф Гітлер вимагав відкликання Акту її проголошення, але мур безкомпромисовости зустрів німецьких расистів. Тому нацисти заслали Степана Бандеру, Ярослава Стецька й сотні членів та симпатиків ОУН до концтаборів, де багато з них загинули, а сотні інших розстріляли чи повісили. Проте революційний рух постійно ріс. Розпочалися протинацистські демонстрації, виступи, листівки й видання, що скоро перейшли у збройну визвольну боротьбу. До кінця 1942 року діяли вже кілька військових сотень ОУН на терені Крайового Проводу Північно-Західніх Земель, що весною 1943 р. оформилися в Українську Повстанську Армію під командою полк. Дмитра Клячківського, крайового провідника ОУН на ПЗУЗ.

ОУН покриває продовж 1941-42 років своєю мережою весь простір соборної України, включно з Кримом і Кубанню, а в 1943-44

роках виростає у могутню військову силу, очолену ген. Романом Шухевичом-Тарасом Чупринкою.

ОУН-УПА стає всенародним революційно-визвольним рухом, включивши українців різних віровизнань, різного походження, всіх соціальних прошарків і різних поколінь.

Після упадку нацистської Німеччини Степан Бандера виходить на волю та перебирає провід всією ОУН помимо того, що він живе в Західній Європі. Відтоді головний фронт ОУН-УПА звернений проти російських загарбників, хоч також кривавиться наш нарід в боротьбі проти польських комуністів на Закерзонні. Понад 10 років ОУН-УПА ведуть збройну боротьбу проти північного кривавого наїзника. Опісля ОУН переходить на глибокі підпільні методи визвольної боротьби. Степан Бандера як провідник, символ і жива особистість остається надалі грізним для окупантів України. Тож у 1950 роках верховод Кремля Нікіта Хрущов видає наказ знищити його. За підготовку вбивства безпосередньо відповідає шеф КГБ Александр Шелепін. На вбивцю вибирають довіреного агента-ренегата Богдана Сташинського, який уже убив д-ра Лева Ребета, а перед тим співучащав у спецвідділах для винищування ОУН-УПА в Україні.

Висланик Москви dokonує підступного злочину 15 жовтня 1959 року на сходах в будинку в Мюнхені, Німеччина, в якому проживав Провідник, при допомозі отруйної ціянкалієвої пістолі.

У зверненні ОУН до народу про цю трагічну подію читаємо: «Степан Бандера — це великий зразок незламного борця-революціонера, ідеолога і стратега, теоретика і практика української національно-визвольної революції; це неперевершений приклад всецілого жертвовного служіння рідному народові; це чин Лицаря, що не знає ні сумнівів, ні вагань, ні компромісів, коли йде про добро нації. Степан Бандера пройшов свій життєвий шлях, трудний і густо устелений терням, — мужньо, непохитно, достойно, з гордим поглядом ясних очей. Як людина великого серця, світлого розуму, непохитної віри, твердого характеру, Степан Бандера впродовж довгих років упевнено й несхибно керував Організацією Українських Націоналістів і всією революційною боротьбою за державну самостійність України».

Провідник Степан Бандера якнайсильніше підкреслював, що «головною реальною основою революційної концепції є власні сили і власна боротьба поневолених большевизмом народів». Провідною думкою всіх його стверджень і висновків є непохитна віра в невичерпні сили українського народу: «Ідеї українського націоналізму, як продукт духовности і світогляду українського народу, як вислів його життєвих прагнень та дороговказ його прямувань

на історичному шляху є основним, найзагальнішим, найбільше й найвитриваліше діючим рушієм української національно-визвольної протибольшевицької революції».

Дорогі Українки й Українці!

Знаємо, що шлях, яким ішов і який вказував нам Степан Бандера, остався незмінним для сотень тисяч вірних його подруг і друзів та для мільйонів українського народу. За ідею Української Самостійної Соборної Держави боролися, страждали і життя своє віддали безчисленні найкращі доньки і сини наскорої нації. Завзята боротьба шаліла в 1940 і 1950 роках. ОУН здобула великі перемоги, що змусило Никіту Хрущова розв'язати під тиском повстань і страйків політв'язнів систему масового невілництва й народобивства в ганебнім ГУЛАГ-у та ехидно відректися «культу особи» свого зверхника Сталіна. В 1960 і наступних декадах почав могутніти націоналістичний рух, з його надр появилися різні підпільні групи, що їх безпощадно намагалося знищити кровожадне КГБ. Росло покоління «шестидесятників», мотивоване й одуховлене нескореними борцями. Ніякі брежнєво-андроповські терористичні й диверсійні заходи не приборкали й не розгромили визвольного націоналізму, освяченого масовим героїзмом. На жертвах сотень тисяч борців росли нові апостоли й лицарі.

Врешті, в половині 1980 років російська тюрма народів почала остаточно розвалюватися під ударами непереможної сили національних ідей у змістовлених у кличі: Воля народам — воля людині! Кремлівські вожді доручили Михайлу Горбачову змодернізувати й оновити імперію. Він намагається обдурити й ошукати народи хитрими пропагандивними лже-ідеями економічної «перебудови», «гласности» й «демократизації». Проте поневолені народи вже більше не дають себе обманути чи стероризувати. Ще лише лакеї-коляборанти висуюють федералістичні і конфедералістичні проекти нового «союзного договору». Але повсюди лунають могутні пісні про Степана Бандеру та його легендарних героїв-лицарів. Ставлять їм пам'ятники і могили, перепоховують їх із великою шанобою, домагаються назвати їхніми почесними прізвищами місцевості, площі, вулиці й установи. Будують їм музеї слави. На великолюдних зборах і святах появляються побіч національних прапорів, червоно-чорні прапори Української Національної Революції. Шириться література про подвиги ОУН і УПА, зокрема у періоді під проводом Степана Бандери.

Дорогі Сестри й Брати в Україні й діаспорі!

Члени й симпатки ОУН!

Всі ми прагнемо того, щоб цього річне відзначення 31 річниці

смерти сл. пам. Степана Бандери було вже останнім у неволі. Ми спільно доборолись значних успіхів на шляху до відновлення Української Держави. Жертви попередніх поколінь не пішли на марно! У всіх областях України й поза УССР лунають ідеї Національної Революції, ростуть кадри націоналістичного руху, слабне й розкладається компартія, нарід все менше вірить різним фальшивим плянам, що виходять з Москви. Ростуть наші християнські національні Церкви, з'являються заклики до відновлення національних збройних сил.

Ворог ще не програв. Імперія ще має деяку силу. Ще грядуть бої, які можуть вимагати жертв за життя нації. Нарід наближається до своєї віковичної мрії-мети — волі й державної незалежності. Мусимо бути готові на вибухи шовіністичної реакції імперіалістів. Мусимо силою зломити останній спротив народобивців. Тож, народе, готуйсь до великих випробувань в прийдешніх тижнях і місяцях! Час визволення близько!

Не сміємо прогайнувати історичної хвилини, коли імперія в за-непаді, хоч вона ще не скапітулювала.

Нехай прапор революційної ОУН і УПА високо майоріє над нашими чинами! Нехай дух Степана Бандери веде нас до перемоги! А перемога мусить бути за нами, бо нас окрилює місія золото-верхнього Києва, вказують шлях великі й славні державні й духовні мужі, будівничі могутніх епох української державности «на грані двох світів».

Вічна слава Українському Народові!

Вічна слава Степанові Бандері!

Вічна слава Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери!

За перемогу Української Національної Революції!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Слава Україні!

Героям Слава!

У місяці жовтні, 1990 року

*ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів*

В РІЧНИЦЮ СТВОРЕННЯ УПА І СМЕРТИ ЇЇ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА

«Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права. . .»

Гетьман І. Мазепа

В історії кожного народу є дати, котрі символізують дану епоху, або визначають характер і напрям розвиткових процесів народу. До таких дат належить дата 14 жовтня, що записана в нашій новітній історії, як дата українського війська. В церковному календарі під цією датою значиться Свято Покрови Пресвятої Богородиці, що пов'язане з церквою тієї ж назви на Запоріжській Січі.

Йдучи за військовими традиціями славної козацької епохи, Головне Командування Української Повстанської Армії віддало своє військо під Покрову

Пресвятої Богородиці, а дата 14 жовтня 1942 року стала офіційною датою заіснування УПА, згідно з заявою Української Головної Визвольної Ради, тодішнього керівництва всією визвольною боротьбою.

В цьому році відзначаємо 48-му річницю створення УПА і 40-ву річницю героїської смерті її натхненника і стратега, Головного Командира ген. хор. Тараса Чупринки — Романа Шухевича.

Українське Державне Правління під головуванням Ярослава Стецька, покликане Актом відновлення Української Держави 30.6 1941 р., частинно виарештоване німецьким окупантом, знайшло оборонця української державності в організованих силах ОУН, що приступила до творення збройних сил українського народу в найважчий час воєнних дій Другої світової війни. Дві світові потуги — гітлерівська Німеччина і сталінська ССРСР зударились на території України, кожна з них рішена боротися за її колоніальне посідання. Саме в цей час ОУН піднімається до над-

звичайного завдання — творення власного збройного рамена українського народу під назвою Української Повстанської Армії — УПА. Це була смілива відповідь на гітлерівські намагання ліквідувати українську державність, а український нарід звести до ролі раба-кнехта німецького Райху.

Гекатомби жертв, що їх понесла Україна за час московсько-большевицького панування при допомозі організованого голоду, чи в підвалах ЧеКа, ГПУ, НКВД, чи по тюрмах і гулагах Сибіру, чи розстріляних без суду в часі відступу Червоної Армії перед німецьким наступом, вимагали також охоронних засобів перед можливим поворотом червоного режиму. Раз відновлена українська державність стала інтегральною частиною думання і дії українського визвольного руху, речником якого була ОУН під керівництвом овіяного славою Борця і Провідника Степана Бандери, а після його арештування, його послідовників.

Правильно пояснюють боротьбу ОУН-УПА сучасні носії ідеї державної незалежності в Україні, що вона була викликана ворожим терором, як німецьким так і московсько-сталінським, і що український нарід підтримував цю боротьбу, шукаючи для себе захисту. З погляду української державної рації, це була одинока альтернатива до жорстокого ворожого гніту і брутальної нищівної сили з-під знаку свастики і червоної зірки.

Понад десятиліття збройна боротьба ОУН-УПА не має собі рівних в історії світу, коли взяти до уваги, що УПА не мала зовнішньої підтримки як це було у випадку Кореї, В'єтнаму, чи Афганістану. Ген. хор. Тарас Чупринка зі своїм штабом виявив не тільки військове знання, але й свій геніяльний хист досконалого стратега і тактика повстанських воєнних дій, ведучи боротьбу на два фронти. Весь терен військових операцій був покритий таємними бункрами і криївками, включно з військовими шпиталями, виробництвом ліків і магазинами зброї та харчових припасів. Та найважливішим чинником успішної затяжної боротьби була тісна співпраця широких кіл народу, що були фізично і духово пов'язані з керівництвом ОУН-УПА, вірні до загибелі ідеї української державності.

Вірні ідеям ОУН-УДП-УПА, а відтак політичному керівництву Української Головної Визвольної Ради (УГВР), борці і прихильники цієї боротьби залишились на своїх позиціях навіть у московських гулагах та на засланнях, куди запроторив їх ворог. Посвята і мужність веліли їм продовжувати боротьбу в нових умовах і йти на страйкові барикади та на боротьбу проти тюремно-лагрових гнобителів, піднімаючи з отупіння і страху мільйони інших в'язнів. В цей спосіб було зламано імперський пропагандивний стереотип про всемогутність поліційного апарату імперії.

Місця боротьби і поховання поляглих членів ОУН-УПА зберігалися в народі як святі місця, де нерідко з'являлися китиці квітів, а в новішому часі там народ висипає могили і ставить пам'ятники Героям. Терени дій УПА були також місцем натхнення для неодного молодого поета, письменника, чи студента. Поява «шестидесятників» мала також своє підґрунтя в недавній збройній боротьбі, яка випрямовувала ідейний хребет народу, звихнений віковою неволею.

Підписаний 1947 р. договір між СРСР і комуністичними Польщею та Чехо-Словаччиною про спільне поборювання УПА свідчить про її бойову і політичну вартість. Тільки насильне переселення української людности з Закерзоння на захід і північ Польщі спонукало відділи УПА опустити ці терени і перейти частинно в Україну, а частина одержала наказ пробиватися рейдом на Захід.

Наслідки цієї героїчної боротьби ОУН-УПА ще не є якслід збагнуті і досліджені. Ще й історія УПА не є повністю написана, хоч досі появилася вже 17 томів «Літопису УПА». Історично, це був логічний і необхідний етап боротьби на шляху до державної самостійности, який заставив Сталіна ввести Україну в члени-основники Об'єднаних Націй, а український нарід піднесено до рівня націй, що знають ціну державної незалежности. Без проходження того етапу був би неможливий також і сучасний етап політичної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Українське Державне Правління схиляє голови перед маєстатом жертв членів ОУН-УПА і їхнього найвищого Провідника і Командира ген. хор. Тараса Чупринки — Тура-Лозовського, що складені на жертівнику Нації, щоб вічно пригадували нащадкам про основну життєву істину — що немає свободи і державної незалежности без самопосягати і здетермінованости вести боротьбу аж до успішного її завершення. Українська нація знаходиться сьогодні у вирішному етапі цієї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Слава Україні!

Героям Слава!

Жовтень, 1990 року

Українське Державне Правління

Василь БАРЛАДЯНУ

СИТУАЦІЯ ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ (Закінчення, 2)

5 серпня 1989 року в центральній республіканській «Робітничій газеті» з'явилася стаття Василя Базіва «Початок діалогу», де йшлося про те, що 4 серпня у Львові «відбулася бесіда першого секретаря Львівського міськкому партії з представниками Українського Гельсінського Союзу». У статті стверджувалось, що «при обговоренні республіканського і регіонального госпрозрахунку, представники УГС заявили, що вони не піднімають питання про вихід України зі складу ССРСР». Ця зустріч стала початком відкритого єднання багатьох лідерів УГС з так званими «демократичними силами» в КПСС в ім'я нібито добробуту і волі України. Закінчилося це єднання створенням Демократичного блоку. А депутати, обрані від Дембльоку, створили у Верховному Советі УССР Народну Раду, до якої увійшло 125 осіб. Цю Раду очолює член КПСС Ігор Юхновський, який «раз у раз» на сесії Верховного Совету підкреслює: «всі, хто зібрався у цьому залі, хочуть добра Україні» («Радянська Україна», 30.06.1990, ст. 3). З десяти кандидатів на посаду голови Верховного Совету лише один В. Івашко висувався від КПУ-КПСС, а дев'ять були демблеківцями і членами Народної Ради. З них троє — члени КПСС — В. Гриньов, І. Салій, І. Юхновський, троє — тих, що 25 березня 1990 року вийшли з КПСС, — І. Драч, Д. Павличко, В. Яворівський; троє — колишніх політ'язнів, котрі до арешту теж були членами КПСС, — М. Горинь, Л. Лук'яненко і В. Чорновіл. М. Горинь і Л. Лук'яненко — члени УРП, що, за словами В. Івашка, виступає «як відверта антисоціалістична сила, ... яка оголосила комуністичну ідеологію і практику ... антилюдською і протиприродною за своєю суттю» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст.2). Але це тільки слова. 12 республіканців є членами Дембльоку і Народної Ради. У Народній Раді 45 комуністів. Окрім цього, комуніст І. Юхновський в економічній частині своєї «президентської» програми заявив, що «устрій республіки» має бути «соціалістичним» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.3). А республіканець М. Горинь, претендуючи на посаду голови Верховного Совету, іншого устрою не пропонує, а приймає той, що обстоює І. Юхновський. «З його економічними позиціями я абсолютно згідний», — сказав М. Горинь про соціалістичну програму І. Юхновського (Там само, ст.4),

тобто він теж за «соціалістичний» устрій. Левко Лук'яненко не збирається вимагати покарання комуністів-гебістів за знищення понад 109 мільйонів невинних людей («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.4). Інакше кажучи, республіканці на практиці не виступають ні в ролі антикомуністів, ні в ролі антисоціалістів.

Що ж пропонували всі десять кандидатів на посаду голови Верховного Совета УССР українському народу, аби він став щасливим і вільним?

Дружина управителя канадської «Української книги» Люба Москаль, яка була в залі засідань Верховного Совета, писала: «Якби проаналізувати виступи всіх десяти кандидатів на посаду голови Верховного Совета України, то стає зрозумілим, що у багатьох принципових позиціях... сходяться усі десять, різняться хіба що деякими нюансами» («Життя і слово», Торонто, 2.07.1990, ст.5). А принциповою позицією було питання перетворення УССР в самостійну державу.

У своїй програмовій промові В. Яворівський взагалі не вжив таких слів як «суверенітет», «самостійність» чи «незалежність» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.1-2). І лише відповідаючи на запитання депутатів, тільки один раз сказав, що він «за те, щоб український народ мав свою суверенну державу» («Радянська Україна», 6.06.1990, ст.3). Але не дав свого розуміння суверенітету і залишив читачів і своїх слухачів не свідомими того, чого він бажає Україні. Адже слова «суверенна держава» не сходять з уст В. Івашка, С. Гуренка, Л. Кравчука, які бачать Україну лише в складі «оновленої совєтської федерації». Та й такий демблєоківець, як І. Салій вважає, що «весь народ України об'єднує... спільна... мета — досягнення реального суверенітету на основі нового союзного договору з іншими республіками» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.3). Демблєоківець В. Гриньов, що тепер є заступником Л. Кравчука, бажає Україні, на відміну І. Салія, чогось «більше ніж федерація, але не доходячи до конфедерації», а на Україні йому заманулось встановити «федеративний устрій», щоб вирішити «в Україні проблему міжнаціональних відносин» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.2), тобто остаточно розв'язати руки русифікаторам.

Дмитро Павличко в своїй «президентській» програмі запропонував прийняти «Закон про незалежність Української Радянської Республіки». І, на його думку, цей «Закон про суверенітет України повинен чітко визначити старшинство, верховенство республіканських законів над союзними» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.2). Інакше кажучи, суверенітет України, в Павличковому розумінні, совєтська влада, соціалізм і 'оновлений' ССРСР. В. Івашко не відстає від Д. Павличка і не переганяє його. «У моєму розумінні,

— каже В. Івашко, — суверенітет України — це... пріоритет республіканських законів над нормативними актами органів управління Союзу РСР» (Там само). А для Івана Драча перший крок у боротьбі з надцентралізацією совєтської імперії такий: «Добровільний союз республік суверенних держав, на основі нового, справедливого в національному і союзному відношенні союзного договору». І тут же привітав «проголошену Єльциним лінію на децентралізацію, на забезпечення повного суверенітету Російської Федерації» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.4). Але ж за добу до виступу у Верховному Советі І. Драча, Б. Єльцин заявив на пресконференції, що він передає центрові «функції державні». За глибоким переконанням Б. Єльцина, «оборона країни — справа Союзу, центру, координація в здійсненні союзних програм і ряд інших функцій» — теж справа центру. «Я за єдине військо країни!» — вигукнув Єльцин перед журналістами («Аргументы и факты», 2-8 червня 1990 року, ст.2). «Я за сильний союз», — сказав Б. Єльцин через декілька днів («Московские новости», 10.06.1990, ст. 7).

Усі щойно процитовані висловлювання Б. Єльцина є стислим переказом розділу «Безпека країни» з програмної заяви XXVIII з'їзду КПСС «До гуманного демократичного соціалізму» («Радянська Україна», 17.07.1990, ст.3). Шкода, що цього досі ще ніхто не помітив. Таке враження, що Борис Єльцин був автором саме цього розділу з'їздового документу.

«Президентська» програма академіка І. Юхновського відрізняється від програми В. Івашка тим, що академік пропонує свій оригінальний проект збереження «Української Радянської Соціалістичної Республіки» у складі «оновленого» ССРСР. Цей проект включає в себе «загальносоюзний договір радянських республік», «генеральних прокурорів» республік і цілого Союзу ССР, «міністрів оборони» республік і Союзу, а також дивну побудову Збройних Сил, тобто, окрім зайвих генпрокурорів, міністрів, чиновників міністерств, матимемо на своїй шії ще й Збройні Сили Союзу ССРСР. Союзні Збройні Сили, на відміну від республіканських, — це «професіональна, високооплачувана армія стратегічного призначення, що набирається з-поміж» непрофесіональних «військ союзних республік». Для республіканських і союзних військ, окрім міністерств оборони, «існує верховне військове командування ССРСР». Якщо додати сюди ще й рідний академікові «соціалістичний... устрій республіки» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.3), а також свідому участь академіка у творенні контрольованих комуністами різних партій, добре виважені методи покращання економіки, що обов'язково приведе до укріплення Московської імперії, то радіеш, що головою Верховного Совета УССР Ігоря Юхновського не обрано.

Хоча Вячеслав Чорновіл не представляє у Верховному Советі жодної партії, він — демблєоківець, член Народної Ради, голова Львівського обласного совета і колишній політв'язень, якого разом з Л. Лук'яненком і М. Горинем ще донедавна в офіційній пресі називали націоналістами-бандерівцями. Кожному, хто цікавиться українським націоналізмом, відомо, що ті, кого називають бандерівцями, не визнають законности УССР, її колоніальний Верховний Совет і виступають не за перебудову цієї псевдореспубліки в незалежну УССР, а за відновлення на всьому нашому етнічному терені революційним шляхом Української Самостійної Соборної Держави, форму правління в якій визначить сам нарід.

Вячеслав Чорновіл виступає за «наповнення поняття 'радянська влада' реальним змістом» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.3). Він підтримує «більшість пропозицій програми академіка Юхновського», тобто теж за «соціалістичний устрій», відмежовується «тільки від . . . намагання» І. Юхновського «будь-якою ціною зберегти Радянський Союз і від його бажання укладати якийсь новий союзний договір». Інакше кажучи, В. Чорновіл стоїть на позиціях «повної державної незалежності України як єдиного надійного порятунку від економічної, екологічної і духовної катастрофи». Він бореться за «Конституцію Української Народної Республіки», тобто за перетворення УССР в УНР. На його думку, «Україні потрібна мирна революція» (Там само, ст.3), кінцевим результатом якої буде всеукраїнський референдум: «на референдум ми колись поставимо, коли народ дозріє, бути нам самостійною державою чи залишитися в складі якоїсь там спільноти», — каже В. Чорновіл («Радянська Україна», 6.06.1990, ст.4). Саме тому у Львові «на свята виставляється . . . три прапори — СССР, УССР і національний. . . А серед затверджених у нас обласною Радою, — каже В. Чорновіл, — на посади в облвиконком 65 процентів комуністів». Та й «ми, наприклад, — на весь світ говорить В. Чорновіл, — зараз просимо в Галичині не страйкувати. Як би нам не було важко, але ми там владу маємо, і кожен страйк — це ми себе позбавляємо надплянової продукції, за яку можна буде вимінити тих харчів, яких нам не дає Київ чи Москва». А Москва, як зізнався на першотравневому мітингу в цьому році у Львові Б. Котик, забирає у галичан 95 відсотків промислової і сільськогосподарської продукції. Інакше кажучи, В. Чорновіл закликає галичан виснажуватися в ім'я задоволення хижацьких вимог Москви і своїх власних потреб. «Отже, нічого ми там антиконституційного не зробили», — захищає свою діяльність на посаді голови обласного совета наш всесвітньовідомий правозахисник. І в такий спосіб визнає конституції УССР і СССР, а також законність уряду, в якому бере участь. Інакше кажучи, виступаючи проти страйків у Галичині, В. Чорновіл, бажає він того чи ні, закликає галичан

економічно зміцнювати імперію, аби відсунути незалежність України в таку далечінь, якої зі Львова не видно.

Найбільшим українським державником 60-80-их років ХХ століття вважається Левко Лук'яненко. Про безкомпромісову боротьбу за самостійність України він розповів у своїй роботі «Що далі?» І став депутатом Верховного Совету УРСР, аби парламентом шляхом вибороти українському народові державу. І цей парламентський шлях довів до того, що «президентська» промова і відповіді на запитання депутатів уже не схожі на програму виходу України зі складу СРСР. Левко Лук'яненко певний, що «у нас єдиний спосіб покращити життєвий рівень на Україні — це вийти зі складу Радянського Союзу» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.4). Але, за глибоким переконанням Л. Лук'яненка, «шлях до незалежності складний... Його мають розробити економісти, розробити цілий комплекс заходів, за допомогою яких можна буде поступово вивести Україну з підпорядкування Москви». І перший крок треба зробити у напрямку «економічного суверенітету». «Рекомендації економістів», — гадає Л. Лук'яненко, — «дозволять Україні дістати цей економічний суверенітет буквально протягом якого-небудь року» («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.3). Але, врешті-решт, він саме в цьому «економічному суверенітеті» бачить свою кінцеву мету. У «президентській» промові він порівнює «п'ятнадцять союзних республік» з «п'ятнадцятьма судинами», що «з'єднані однією трубкою... Скільки б ми не наливали в одну судину, у ній не може бути більше води, бо знизу вони з'єднані трубками і таким чином верхній рівень у всіх однаковий». Аби за рахунок «української води» не животіли союзні республіки, «Україні, — переконував депутатів Л. Лук'яненко, — треба вийти зі складу Союзу і перестати бути одною з цих п'ятнадцяти судин» («Радянська Україна», 21.05.1990, ст.4). А, відповідаючи на запитання депутатів, спростував щойно сказане у такий спосіб: «коли я казав про посудини, .. мав на увазі розширення власного суверенітету» («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.4), тобто став на позицію С. Гуренка, В. Івашка і Л. Кравчука.

За словами М. Гориня, «ідея федералізму, яку відстоює академік І. Юхновський, — це тільки одна сходинка до завоювання незалежності» («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.4). І він погоджується з І. Юхновським щодо «соціалістичного економічного устрою в Україні» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.4). А «вихід України зі складу СРСР» він уявляє собі як «еволюційний процес». І ця еволюція має привести Україну в «спільний європейський дім». При цьому він послався на швейцарського економіста, нового радянського академіка Богдана Гаврилишина, який перебував у квітні в Києві «на науковій конференції з питань обміну парламентським досвідом» (Там само). Цікаво, що, наслунав-

пись Б. Гаврилишина, Іван Гель сказав у Мюнхені українцям і неукраїнцям, ніби «історична місія України — з'єднати ці два світи (комуністичну і «демократичну» Європу — В.Б.) у спільний християнський дім так, як об'єднуються у цілість дві німецькі держави» («Шлях Перемоги», 17.06.1990, ст.3). Західноєвропейці дуже переживають за свій життєвий рівень і не приймають до спільного ринку відсталі країни. Але советські та європейські прибічники «спільного європейського дому» мріють вже не про ринок, а про єдину державу «від Атлантики до Уралу» («Літературна Україна», 21.06.1990, ст.3). І саме заради цього економічно відсталій Україні в «європейському домі» відводиться особливу роль. «Коли я говорю про те, що Україна повинна увійти у спільний європейський дім, — каже М. Горинь, — то маю на увазі також і той факт, що Україна має особливе положення. Ви знаєте, що в Європі ведуться дискусії про включення об'єднаної Німеччини у спільний європейський дім. І є застереження щодо того, що Німеччина може порушити баланс, може бути фактором дестабілізації Вхід України в європейську співдружність якраз буде тим фактором, який забезпечить стабільність» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст.4). Інакше кажучи, ми еволюційним шляхом скинемо московське ярмо, щоб влізти в європейське, аби стати пляцдармом і гарматним м'ясом в ім'я завоювання «європейським домом» волелюбної Німеччини. Але міркування М. Гориня про Україну в «європейському домі» слово в слово належать Б. Гаврилишину. М. Горинь старанно списав те, що сказав у своєму інтерв'ю журналістові Олегу Скидану, відповідаючи на друге і третє запитання, Б. Гаврилишин. Не списав тільки те, як майже по-комуністичному тлумачить «суверенітет України» швейцарський економіст. За словами Б. Гаврилишина, «суверенітет передбачає збереження якихось зв'язків з Радянським Союзом. . . Найкраще було б, — повчає українців швейцарський економіст, — якби Україна могла стати частиною. . . всеєвропейської конфедерації, не виключаючи водночас можливості федеративних зв'язків з іншими республіками Радянського Союзу. Але в будь-якому випадку повинна бути якась переходова фаза, на якій Україна позбулася б традиційного страху і колоніального вантажу» («Народна газета», 1990, ч.4, ст.6).

Яку ж «переходову фазу» має на увазі пан Б. Гаврилишин?

Багатьом синам і дочкам поневолених комуністами народів і невітками, що, наприклад, так звана «ніжня революція» в Чехо-Словаччині, кривава «революція» в Румунії тощо — підготовка об'єднання Східної Європи навколо Москви. Цю таємницю через два з половиною місяці після перебування Б. Гаврилишина в Києві розкрив Голова Верховного Совету Литви В. Ляндсбергис. На запитання московського журналіста, що Литва «передасть союзу су-

веренних держав», він відповів: «з'явиться східноєвропейський парламент», якому Литва передасть «якісь свої суверенні права — дипломатичні, зовнішньоторговельні, транспортні, військові і т.д.» («Московские новости», 1.07.1990, ст.7). При цьому В. Ляндсбергіс «східноєвропейський парламент» ототожнює з Верховним Советом ССРСР. А Верховний Совет ССРСР, за глибоким переконанням Б. Єльцина, на відміну від «республіканських верховних советів має бути єдиним урядом ССРСР» (Аргументи і факти, 2-8.06.1990, ст.2). Інакше кажучи, ляндсбергівський «східноєвропейський парламент» буде урядом всіх країн, що входять у Варшавський пакт, тобто тією «переходною фазою», про яку говорив у Києві швайцарець Б. Гаврилишин. Про майбутню Україну як «частину європейської спільноти, чи подібного укладу Центральної і Східної Європи», тобто ляндсбергівської «східноєвропейської федерації», говорив львівському журналістові президент уряду УНР на вигнанні М. Плав'юк («За вільну Україну», 14.07.1990, ст.2). І це не випадково! Адже найвищим законодавчим твором Центральної Ради був 4-ий Універсал, в якому говорилося, що Центральна Рада скличе Установчі Збори, які мають «рішити про федеративну зв'язь з народними республіками колишньої російської імперії» («Літературна Україна», 5.07.1990, ст.6). А це означає, що УНР була не державою, а «переходною фазою» до теперішнього ССРСР. Сьогодні у Західній Європі існує західноєвропейський парламент — Рада Європи, «на базі якої, — запевняє нас київський борець за спільний дім В. Василенко, — найвірогідніше створюватимуться політичні структури майбутньої конфедерації... від Атлантики до Уралу». І «бажання стати членами цієї організації... виявили Болгарія, Польща, СРСР, Угорщина, Чехо-Словаччина та Югославія. Українській РСР, — доводить В. Василенко, — слід приєднатися до них» («Літературна Україна», 21.06.1990, ст.5). Але ж Українську ССР про такі речі ні в Москві, ні в Парижі ще ні разу не запитували, та й не будуть запитувати: вона — звичайнісінька провінція ССРСР. І це в досить категоричній формі підтвердила в Києві Маргарета Татчер, яка порівняла УССР з американським штатом.

Але ж яке місце посідатиме Україна в «східноєвропейській», а потім і в «європейській конфедерації»?

Сьогодні кожному більш-менш свідомому українцеві відомо, що ми духовно та економічно животиємо, а наша мова стала мовою для хатнього вжитку через брак власної держави. У Великій Британії живуть на своїх етнічних землях валійці і шотландці. У французькій Бретанії живуть бретонці. Великобританія не віддає Ірландії Північну Ірландію. А Іспанія і Франція поділили між собою Каталонію і Країну Басків. І не відпускають їх на волю. Великобританію, Францію та Іспанію ми, українці, маємо за

країни, де поважають права людини. Але людина безправна, якщо безправні національності. Великобританія, Франція та Іспанія входять у «спільний ринок», мають в європарламенті своїх представників. Але в європарламенті ніхто не представляє басків, катальонців, бретонців, шотландців і валійців. Демократична Франція видає баскам, катальонцям і провансальцям документи, де в графі «національність» є лише місце єдиному слову — «француз». Шотландія для багатьох українців — Англія, Україна для англійців — Росія («Літературна Україна», 21.06.1990, ст.8). Сімдесят шість відсотків наукової літератури в світі друкується англійською мовою. За часів комуністичної диктатури переважаючи більшість поляків, чехів, словаків, угорців, румунів і болгарів російської мови не знали: окрім людиноненавистницької ідеології, Москва цією мовою нічого путнього не розповсюджувала. Сьогодні комуністичні режими в Центральній Європі — недавня історія. Ворота, двері і вікна Польщі, Чехо-Словаччини, Угорщини, Румунії і Болгарії навстіж розчинені в Європу. І на ці країни розпочався шалений наступ англійської мови. Ми вже говорили, що в давньоукраїнській мові «нарід» і «мова» були синонімами. Як тільки народи Центральної Європи і європейської частини СРСР опиняться в «загальноєвропейському домі», то про кожний з них казатимуть, що вони тільки європейці. Окрім цього, «загальноєвропейському дому» знадобиться «загальноєвропейський нужник» для радіоактивних та хемічних відходів. Місце для цього «нужника» вже є — величезний простір, який звільнила від українців Чорнобильська катастрофа. В Українській пустелі громадяни «з'єднаної Європи» добуватимуть уран, сірку, нафту, вугілля, газ тощо. А українці розчиняться в англомовній масі США, Канади та Європи. Говорячи про входження України в «з'єднану Європу» М. Горинь, І. Гель слідом за Б. Гаврилишином, М. Плав'юком і Ляндсбергісом пропагують ідеї М. Горбачова... Заперечуючи право литовців на самовизначення, 13 січня цього року М. Горбачов говорив про майбутню «об'єднану Європу», що стане «спільним домом» і для народів СРСР («Известия», 16.01.1990, ст.2). І «переконливим свідченням цього є принципова співзвучність висунутої Президентом СРСР концепції «загальноєвропейського дому» з концепцією «Європейської конфедерації Сходу і Заходу», запропонованої президентом Франції Ф. Міттераном. Зараз, як з боку західних, так і східних європейських держав спостерігаються перші кроки на шляху до реалізації цих та подібних їм концепцій» («Літературна Україна», 21.06.1990, ст.3). Інакше ка-жучи, економіка народів СРСР протягом 73 років руйнувалася зумисне, щоб зробити привабливим вступ до Сполучених Штатів Європи, які будуть «переходною фазою» до єдиної світової держави, що будують шляхом тероризування народів со-

ціялісти-комуністи і підступністю та обіцянками щастя соціалісти-фабіянці. Жовтневий переворот здійснювався більшовиками, як зізнався В. Ленін, в ім'я побудови «всесвітньої Федеративної Советської Республіки» (Ленін, ПЗТ, т.32, ст.334). Отож створенням «з'єднаної Європи» горбачовська перебудова не закінчиться. Цього не приховує московський пропагандист «європейської конфедерації» Євген Гонтмахер. «Вступ до 'європейського дому', — каже він, — це не лише регіональна економічна інтеграція. Дійсний вступ у спільний європейський дім, який насправді вийде з географічних кордонів Європи, буде вступом у щось набагато більше й серйозніше. Як тут, — радіє Є. Гонтмахер, — не згадати незавершений А. Д. Сахаровим проект Конституції Союзу Республік Європи та Азії» («Балтийское время», 28.05.1990, ст.2). Але такий проект є нічим іншим як лише підготовкою до створення ленінської «всесвітньої Федеративної Советської Республіки».

Ми більш-менш докладно зупинилися над тим, що дасть українському народові «з'єднана Європа», аби у такий спосіб показати, як зречення від боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу призводить до пропаганди нового, вже не московського, а європейського ярма. Певний, що українці Кубанщини, Слобожанщини, так званої молдавської Наддністрянщини, Берестейщини ніколи не вибачать М. Гориню заяви: «Рух не має територіальних претензій до сусідів УРСР» («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.4), тобто М. Горинь не бореться за УССД. Але всьому цьому передував компроміс з комуністами та неокомуністами, на який пішло в 1989 році багато колишніх політв'язнів. А це, в свою чергу, призвело до участі в роботі советів, тобто до визнання законності УССР та її уряду. 30 вересня 1989 року автор цих слів попереджав колишніх політв'язнів, що «участь членів УГС в роботі советів не матиме успіху: вони там будуть в «демократичній меншості», яка своїми виступами, якщо вони дойдуть до народу, тільки вводитиме його в оману... Казатимуть: «У нас демократія!» А ця «демократія» до позитивних змін не призведе. Адже КПСС не збирається поступатися владою» («Шлях Перемоги», 28.01.1990, ст.2). Та й, дійсно, за словами М. Горбачова, комуністи йдуть на співпрацю лише з тими, «хто стоїть на позиціях... соціалізму» («Правда», 14.07.1990, ст.2). І В. Чорновіл, і М. Горинь, як ми показали, стали на позиції соціалізму.

Виступаючи на сесії Верховного Совета УССР в ролі претендента на посаду голови Верховного Совета, Іван Драч сказав, що знає жінку, старші сини якої були націоналістами-бандерівцями й загинули від рук комуністів-енкаведистів, а молодші стали комуністами, тобто бандерівці і комуністи — діти однієї Матері-України. І мусять, за словами І. Драча, єднатися заради майбутнього України. А комуністи В. Івашко, І. Юхновський, В. Гриньов разом з

недавніми комуністами І. Драчем, Д. Павличком і В. Яворівським можуть єднатися лише з тими, хто виступає за «добровільний союз республік... на основі нового союзного договору» («Радянська Україна», 1.06.1990, ст.4). Ось заради якого єднання В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, М. Горинь почали говорити про еволюційний шлях до незалежності, яким ще не йшов жодний нарід світу. А Михайло Горинь, наслукавшись такого противника незалежності України як Б. Гаврилишин, почав проповідувати нове ярмо — «спільноєвропейський дім». Інакше кажучи, розмови про «еволюцію», про «спільноєвропейський дім» — це ті помічені канадською комуністкою Любою Москаль незначні й «несуттєві нюанси», що відрізняють колишніх політ'язнів од комуністичної більшості у Верховному Советі УРСР. Ці незначні «нюанси» не змогли перешкодити комуністам скористатися плодами «співпраці» з тими, кого ще донедавна називали «буржуазними націоналістами» і «бандерівцями». Ця «співпраця» спочатку призвела до того, що головою Верховного Совету став В. Івашко, який на XXVIII з'їзді КПРС запевнив делегатів, що після нього на «посаду» голови Верховного Совету УРСР «буде знову обраний комуніст» («Радянська Україна», 13.07.1990, ст.2). Цим комуністом виявився Л. Кравчук.

Зберіг свою посаду голова Совету Міністрів УРСР В. Масол, залишився головою КГБ УРСР М. Голушко. А Віталій Скларов, який разом з М. Горбачовим мусів би опинитися на лаві підсудних за Чорнобильську катастрофу, теж залишився міністром енергетики і електрифікації УРСР.

Але найбільшою перемогою комуністів є прийнята 16 липня 1990 року «Деклярація про державний суверенітет УРСР».

І комуністи заздалегідь знали, що Верховний Совет прийме таку «Деклярацію», яка залишить Україну в складі СРСР.

15 липня, коли українці провінції Онтаріо на терені Торонтської «Exhibition» відзначали «День України», мер міста Львова комуніст Б. Котик сказав, що Верховний Совет УРСР проголосив суверенітет республіки — і Україна стала вільною.

16 липня радіо- й телекореспонденти всіх західніх держав передавали з Москви, що Верховний Совет УРСР проголосив суверенітет України. 17 липня «Toronto Star», посилаючись на «Washington Post» і «Chicago Tribune», великими літерами надрукували слова «повна незалежність» України. І лише «Globe and Mail» 17 липня повідомила своїх читачів, що УРСР, проголошуючи суверенітет, залишається складовою частиною СРСР. Не зважаючи на це, Президія секретаріату СКВУ в телеграмі від 17 липня на ім'я Івана Драча висловила депутатам Верховного Совету УРСР «своє признание й бажання», щоб «депутати могли ту декларацію перевести якнайскорше в життя» («Новий шлях», 11.08.1990, ст.1).

Того ж дня «Деклярація про державний суверенітет України» з'явилася в газеті «Радянська Україна». Що ж у тій декларації захопило секретаріят СКВУ? І що, на думку того секретаріату, треба «перевести якнайскорше в життя»?

У тій декларації дуже промовисте останнє речення — «Принципи Деклярації про суверенітет України використовуються (уже! — В.Б.) для укладання союзного договору». Але перше, що кидається у вічі, — це абревіатура «УССР», тобто Україна, як того бажали В. Івашко, І. Юхновський, В. Чорновіл, М. Горинь, залишається «советською» і «соціалістичною». А потім — те, що в Принципі IV «Українська ССР . . . гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства ССР», тобто українці залишаються підданцями Російської імперії. Принцип X переповідає Статтю 80 брежнєвської Конституції ССР і статтю 74 Конституції УССР про «міжнародні відносини», тобто нічого нового, додаткового Українська ССР в цій галузі собі не виборює і не забезпечує. У Принципі IX, замість «Україна має Збройні Сили», написано, що «Українська ССР має право на власні Збройні Сили», тобто матиме Збройні Сили тоді, коли одержить на це дозвіл від М. Горбачова. Адже право в ССР існує лише на папері. Це підтверджує поведінка нинішнього голови Верховного Совету УССР Л. Кравчука. 11 липня він проголосував за «Резолюцію XXVIII з'їзду КПСС», в якій чорним по білому записано:

«З'їзд заявляє, що КПСС виступає за централізоване керівництво питаннями оборони, безпеки і військового будівництва на основі єдиного союзного законодавства.

Збройні Сили ССР повинні будуватися на принципах єдиності, екстериторіальності, багатонаціональної кадрової армії, яка комплектується за змішаним принципом» («Радянська Україна», 13.07.1990, ст.2).

Після цього стає незрозумілою резолюція Загальних зборів солдатських матерів Івано-Франківської області. Адже в резолюції,силаючись на Принцип IX «Деклярації», в якому не йдеться про необхідність створення українських Збройних Сил, івано-франківські матері вимагають повернення своїх синів на Батьківщину («За вільну Україну», 26.07.1990, ст.1).

В коментарі до Указу про затвердження М. Голушка головою КГБ УССР говориться, що він очолює КГБ УССР з травня 1987 року, тобто й тут «Деклярація» нічого нового не проголошує.

До 16 липня цього року Міністерство Внутрішніх справ так званої УССР мало в своєму розпорядженні, окрім загонів міліції, так звані внутрішні війська, що надавалися республіці Міністерством Оборони ССР для охорони численних концтаборів. Інакше кажучи, «Деклярація» постфактум тільки узаконює існування «рес-

публіканських внутрішніх військ», до яких набирали і будуть набирати советську молодь наказом міністра оборони ССРСР.

Принцип VI є вільним переказом статті 72 брежнєвської Конституції УРСР про економічні права республіки. Цей Принцип залишає недоторканою на терені УРСР загальносоюзну власність. Щоправда, вже на «договірній основі». І обіцяє українцям, «при необхідності», усеесерівську «грошову одиницю». Невідомо тільки, коли з'явиться та «необхідність». А Принцип VIII «Деклярації» відрізняється від глави третьої брежнєвської Конституції, де йдеться про «соціальний розвиток і культуру», тільки тим, що автори «Деклярації» обіцяють піклуватися, в майбутньому, українцями, «що проживають за межами Республіки», а також говорять про те, що «Українська ССР має право на повернення» в Україну українських «культурних та історичних цінностей», яких чимало знаходиться, наприклад, в Москві та Ленінграді. Але ж, знову таки, слова «має право» в ССРСР — це ще не право. Та й державного суверенітету, тобто самостійності, незалежності в цій «Деклярації» днем з вогнем не знайдеш. Окрім цього, «Деклярація», яка навіть не передбачає виходу УРСР зі складу ССРСР, «була прийнята не в пакеті законодавчих актів» і саме тому «не набула чинності конституційного закону» («Вечірній Київ», 25.07.1990, ст.1). І, мабуть, лише через те, що в ній говориться про українців за межами УРСР, більшість яких живе на українських етнічних землях.

19 липня "Globe and Mail" оприлюднила статтю професора Едмонтонського університету Девіда Морфі, який пояснює, що «Деклярація про державний суверенітет України» є тільки свідченням того, що український нарід бореться за незалежність України. Але сама «Деклярація» є звичайнісінькою фікцією, бо ж ніякої незалежності не проголошує. І це мусить знати кожний українець, аби не стати жертвою чергової московської провокації, як став, наприклад, весь литовський нарід. Адже не хотів бачити самостійною державою Литву лідер «Саюдісу» В. Ляндсбергіс. Його Москва дуже вдало використала в боротьбі з державником Альгірдасом Бразаускасом, який вів Литву до справжньої незалежності. В. Ляндсбергіс навіть і не збирався розбудовувати Литовську Державу: не видав наказу про створення литовських Збройних Сил, не закрив кордони з ССРСР, користувався советськими грішми, зберігав колгоспи («Литературная газета», 25.07.1990, ст.11).

Коли думаєш про поведінку литовського Верховного совета на чолі з В. Ляндсбергісом, то відразу ж пригадуєш нашу Центральну Раду на чолі з М. Грушевським, В. Винниченком і С. Петлюрою. Саме ці «соціалістичні вожді» України не дозволяли М. Міхновському та генералам-українцям створювати українські Збройні

Сили, бо мріяли «про федеративну зв'язь з народними республіками колишньої російської імперії» («Літературна Україна», 5.07.1990, ст.6).

Сьогодні рейтинг «Саюдісу» різко впав («Московские новости», 8.07.1990, ст.6). В кінці липня цього року на засіданні президії Львівської обласної ради РУХУ говорилося про послаблення «впливу на маси області РУХУ і Товариства української мови» («За вільну Україну», 24.07.1990, ст.1). Народ Литви і населення найбільш політизованої області України вже зрозуміли, що «об'єднання» бандерівців-незалежників з тими, хто в добу так званого застою співав осанну комуністичному режиму, перешкоджає боротьбі за незалежність, як і парламентсько-еволюційний шлях до незалежності. Нарешті, зрозумів безперспективність участі в роботі Верховного Совету УРСР В. Чорновіл. І вже закликає аморфний «демблєок» повести лінію на нові вибори. Хоча й не виключає існування цього Верховного Совету «ще один рік» («За вільну Україну», 25.07.1990, ст.1). Але не бажають чекати «ще один рік» націоналістично-патріотичні сили. Із ініціативи УНП, редакції журналу «Золоті ворота», УНДП, націоналістичного СНУМу, 1 липня у Києві відбулася багатопартійна Асамблея, що обрала Національну Раду по відродженню Української Держави і прийняла рішення шляхом реєстрації громадян незалежної України довести незаконність як Верховного Совету, так і самої УРСР. Після того, як Національна Рада зареєструє бодай 51 відсоток громадян Української Держави з числа дорослого населення, буде скликано Всенациональний Конгрес, який і проголосить Українську Самостійну Соборну Державу. Якщо під час реєстрації громадян УССД нарід усуне із своєї дороги комуністів, неокомуністів і соціалістів з усіма прибічниками «З'єднаної Європи», то ще в цьому столітті наша Батьківщина стане Українською Самостійною Соборною Державою. Для цього настали сприятливі умовини. КПСС опинилася віч-на-віч з двома непереможними силами — націоналістичними рухами в СРСР і робітниками, які виганяють комуністів з підприємств, виступають за притягнення КПСС до судової відповідальності за злочини проти людства і, наприклад, в зрусіфікованому Донбасі дедалі голосніше вимагають проголошення Української Самостійної Держави («Радянська Україна», 17.06.1990, ст.3; 13.07.1990, ст.3), в якій шануватимуть тих революціонерів, що зі зброєю в руках, в нерівній боротьбі з чужими та домашніми ворогами вмирали за вільну від усіх федерацій і конфедерацій світу УССД яко єдину форму безсмертя українського народу.

Липень-серпень 1990 року.

С. МЕЧНИК

З'ІЗД КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І 28 З'ІЗД КПСС

У другій половині червня 1990 року відбувся з'їзд комуністичної партії в Україні, на якому обрано першим секретарем С. І. Гуренка; відбувся також з'їзд комуністів Російської Советської Федеративної Соціалістичної Республіки, на якому першим секретарем партії обрано І. К. Полозкова. Треба пам'ятати, що до цього часу в РСФСР не було оформлено комуністичної партії й не було республіканського ЦК. Обласними комітетами партії керував ЦК комуністичної партії з московського центру. В порівнянні з усіма іншими республіками РСФСР має більше половини всіх комуністів в СССР.

З'їзд російських комуністів наголосив потребу зберегти цілість комуністичної партії. Думку єдності висловили всі фракції поділених комуністів: централістів, реформістів і консерваторів. У статті «Доля реформістів — доля країни», поміщеній в «Літературной газеті» № 26 за 27 червня 1990 року, Ф. Бурлацький висвітлює помилки минулого і говорить про потребу виправлення цих помилок, щоб зберегти цілість партії та СССР. Бурлацький підкреслює, що «ми тратимо ґрунт у Вірменії, Азербайджані, Молдавії, Узбекистані, Киргизії, а тепер у Росії». Бурлацький ані словом не згадав про Україну.

Всі видні комуністичні діячі й публіцисти, московські централісти, положення в Україні промовчують, щоб створити враження, що в Україні «всьо в порядку і українці довольні». Московські імперіялісти вважають, що Україна і Білорусь є складовою частиною Росії.

«Перестройка» і «гласность» у всій імперії-СССР викликали «духовий землетрус», який розладив усі галузі державного та партійного життя і породив та відновив нові процеси національного й духового життя. У національних республіках повною силою виринули національні та соціальні процеси.

Перед скликанням 28-го з'їзду КПСС у партійних колах та в партійній пресі була помітна тривога відносно втримання цілості партії. Турботою комуністичних активістів стали комсомол та молодь у цілості. Згадана вище «Літературная газета» подає в тому ж числі 26 за 27 червня ц. р. висліди науково-дослідного центру

«Молодые о КПСС» («Молоді про КПСС»). Для інформації наших читачів ті висліди в українському перекладі звучать так:

«Науково-дослідний центр при Інституті молоді ЦК ВЛКСМ і Держкомтруда ССРСР напередодні XXVIII-го з'їзду КПСС провів експрес-опитування 700 молодих робітників, студентів, учнів старших клас, технікумів, ПТУ в містах Алма-Ата, Курськ і Москва. Деякі з цих відповідей ми сьогодні публікуємо (всі дані — в процентах до загальної кількості опитаних).

З яким почуттям ви очікуєте XXVIII-й з'їзд партії, який має відбутися?

Оптимістично	9.9
Не почуваю особливих надій	53.2
З байдужістю	20.6
З занепокоєнням	14.9

Чи очікуєте ви від XXVIII-го з'їзду партії радикальніших ухвал, ніж від попередніх з'їздів?

Так, маю надію	28.2
В цьому маю сумнів	47.3
Упевнений, що цього не трапиться	12.3
Важко відповісти	12.3

Як би ви оцінили авторитет партії по п'ятибальній шкалі (5 балів — високий авторитет, 1 бал — авторитет відсутній)?

5	0.3
4	3.7
3	32.2
2	25.6
1	31.4

Як ви вважаєте, якою повинна бути КПСС сьогодні?

Залишатися керівною силою суспільства	14.3
Стати партією авангардного типу	24.4
Еволюціонувати в партію парламентського типу	35.0
Можливий якийсь інший варіант	2.3
Тяжко відповісти	21.5

Якій партії (рухові) ви віддали б перевагу в умовах становлення багатопартійності?

КПСС	21.3
Демократична платформа в КПСС	15.9
Партія «зелених»	9.7
Російський християнсько-демократичний рух	4.7
Соціал-демократи	4.4
Демократичний союз	4.3

Тяжко відповісти	37.8
<i>Як ви вважаєте, що відбудеться в політичному житті нашої країни після ХХVIII-го з'їзду партії?</i>	
КПСС збереже попередні позиції	23.1
Переможуть консервативні сили, котрі будуть намагатися реставрувати адміністративно-командну систему	3.7
Переможуть демократичні сили, які поглиблюють і поширюють реформу	11.9
Зформується багатопартійна система	29.4
Тяжко відповісти	35.0

* * *

2-го липня 1990 року генеральний секретар М. Горбачов відкрив 28-ий з'їзд КПСС. З'їзд відкрито без жодних парадностей. Комунисти СРСР обрали на з'їзд 4683 делегатів, а прибуло 4657 делегатів. Отже, відсутніх було 26 делегатів. Партійний апарат із різних республік запросив ще 350 робітників і селян, членів ЦК КПСС та контрольної комісії, працівників комсомолу, яким пізніше делегати з'їзду надали права голосу. На цьому з'їзді КПСС не було делегатів-гостей від «братніх» комуністичних партій із інших країн.

Вже при виборі ділової президії з'їзду і прийнятті порядку нарад випірнули суперечки, чого до цього часу не траплялося на з'їздах КПСС. Лише на заклик делегата з Калмикії, в ім'я єдності та щоб не тратити часу припинено суперечки та прийнято порядок нарад ХХVIII-го з'їзду КПСС:

- політична доповідь Центрального Комітету і завдання партії,
- генеральний секретар ЦК КПСС М. С. Горбачов;
- звіти з діяльності членів і кандидатів Політбюра та секретарів ЦК КПСС;
- звіт Центральної Контрольної Комісії КПСС, — заступник голови ЦКК А. А. Нізовцева;
- бюджет і майно КПСС, — керуючий справами ЦК КПСС Н. Е. Кручина;
- програмова заява ХХVIII-го з'їзду «До гуманного демократичного соціалізму»;
- статут КПСС, вибори центральних органів партії, резолюції, звернення ХХVIII-го з'їзду КПСС.

Для праць різних секцій з'їзду обрано було голів і членів. Першого дня з'їзду головував Н. Рижков. Політична доповідь М. Гор-

бачова була довгою, і ми лише в скороченні переповімо головніші його думки з нашими коментарями.

Нам уже відомо, що М. Горбачов є добрим діалектиком, він уміє оформляти проблеми й інтерпретувати їх у вигідних для нього формах. Він уміє ставити питання і сам же на них переконливим тоном відповідає. А це має певний вплив на слухачів. Уже в інших статтях ми згадували про два обличчя М. Горбачова. Тепер люди виразніше пізнають обидва обличчя Горбачова і зникає у них до нього попереднє довір'я.

У своїй доповіді М. Горбачов повторив усе те, що він уже говорив протягом минулого часу при різних нагодах. Звичайно, він трішки інакше свої думки оформив і трішки інакше їх наголосив, але вже ряд питань висунув із рішучішими вимогами і впевненіше стверджував.

В перших словах своєї доповіді М. Горбачов підкреслив, що «перестройка» створила сприятливі умови для відродження національного самопізнання і показала протиріччя, породжені помилками в розміщенні продуктивних сил, помилками в культурно-національній політиці. Бачимо, як хитренько це сформульовано про фальшування нашої історії, національної культури, про нищення нашої мови і впровадження русифікації. Все це увібгане в «помилки розміщення продуктивних сил».

Далі М. Горбачов говорив, що вирішувати національне питання без продовження і поглиблення «перестройки» не можна, бо потрібна гармонізація відносин між народами країни; і сама перебудова Союзу не може обмежитися до поширення прав республік та автономій. Необхідний Союз суверенних держав. Порівняймо, як ці слова М. Горбачова звучать у дійсності, на прикладі з тими національними республіками, які змагають до незалежності і суверенності. Горбачов твердить, що ціллю «перестройки» є гуманний і демократичний соціалізм. Але гуманність генерального секретаря КПСС на практиці була видна в Грузії, коли там спеціальні відділи МВД лопатками вбивали мирно демонструючих грузинів; або ось подібне побиття було в жовтні 1989 року у Львові. Прикладів такої «гуманності» маємо подостатком на кожному кроці в цілій імперії. Так само бачимо надужиття демократією по відношенню до народніх депутатів в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях, у Києві та в інших районах України, де горбачовська партія узурпувала владу і застосовує супроти населення терор та провокації.

М. Горбачов заявляє, що КПСС не має права зняти з себе відповідальності за дальшу долю «перестройки»; мовляв, треба повернути до лєнінського розуміння партії як авангардної сили сус-

пільства; що партія далі буде провадити свою політику та боротиметься за збереження мандату керуючої партії в рамках демократичного процесу виборів у законодавчі органи в центрі та на місцях. Виходить, що М. Горбачов прагне, щоб комуністична партія і далі накидала свою волю і світогляд мільйонам непартійного народу, а партійний комуністичний апарат щоб і далі шахрував і фальшував вибори, як це було у виборах до Верховної Ради в Україні, що Горбачовим називається «рамками демократичного процесу».

Відносно інших політичних партій і суспільних рухів в СРСР М. Горбачов сказав, що комуністична партія буде співпрацювати з усіма, які є прогресивної орієнтації й за консолідацію «перестройки». На практиці це має виглядати так: треба слухати і виконувати все те, що буде наказувати компартія, і це буде «соціалістичний плюралізм», демократія М. Горбачова. На думку М. Горбачова, професійні спілки та інші робітничі організації в комуністичній партії повинні мати партнерські стосунки.

Розкол в КПСС, — сказав М. Горбачов, — уможливить посилення діяльності інших політичних партій і сил. Тобто так, як то сталося в Прибалтицьких республіках, і з того треба зробити висновки та мати науку. Треба знайти нові підходи для закріплення інтернаціональної єдності. Разом комуністи будуть творити велику силу. Як не буде єдності, то їм доведеться розійтися по національних квартирах.

Звітною формою М. Горбачов ствердив, що праця ЦК КПСС від XXVII-го до XXVIII-го з'їздів була дуже напруженою; відбуто 22 пленарних засідання, тобто в два рази більше, ніж приписано статутом КПСС. Перебіг 28-го з'їзду КПСС передавано центральною телевізією.

Дослівно М. Горбачов твердив: «За п'ять літ ми зробили революцію у всіх сферах життя. І це дозволило нам зробити переміни. Сьогодні стоїть питання: чи советське суспільство піде вперед шляхом перебудови? Тоді я переконаний у нашому великому майбутньому, нашої багатонаціональної держави. Чи візьмуть верх 'протиперебудовні' сили? Тоді країну і нарід чекають темні часи.

В нових умовах партія сама повинна стати політично-ідейною організацією. На зміну сталінської моделі соціалізму приходить громадське суспільство вільних людей». «Нове політичне мислення, — говорив М. Горбачов, — допомогло нам по-іншому побачити й реально оцінити світ, визволило нас від конфронтаційного підходу в зовнішній політиці. СРСР став країною відкритою для миру і співпраці, викликаючи не страх, а повагу і солідарність. Після квітня 1985 року ми вміли людям сказати правду, відкину-

ли неправдиве зазнайство і признали, що не вміли забезпечити на практиці достойного життя, рішуче засудили злочинну авторитарну бюрократію і признали добрі імена багатьох тисяч людей, які стали жертвами репресій».

Коли М. Горбачов говорить про тисячі жертв незаконних репресій, то ясно, що він має на увазі тисячі репресованих комуністів, але не згадує про десятки мільйонів антикомуністів, яких жорстко ліквідували як «класових ворогів». Отже М. Горбачов говорить не як президент країни, а як лідер комуністів. Далі у своїй доповіді М. Горбачов ставить питання:

«Чому перебудовний процес, успішно початий, так багато корисного приніс народові у вилікуванні багатьох хвороб, а положення погіршало в першу чергу в потребі ринку, екології й суспільного ладу? Часто лунають голоси, що вся сьогоднішня біда спричинена 'перестройкою'. Говорити так є просто нісенітниця і нездібність бачити факти, які наявні. Нам дісталася тяжка спадщина минулого: занехаєні наші села, положення селян і їхнє життя в селі жалюгідні, положення наших лісів і рік та мільйони гектарів затопленої родючої землі — це наслідки політики в галузі енергетики. То є діяльність минулих літ.

Тяжка економічна ситуація, — більше сотні міст у зоні небезпеки, більше тисячі підприємств залишені в драматичному стані на Байкалі, Аралі, Ладозі, в Озові, Чорнобиль та інші аварії, катастрофи на залізничних шляхах і газопроводах. Усе це структури тридцятих років, що зберігаються до сьогодні. Будьмо об'єктивними і не валімо всього на перебудову.

Я розумію, — говорить М. Горбачов, — що з'їзд не для того, щоб робити суд. Але нам треба продовжити аналізу причин і правильно оцінити положення, в якому перебуває країна, і перед нами необхідність революційної перебудови. ССРСР зі збільшеною швидкістю котиться до рівня другорядних країн. Серйозне ускладнення у реалізацію завдань перестройки приносить активізація націоналістичних і різного роду деструктивних сил».

Чому ж народні рухи М. Горбачов називає деструктивними силами? Бо він докладно знає, чого вимагають ці національні рухи, бо бракує в Советському Союзі демократичності і гуманності й народи обрали для себе змагання до власних незалежностей. Коли М. Горбачов не розв'яже справедливо національного питання і не викине на смітник своєї утопістської ідеї марксизму-ленізму, то зі своєю «перестройкою» він не матиме успіху. Хитрування Горбачова з різними видуманими концепціями не принесуть йому користи, бо імперія іде вже до упадку.

Пригадаймо, що на XXVII-му з'їзді КПСС М. Горбачов про на-

ціональне питання лише згадав, що воно, мовляв, «розв'язане». Пізніше декілька разів він твердив, що національне питання в СРСР є принциповим і не підлягає дискусії й ніяким змінам. У пресовому органі ЦК КПСС «Правді» за 17 квітня 1987 року поміщено промову М. Горбачова, в якій він твердив, що «перестройка» охоплює: економіку, культуру, соціальну галузь життя партійних і громадських організацій та трудових колективів. Національне ж питання не входило в плян «перестройки». Тепер же у промові виринуло національне питання. Але Горбачов старається представити його в перекрученому вигляді та видумує різні концепції, щоб накинути їх поневоле народам і держати їх у межах Московської імперії. В своїй звітній доповіді М. Горбачов дослівно сказав:

«Нам як ніколи потрібний вищий рівень однозгідності в суспільстві. Сьогодні не час для ультиматумів і конфліктів, необдуманих потягнень, які ділять людей і ще більше ускладнюють ситуацію». Не говорить М. Горбачов, що його концепція національного питання з комуністично-імперськими вимогами не приносить розв'язки. Він говорить, що потреби ринку загострилися, що доводить до критичного положення в соціально-економічному стані по всій країні.

«Причиною того є те, що грошові доходи зростали скоріше, ніж виробництво товарів. До цього додалося ще поширення господарчих прав і незалежності підприємств, але не було контролю над продуктивністю праці та заробітною платою. Не все докладно продумано при розгортанні кооперативного руху. Підвищено заробітну плату: вчителям, лікарям та іншим категоріям працюючих, підвищено пенсії та стипендії. І доходи населення дійшли до 64-х мільярдів рублів, а в минулих роках вони були 12-15 мільярдів рублів. Зі сторони уряду були недотягнення, що привело до негативних тенденцій в економіці. Ми не зуміли належно протиставитися старим структурам, які намагалися зберегти свої позиції.

Політбюро ЦК КПСС поставило советському уряду більші вимоги і підтримку. З того виникнула гостра вимога провести радикальні економічні реформи. В країні на одну особу витрачається матеріальних ресурсів в 2-2.5 раза, а палива й енергії в 1.5 рази більше, ніж у розвинених країнах. Схвалено ряд важливих законів, у першу чергу в справі приватної власності, оренди землі, що потрібне для переходу до ринку.

Перехід на ринкову економіку непокоїть людей, що це зможе знизити життєвий рівень. Ми повинні відмовитися від волюнтаристських підходів і навчитися регулювати економічні процеси,

опиратися на закон і самі створити стимули ділової господарської активності».

Про перебудову економіки М. Горбачов говорив довго. Він доводив конечну потребу переходу до ринку. Він підкреслив, що наступило різке зниження цін у світі на сирівці, а зокрема на нафту, яка для СРСР давала великий прибуток. Правда, М. Горбачов не сказав, скільки ж СРСР без розголосу продає на Заході золота. Доповідач сказав, що провадяться переговори про вихід СРСР на світовий ринок, але постає потреба світових господарських взаємин, а це в свою чергу потребує докорінної зміни мислення советських кадрів.

Потрібна велика підготовка кадрів. Мусить наступити зміна в аграрній площині й у відновленні села. Треба розуміти чому сьогодні робітники сільського господарства так критично поставилися до всього. Горбачов висловив віру, що колгоспи та радгоспи забезпечать достатньо рівень життя. Він підкреслив, що за підзвітний час загострилися міжнаціональні відносини «і ми не відразу зрозуміли тієї проблеми й несвоєчасно збагнули тієї небезпеки». Цитую дослівно вислови М. Горбачова:

«Треба відверто признатися: центральні й місцеві органи влади напочатку без жодної уваги поставилися до тих проблем. Це використали різного роду деструктивні сили — сепаратисти, запеклі націоналісти, корупційні елементи. Національне питання і міжнаціональні стосунки набрали гострих форм. На етнічному ґрунті дійшло до кривавих сутичок і багатьох людських жертв. . . Власті в тих умовах не витримали інтернаціонального іспиту. Багато комуністів підпали під тиск і не зуміли представити народові небезпеку закликів сепаратистів та під'юджувачів до національної різни. . . Непевність працівників органів прокуратури, МВД, а також судів, комплексом під тиском мітингових акцій, демонстрацій, різного роду ультиматумів, також під впливом виборних органів, які під такими чи іншими причинами перешкождали прокуратурі, міліції й судам діяти згідно законів. З тим, товариші, не можна годитися. Так ми далеко не зайдемо. Тому партійні організації повинні виступити перед нашим суспільством із заявами, що ми проти будь-якого тиску на правоохоронні органи. Думаю, що громадськість країни такої самої думки. . . В країні повинна бути створена атмосфера нетерпимости до протизаконних явищ».

Вищенаведені висловлювання М. Горбачова досить заплутані. І все ж, уважно зупинившись над його словами, побачимо його імперську настанову. Він говорить, що «виборні органи під такими чи іншими причинами перешкождали» правоохоронним органам. А промовчує Горбачов, що ці виборні органи обрані тим суспіль-

ством, яке в деяких республіках чи областях протиставиться партійному апаратові та його бюрократичним і імперським можновладцям. Далі з доповіді видно, що М. Горбачов проповідує лєнінську нетерпимість до інакшесдумаючих народів. До чого довела застосована Леніним, а московськими централістами продовжувана нетерпимість, М. Горбачов добре знає. Далі проповідувана нетерпимість потрібна Москві, бо треба ділити те суспільство, на яке покликається М. Горбачов, щоб лише зберегти цілість імперії. Як же ж після голошеної Горбачовим нетерпимости має виглядати його гуманність, його демократія? Одно певне, що таким шляхом він не здобуде консолідації суспільства і не завершить свого пляну «перестройки».

Окрему увагу в своїй доповіді Горбачов звернув на направу взаємин комуністичної партії з інтелігенцією. Він більше праці вимагає від журналістів і безпартійних для «перестройки». Доповідач сказав, що ЦК КПСС створив авторську комісію, чи авторський колектив для опрацювання «Очерков истории КПСС» («Нарисів історії КПСС»). При цьому М. Горбачов радив, що розумна держава мусить цінувати наукові кадри, таланти, щоб вони не тікали за кордон.

Продовжуючи доповідь, М. Горбачов вказав, що після Другої світової війни наступили колосальні зміни в технології, економіці, політиці, соціології, в національних взаєминах. І це змінює основи існування людства. «Беручи під увагу аналізу сьогоднішніх міжнародніх обставин, — каже М. Горбачов, — ми взяли курс на роззброєння та на провадження нової зовнішньої політики. Не можна забезпечити влади, створити безпеку за рахунок інших. Політика, побудована на нових засадах, на ініціативі нового мислення, вже оздоровила міжнародні взаємини й відсунула загрозу світової війни. Завдяки «перестройці» та новому мисленню наступив зворот у взаєминах ССРСР і США. Від конфронтації й переговорів в озброєнні ми дійшли до порозуміння і навіть партнерства, що змінило на краще ситуацію в світі».

Цим разом генеральний секретар ЦК КПСС не згадав про «братню» допомогу комуністичним партіям, які «борються з капіталізмом», так як він згадував про те на 27-му з'їзді КПСС. Зате він підкреслив, що: «КПСС правильно оцінила гуманний демократичний соціалізм, теорію Маркса, Енгельса і Леніна... Товариші комуністи, все суспільство чекає від з'їзду відповіді на ключові питання в самій партії. Останнім часом партію критикують і справедливо критикують її керівників. Але то не означає, що винні мільйони комуністів. Не можна відкинути героїчної ролі комуністів у бойових подвигах Великої Вітчизняної війни».

Потім М. Горбачов звернувся до жіноцтва, ветеранів війни і

праці, які в минулому вже доказали свій патріотизм, щоб вони всі дали підтримку КПСС. За цим М. Горбачов виступив проти тих, хто сьогодні вимагає деполітизації органів державного управління, суду, прокуратури й інших правоохоронних органів, а також армії. «Наша позиція така, — заявив М. Горбачов, — що нам, членам партії, не можна заборонити осередків в армії, бо є потреба піддержувати моральний дух». Горбачов уміло оформляє свою позицію, тобто, що в армії й надалі мають бути «політотдели», «особие отдели», чекісти. Партія має мати владу і контроль. Під кінець М. Горбачов вимагає: «Треба мати і володіти політичною культурою і лише в таких умовах можна розраховувати на конструктивне обговорення проблем та прийняття необхідних рішень».

Звітна доповідь М. Горбачова була довгою, в ряді питань він повторювався, викладаючи їх іншими словами, не міняючи змісту. А в усьому головним було проведення «перестройки». Ми вже раніше подали нашу оцінку особі М. С. Горбачова. Ми писали і вказували, що він є лєнінцем-комуністом, дволиким і в'юнким. Але чим далі, тим видніше, що, крім свого комуністичного централізму, він є також лєніністом-утопістом. І так, як він собі уявляє майбутність СССР та мріє про нього, його «перестройка» засуджена на невдачу.

Горбачов говорить із позиції лідера комуністичної партії, в якій і далі проявляється відоме старе збанкрутоване «партія веде». Під прикриттям президєнства СССР він, як лідер КПСС, старається непартійному і неприхильно наставленому до комуністів народові, ворожому до московського централізму, насаджувати комуністичні ідеї й погляди, тобто все те, що лєнінське та комуністичне. Нарід не бажає сприймати комуністичне, і це М. Горбачов розуміє. Тому він і говорить про закони, правові органи та нетерпимість. А це все далеке від гуманности, плєуралізму й демократії. Горбачов керується лєнінським вченням про крок назад, щоб зробити потім два кроки вперед.

З'їзд КПСС обрав ряд секцій, які працювали над кожним окремим відтинком: партійним, ідеологічним, політичним. З 20-хвилинним звідомленням виступали члєни політбюра, кандидати і секретарі ЦК. Це нове, бо до цього часу на з'їздах КПСС такого не практикувалося.

Не всі виступи члєнів політбюра ЦК КПСС, які звітували про свою працю, у цій нашій статті можуть бути цікавими. Дехто з них нічого нового для нас не внєс своїм звітом. В більшості було повторення про «перестройку», її потребу та стан економіки. Отже, відоме те все з виступу самого М. Горбачова. Коротко зупинимося над важливішими звітами.

Член Політбюра і секретар ЦК КПСС Зайков, відповідальний за справи оборони й реалізацію програми озброєння та воєнно-технічні аспекти міжнародної політики, ствердив, що всі проблеми оборони країни були обговорені й контрольовані політбюром. У справах оборони була покликана спеціальна комісія, в склад якої входили: А. Яковлев, Е. Шеварднадзе, керівники з міністерства оборони і КГБ. Головним вислідом праці цієї комісії було закінчення війни в Афганістані.

Голова комісії в питаннях аграрної політики і член секретаріату Є. Лігачов висловив критичну думку щодо ринкової економіки. Він є противником приватної власності. Він критикував також алкогольну акцію в 1985 році, робив закиди за «відступство від соціалізму». Лігачов є відомим противником горбачовської «перестройки». Він підкреслює, що є реалістом.

Міністер закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе заявив, що він не буде кандидувати до керівних органів партії. Він був і буде за «перестройку» Горбачова. Шеварднадзе говорив, що світовий міжнародний розвиток не йде в напрямку боротьби двох систем, що він за правову державу і повну демократію. Шеварднадзе засудив догматизм і заявив, що він проводить ідеї загальнолюдських цінностей. Далі Е. Шеварднадзе повідомив, що він простудював матеріали міністерства закордонних справ СРСР і впевнився в тому, що за останні два десятки років ідеологічна конфронтація Советського Союзу із Заходом додатково коштувала Советському Союзові 700 мільярдів рублів.

Голова Держплану СРСР Ю. Маслюков радив вийти з «мертвої зони», бо стара система управління вже не працює, а нова ще не почала працювати. Він запевняв, що протягом найближчих 2-3 місяців уряд приготує невідкладні заходи для переходу до ринку. Маслюков скаржився, що державні керуючі структури практично не мають контролю над багатьма важливими сторінками економічного розвитку, а в цьому числі й над регулюванням грошових доходів населення.

В. Воротніков не погоджувався з тим, що говорять про глибоку кризу в комуністичній партії і про неминучий розкол у ній. Він і далі переконаний, що компартія залишиться лідером народу; мовляв, в цей час лише частина партійців розгубилася і заплуталася між різними платформами. Оформлення російської комуністичної партії не повинно, — каже він, — принижувати ролі інших «братніх» партій в КПСС. Росіяни, — за Воротніковим, — повинні послідовно змагатися за консолідацію комуністичних партій країни, бо це є повинністю й історичним обов'язком.

(Закінчення буде)

Євген СВЕРСТЮК

НА ЗЕМЛІ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ АПОСТОЛОМ

В тисячоліття хрещення Руси земля Володимира стоїть просто неба у великій сум'ятті. Київські гори, благословлені на славу і життя рукою св. апостола Андрія Первозванного, задивились у темну течію Дніпра, що втратив незворушну певність у своїм плині до моря.

Суетно-горда і нерозумна воля людини стала перегороджувати і зупиняти цю течію та заливати Дніпровими водами благодатні поля і давні квітучі села, що вціліли з глибини віків супроти історичних навал і потопів. Безумна воля лицедіїв ХХ віку розтоптала і позмітала гнізда мирних рибалок, хліборобів і пасічників та перетворила їхню історію — минуле і сучасне — в загниваючі болота, велично найменовані «морями». Широкий і мілким морем розлилась стихія одноманітності. . .

Втратив певність своєї ходи і сам народ, духовно заглушений, релігійно і національно здичавілий, а в результаті — збайдужілий до себе самого. . . Йому теж численними греблями і мілинами перегороджено дорогу до великого моря вселюдської духовності, куди спливають живі води національних джерел. Нас віками живив через усі лихоліття, попри недобру чужу волю темних господарів над нашим життям, благословенний дзвін джерела, ясний, як вранішня молитва і вранішній спів.

На широких застоєних мілинах зовсім не відчувається напрямку течії, і жоден живий струмінь не зраджує глибоких джерел. Але вони є, вони живуть і непомітно живлять, ці витoki одвічної ріки, — важко тільки сказати, чи забруднені води в гирлі біля моря — це ті самі живі води, що виходили з витоків?

Щораз частіше нині повертаємось до джерел, щоб збагнути: де ми і куди нас несе? З чого починалась і з чого нині починається людина нашої християнської цивілізації? Ясно, що становлення окремої особи повторює становлення людини в світі. . . Біля витоків не розминуться нам з образом Мойсеевих скрижалів. Людина починалась з того, що утверджувала вищі цінності над своїми поточними інтересами і нахилами своєї хисткої природи, утверджувала сувору дорогу нагору до Вищих Цінностей, переступаючи минулі, сьогоднішні. Дикун безтурботно міг служити обряд в честь ідола. Але прийняти суворий образ Єдиного Бога і бути вірним

йому назавжди — прийняти важку, ледве чи посильну людині Першу заповідь — це вже означало стати на високу дорогу. А там далі стоять знаки великих імперативів і великих заборон. Витворюй культ святині, свята, офірності в ім'я Бога. Витворюй традиції поваги й самоповаги — шануй батька-матір, щоб довговічним ти був на землі, яку дав тобі Бог.

Це вже ряд обов'язків, вищих за інтереси, резони і нахили особи. Це вже те, що мусиш. Над конкретними взаєминами сім'ї, над почуттями симпатії-антипатії — утверджується принцип. До нього або підіймаєшся, або опускаєшся і — падаєш. Далі вищі щаблі великих заборон — не називай імени Бога твого всує. . . Не убивай. . . Не кради. . . Не блуди. . . Не присвоюй. . . Не чини того, що тобі хочеться, а чини те, що повинен, щоб бути гідним свого Бога!

Стаєш людиною, обираєш дорогу Бога твого — і вже перестаєш бути рабом своїх слабостей, стаєш вільним — актом свободної волі вибираєш з усіх можливих — потрібні і гідні кроки до самоствердження. Маєш бути гідним обраного шляху. Заборони стають принципами. Людина нашої цивілізації спіралась перш за все на принципи, а тоді вже керувалась більш особистими мотивами. Тільки принципи пов'язують організовані структури — плем'я, народ, суспільство.

Христос приходить не усунути Закон, а виконати його — утвердити Волю Отця, що послав Його. Кожною сторінкою життя Він утверджує в світі ідеали — Істини, Добра, Краси. Він являє вчинки, що можуть бути піднесені до рангу закону. Книги Закону і Пророків Він доповнює етикою живої любови — проповіддю і особистим прикладом. Це дає підставу прокуратурові, що присудив Христа до страти, сказати слова подиву: ЕССЕ НОМО!

Звідти почалась наша віра, наша мудрість, наша етика й мораль. Хоч би як ми збивались на стежки блудного сина, здичавілого сина, — над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч все ж світився над ним німб святости, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала. Були хвилі жорстокосердя та безбожної сваволі, але над усіми законами десь височів Закон Божий.

«Він не знає Страху Божого», — говорили в народі про людину беззаконну і зовсім не вироблену морально. Людину, в якій нема чистого дна, і чим далі копнеш, тим більше мулу. Людину, у якій нема стрижня, за якого міг би зачепитись якийсь принцип, щоб до нього могло пристати Слово. Це не значить, що та людина не знала страху і послуху — часто вона дуже боялась сильніших і слухалась начальників та влади. . . А от Страху Божого — не було, і тоді казали: то страшна людина — *безбожна*. І, навпаки, були люди всевладні і не залежні навіть від короля. . . Вони мали власні замки і війська. Пристрасті їх заносили далеко. . . Перемо-

ги п'янили. . . Підлеглі лестили і розпалювали спокусу. . . Але кожен день вони ставали на коліна перед вітварем і усвідомлювали, що в душі їх живе Йов, і що день завтрішній — в руці Господній. Страх Божий потроху ставив їх у русло, і нерідко вони віддавали всі завоювання та замки в офіру або, як Шевченків Чернець, нараз зрікалися всього. Страх Божий задавав міру, нагадував межі, диктував дії і застерігав перед певними діями людей навіть безстрашних.

Це була школа Закону Божого. Головне, кожна дитяча душа мала пройти цю школу і підійматись до ієрархії цінностей — до свого Бога.

Попри всю нашу бідність, слабість, порізненість — ця школа була більш чи менш реальною. Це й називалось вихованням, тобто оберіганням дитини від лихого впливу, який стягує з дороги традиції і принципів у прірви безпринципності та безбожності на путь нечестивих. «Бо відає Бог путь праведних, а путь безбожних загине».

Ці слова можна поставити епіграфом до нашої історичної пам'яті, яка береже нитку минулого в ключі правди і праведності. На сторожі традиції стоїть сім'я, родина, рід, народ — вони оберігають від випадкових впливів випадкового середовища і мають забезпечити виховання.

Ідеалістична філософія нашої культури — візьмемо її підсумок в особі основоположника нової філософії Канта — ставить людину як ціль, а не засіб до якихось цілей. Вона розробляє найвищі засади безкорисності. Вона утверджує обов'язок як стрижневу основу становлення особи.

Власне — вона узагальнює і сучасною філософською мовою формулює суть християнського вчення про людину, її принципи і цінності.

Це вже інше питання — якою мірою ідеал проникав у сіру атмосферу буднів у страшний історії нашого народу. Чи в кожную хату проникав промінь світла Любови? Чи багато було сильних духом, щоб подолати відчай, і всупереч логіці обставин відповідати такими Шевченківськими матерями, що берегли традиції за всяких умов?

Бо людина є тільки людина, слабка і хистка, коли в її хаті немає місця для свята, коли

Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
(Шевченко)

Соціальні хвороби спричинили пошуки інших доріг до звільнення людини від накинута на неї ярма. Револьюційний ідеал мав забезпечити реальні умови розвитку особи та розвитку суспільства. Так цей ідеал вимальовувався в свідомості і мрійника, і борця за новий лад.

Але на великому історичному повороті вже від самого початку особа була зім'ята в ім'я «більшої цінності» — маси. В штурм пішли маси — долали старий світ в ім'я «щастя трудящих мас». Ніхто не питав, що значить ця метафора і чи торкається вона також людини, особи, сім'ї. . .

В революційному вирі особа зникла, одиниця висувалась не інакше, як під псевдонімом. Але висуюючись, вона багато чого зрікалась — чи то з ентузіазму, чи то з дипломатичних резонів. Вона діяла «від імени» і дозволяла собі методи, яких батьки їй не дозволили б. . .

Передусім вона зрікалась Бога, а разом з ним *святости* непохитних принципів. Це страшна правда, але людина легше зрікається великого, ніж малого. Велике їй несила нести проти течії. До того ж вона звикла думати, що велике *несуть всі*, велике мають тримати на своїх плечах «великі», а я — «чоловік малий». . . Вона хапається за очевидні, відчутні, зримі цінності і керується «здоровим глуздом», який насправді є спантеличеним глуздом зляканої істоти, що, розтанувши в масі, переступає через вищі принципи і опускається до минутих сьогоденних інтересів. У світлі сьогоднішніх інструкцій вони і є єдиною справжньою цінністю. Завтра їх закреслять і замінять іншими. . .

Дорога сили

Конформістські візії деяких західних авторів про спільність комунізму і християнства большевики зневажливо і резонно відкидали. Бо що б там не було в первісному комунізмі сивої давнини, нині їх ідеал вимальовувався як антихристиянський від самого початку.

Правда, зовні схожий з християнським був революційний аскетизм. Але в цій зовнішній схожості закладена протилежна суть: християнський аскетизм є упокоренням гордині і не має жодних зовнішніх цілей, — лише моральне вдосконалення через зречення насолод, які дає світ. Револьюційний аскетизм — матеріялістичний. Він зневажає покірність кротких і чистих серцем, відкидає співстраждання, милосердя і «всяку містику». Це аскетизм горди-

ні, це скромність гордині, і мета її — здобути собі право не щадити інших, право судити суворо і нещадно.

Так само протиставлення в советській літературі християнського «абстрактного» гуманізму клясовому соціалістичному гуманізму — цілком вірне. Це протиставлення милосердя — нещадності. Треба тільки уточнити, що безцеремонний «класовий гуманізм» зовсім не є гуманізмом, оскільки він не підносить Людини як такої, а ставить одну людину проти іншої, загострює класовий егоїзм, творить ворога і культ нещадної боротьби з ворогом. Нічого дивного, що цей «гуманізм» не може втриматись на такій слизькій і умовній грані, а виливається в послідовну жорстокість задля самотвердження, вже не розбираючи чужих і своїх: коли нема «чужих», ворог відшукується серед своїх, і теж — масово. . .

Християнство є вченням для вироблення індивідуальності через пізнання Найвищої Особи. Його ціль — особа, індивідуальність, що зберігає дар любови і силу обдаровувати — роздавати. . . Християнство вчить моральної непохитності і не розуміє гнучкості людини на вимогу минаючих обставин. Християнство не визнає морального релятивізму і пристосування до волі особи, що має владу.

«Блаженні убогі духом», — учить Христос. Саме слово «блаженні» викликало саркастичну посмішку і зневагу до смиренності негордих духом. «Блаженні ті, що плачуть» — цьому протиставлялось торжество переможця: хай недобитки плачуть. . .

«Блаженні кроткі», — сувора влада поверталась до них спиною, поблискуючи шкіряною курткою і маузером.

«Блаженні спраглі правди», — до таких була презирлива посмішка: ваша правда минула, тепер наша правда. . .

«Блаженні милостиві» — цього сантменту твердий большевик не зносив: і не просить, і не молить — Москва сльозам не вірить.

Вольові генії беззаконня і революційної законності не знали милосердя: воля — непохитна, сваволя — безмежна, неволя — абсолютна.

«Блаженні чисті серцем» — це наперед приречені вівці.

«Блаженні миротворці» — це перші «контра»: боротьба ж непримирена. . .

«Не судить ближнього»? — судить, і то зразу. . .

«Дорогою вузькою»? — ні, тільки широкою. . .

Антихристиянська суть казармового комунізму найрізкіше виступила проти заповітної Христової науки любови і прощення. Послідовна класова ненависть до ворогів, тобто до всіх, «хто не з нами», класова пильність, «нетерпимість до всяких проявів» —

стали воістину новою релігією, такою ж абсолютною, як новозавітна проповідь братолюбія.

Власне, любов і ненависть — ці полярні поняття існують як полюси єдиного цілого. Клясова ворожнеча і ненависть хотіли у всьому бути протилежністю любові — як крайне виродження любови. Слова «любов» соромились, і навіть в інтимному хотіли його замінити чи хоча б приховати «ідейною спільністю».

Що ж стосується християнського прощення, всепрощення, то тут теорія і практика комунізму мала, крім принципового неприйняття, густе емоційне забарвлення помсти — «справедлива клясова помста», «караючий меч клясового правосуддя»...

«Не судіть, щоб і вас не судили», бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас»... (Мат.7.1-2)

Від самого початку переможці готові були судити не лише переможених захисників старого, але й весь старий світ. Тільки невблаганна логіка економічного розвитку змушувала спершу торгувати з ним... Після війни багатьох здивувало: яким чином в таборах опинились японські військові злочинці, яких мала б виявляти американська сторона... Адже Советський Союз по суті не мав справи навіть зі справжнім японським опором, бо вдарив на Японію в період її капітуляції... Це — «безпринципні міркування»! Клясова принциповість не знала меж: вона судила суворо і скоро скрізь, де мала владу... Хто пам'ятає ту особливу атмосферу нещадності, яка нищила кожного, хто посмів заступитися за осудженого або хоча б засвідчити факт на його користь, той відчув дух безкомпромісного суду і розправи.

То був головний інструмент влади, що сіяв страх і забезпечував рівень страху в суспільстві.

Воістину буквально збулось слово Христове: «І вас судитимуть». Неймовірна вакханалія скорих судів і розправ над усіма активними учасниками революційної законності перевершила навіть французьку революцію, що ввійшла в притчу.

XX вік вражений недугою моральної і духовної слабости, що дрібнить його розумові сили і спотворює наукові ідеї. Кажуть, що морально-етичний розвиток людства відстає від бурхливого науково-технічного прогресу... Якби то так, що морально-етичний розвиток тільки відстає... Він заморожений. Мораль деградує в полоні засобів — без високих цілей. Страшна епідемія XX віку — насильство, породжене стратою віри і миру в душі, виплід занепаду і відчаю.

Що таке груба лайка революційної доби? . .
Оглушить бы их трехпалым свистом
В бабушку и бога душу мать.

(Маяковський)

Здається, лайка виникає тоді, коли людині несила витримати, коли здають нерви і втрачається рівновага. Тоді відкривається клапан — і розлягається дикий свист. У всі часи бувають такі екстремальні ситуації, але стримуюча сила людини слабне в епоху гвалту, коли насильство стає надовго стихією життя. Тоді воно виробляє свою мову — «общепонятие», жорстоку, злу, де крик відчаю перекривається ревом вседозволеності. А вседозволеність — це передусім переступ табу, зневага святині, наруга над найсвятішим, найвищим, до чого традиція забороняла наближуватись. . .

Чим більше людина зникає до того, що вона ніщо і її не слухають, тим голосніше й грубіше зникає вона говорити і тим більше черстою байдужості у її мові. Як розладнаний інструмент, по струнах якого вже не бігають вироблені пальці, а чужі б'ють кулаком.

Величезна країна впадає в замкнене коло духовного і словесного блуду. Наче при будові Вавилонської вежі, слова втратили вагу і загубили значення. Розум без чести почав вироджуватись і, ослабнувши на холостих обертах, став виробляти дивовижні форми імітації правди. Одна неправда потягла за собою іншу. . .

Очевидно, це не перша в історії спокуса від лукавого — блудний відхід від важких висхідних доріг на спокусливу легшу дорогу сьогоденних цілей, де замість вічних ідеалів вивішуються принадливі гасла. . .

Десь на щедрінському острові така епідемія означала б заглохле життя кількох поколінь і небагато значила б для решти світу. Але велика країна зв'язана системою сполучених посудин з рештою світу — в епоху духовного ослаблення людства. . . Недуга визріла і перекинулась на державні організми, отруєні атмосферою довгої війни, звичні до азартних спроб насильного вирішення проблем, які вирішуються віковим плеканням добрих начал. Героєм віку став вільний від релігії і християнської традиції зухвалий повелитель мас, геній безоглядної гри в найвищі ставки, не забезпечені нічим, крім одразу всіх цінностей світу. . .

За ним в герої потяглись романтики і просто злочинці, які стали злочини робити в ім'я високих цілей — ошчасливлення всього людства. Жертва сучасним життям людини в ім'я майбутнього, жертва людьми в ім'я людства, зрештою, жертва святинями в ім'я перетворення каменя на хліб щоденний. . . Все це йшло, розу-

міється, всупереч Заповідям Божим — і не тільки проти людської совісті, але часто проти елементарного глузду. Носієм цих заповідей і здорового розуму був селянин — через нього і через моральні здобутки його праці переступили і пішли далі порожняком назустріч «прекрасному майбутньому»...

Постать терориста — це емблема XX віку. Червоний терор, коричневий терор, просто терор — це та найпростіша арифметика, в яку полюбляв пірнати критик Белінський і практик Раскольников. Це надійний ключ для людини, яка не знає, в які їй двері. Вона вламується в будь-які двері, навчившись ефектно розганяти господарів.

Історія знає немало прикладів низького падіння тих, що високо літали. Але їх топтала переважно зовнішня сила — після поразки.

Нині ми стали живими свідками катастрофічного банкрутства зла в силу причин, закладених у ньому самому. Воно дійшло своїх меж — і загнило. Ідол віку впав під вагою своїх злочинів.

Це рідкісне явище, коли сила, звична до безкарности, падає перед словом. Здається, ніколи ще історія так не демонструвала правдивості християнської етики і неспроможности її антиподів, породжених впевненістю, що нема Бога і нема моральних законів, а тому можна хитрістю і насильством замінити світовий порядок, тисячоліттями утверджений.

Ні, таки зовсім не химера — правда, совість і ті чесноти, на яких досі тримався світ...

А тим часом цілі покоління у величезній масі вже встигли наполовину повірити, що це химера. Відступившись від Бога і від істини, кожен морально вражений чоловік проте хоче, щоб їх зберегти особисто для нього, щоб з ним були по-божому, по совісті, чесно...

Весь світ нині зацікавлено стежить за експериментом віку і заглядає: що живого залишилося під тотальним пресом?

Діти розореного дому

Картина моральних деформацій дуже складна. Особа загалом змалилась, змаліла під тінню ідола і зблідла. Зберігаючи образ і подобу Божу, вона не виробила сил, щоб нести цей образ у собі. Без Бога все, що з великої літери, стало з малої літери... Людина стала державним гвинтиком. Право вивітрилось. Моральний обов'язок здрібнівся до зобов'язань перед кимось. Страх Божий вродився у підлий страх перед дужчим. Честь спорожніла, як вів-

тар без офіри. Всі цінності, всі чесноти втратили печать Абсолюту.

Не диво, що при спробі навернутись до правди звичайна напів-правда збагачується фактами, які, зрештою, і раніше притишено сиділи у свідомості. Білі плями стають сірими плямами.

Потреба в живій істині ще не визріла, і звичка не додумувати до кінця ще залишилась. . . А в многоглаголанії — нема істини.

Не будемо говорити про блудословів, що називають чорно-бильську катастрофу — аварією реактора, а голод 1933 — недоро-дом. Але мусимо говорити про злякану людину, яка набралась хоробрости — і каже «все, що хоче» — на тій самій заданій глиби-ні. . .

Інтелігенція забула свою головну дорогу — дорогу шукання істини. Істини свого народу, своєї традиції, самопізнання і само-ствердження на висхідній дорозі, що веде на гору — чи Синай, чи Голгофу, чи Сізіфову гору. Здається, нині інтелігенція звично об-минає високі гори і радіє вже з того, що не мусить котитися вниз.

Одна з ознак глибокої моральної кризи суспільства виявляється навіть у суперечці про т. зв. «очорнительство». «Не треба займати-ся очорнительством!» — волають одні з приводу розкриття при-хованих і засекречених сторінок життя найбільшого злочинця, носія епідемії морального розкладу і організатора нелюдських спектаклів розчавлення людини в ХХ віці. І з приводу його спів-учасників. . . «Ні, треба їх викривати нещадно!» — гарячкують інші. Сперечаються переважно люди з вищою освітою, обізнані з основою моралі і права. . .

Тоді як скромний, але незалежний від влади священник у своєму приході пояснив би всім доступною мовою: «Нема нічого таємно-го, що не стало б явним». . . Правду повинні говорити всі, не лише гнані за правду, — це обов'язок кожної людини. . . Чорнити — це бруднити біле, а нинішній процес є споконвічно відомим в історії запізнаним викриттям злочинів. . . Кожне суспільство, яке хоче очиститись, мусить викинути, а не прирошувати гниле тіло. . . Правда необхідна й корисна, навіть якщо вона вимагає зберегти лише 1% і спалити 99% брехливих книг. . . Пам'ятайте, що на на-сіння зберігаємо основу, згідно з Законом Божим і законами людськими. . .

Добрий священник пояснив би, що позавчорашні ідоли — теж були колись дітьми, теж були людьми, але стали сліпими поводи-рями сліпих, а коли падали до ями — їх роз'їдала лють, а блудна віра і зла воля водили їх блудними дорогами. І були вони людьми дуже нещасними, нечиста совість і брудні руки не давали їм ні хвилячки миру в душі, але, подібно до запеклого злочинця, вони

глушили совість новими злочинами проти ближнього свого і змушували один одного до співучасті в злочинствах.

Прости їм, Господи. . . Але ми, люди, мусимо плекати добрі начала, а для цього мусимо виявляти і говорити всю правду. . .

Моральна криза сьогодні спричинена і тим, що злочинці, усуваючи чесних свідків, убили отого доброго священика, котрий добрим голосом сіяв прості слова правди і любови між людьми.

Для розуміння багатьох явищ нинішнього нашого життя потрібно усвідомити суть антагонізму ідей у XX віці — антагонізму з глобальними тенденціями.

Цього не знав XIX вік. Обґрунтовуючи свої спокусливі гіпотези, Дарвін допускав право протилежних гіпотез і зовсім не уявляв собі дарвінізму у формі тотального державного атеїзму з відкиданням духовно-релігійних цінностей. Маркс боявся марксистів, схильних догматизувати окремі його постуляти і аж ніяк не сподівався, що державний марксизм переступить через його головний соціальний постулат.: вільний розвиток кожного є основою для вільного розвитку всіх. Ніцше полюбляв крайності, зокрема антихристиянські, але сердито застерігав проти будь-яких спроб практичного втілення його ідей.

1917-18 року релігійні вчення були визнані антидержавними, марксизм і дарвінізм — державними.

Державна концепція була заснована на загальнообов'язковій гіпотезі про вирішальний вплив соціальних факторів і про можливість революційного перетворення суспільства, тобто всіх форм життя.

Передусім людина: вона мала бути перевихована в дусі нової пролетарської свідомості. Педагогічна теорія взяла за основу Руссо — його образне порівняння дитини з чистим аркушем паперу. . .

Біблійне вчення про гріховну природу людини, яка вже змалку і далі зусиллями всього свого життя має боротись із зовнішніми спокусами і власними слабостями — і самовдосконалюватись, виробляючи себе в поті чола, — було осміяне.

З'явилася формула епохи — «правильні» (маски) і «вороги» (чучела) — клясові антагоністи та проміжні — носії «пережитків минулого в свідомості». . .

Психологія зайнялася критикою «ворожих» вчень про вроджені нахили чи здібності і підтасовувала під свою теорію живі факти, тобто творила обман замість того, щоб справді зрозуміти особу і відповідно впливати на її розвиток. Педагогіка відмовилась кваліфікувати цінності нових архітектів революції та спосіб їх впливу на людину. . .

Біологія на вимогу філософської концепції засудила найбільше відкриття віку — генетику і догідливо почала наукоподібно вигадувати переродження видів під впливом зовнішніх факторів.

Хоча практика проголошувалась критерієм істини, але на ділі практика ігнорувалась, тобто справжнє життя суворо приховувалося задля торжества «теорії». Оскільки позитивних результатів у позитивній діяльності на такому яловому ґрунті не було — сили людей спрямовувались на боротьбу з «ворогом», тобто опонентом. Як за народним повір'ям — біси водять блудною дорогою.

Найстрашніше відбувалося на фронті найтихішому — в школі. Бідні діти разом зі своїми вчителями навіть не запідозрювали, що іменем науки закликають живий розум. Примусова манна каша, перемішана з гострими остюками «викриттів» (в усіх галузях були свої «клясові вороги»), не живить, а тільки отруює і гальмує людський ріст. Не запідозрювали, що всі ці псевдонаукові агітки в свіжому підручнику завтра будуть розкритиковані й замінені новими. Що всі «корисні» на сьогодні побудови доведеться розкидати, коли дійдеш своїм розумом, де і навіщо захована правда. Бо ж діти і їхні батьки знали, що дитя вже змалку «має свою натуру». . . Що порядний письменник «все життя вичавлював з себе раба», а непорядний — маскував у собі раба. . . Що це викорчовування віри предків, національної гідності та рис індивідуальності чимось нагадує тиху кастрацію.

Бур'ян дико бує самосівом — культурний посів сам від себе не відроджується. Озираючись навколо, бачиш страшні сліди духовної руїни. Не тієї руїни, яку залишають вітри, дощі, піски часу. Руїни сплянуваної злою волею безбожної людини, яка вигасила в собі священний вогонь і з дикою люттю почала затоптувати його в душах і творіннях інших людей. В сліпій ненависті вона накоїла більше лиха, ніж війна в сліпій агонії. Маркіз де К'юстін пророчив страшну лихоманку російській імперії в майбутній революції, але чи знав він, що ця лихоманка озброїться ще й теорією?

Завжди були Тартюфи, Молчаліни і просто Митрофанушки. . . Але пес знав своє місце під столом. Собаче серце щеміло, але не знало того, щоб головувати за столом та видавати свій апетит за найпрогресивнішу у світі ідею. Він не мав необмежених повноважень ділити людей на потрібних і непотрібних державі. Ділити інформацію на корисну і некорисну людям. Ділити книги та і самі факти народної історії на потрібні і непотрібні народові. Для самотвердження йому конче потрібно давати в новій інформації ім'я Бога наших батьків з малої літери і обов'язково в негативному емоційному забарвленні.

Чи не тому, що він дивився в душу всерозуміючими великими очима Правди?

Справжні книги минулого живі тим, що вони забезпечені гідністю. Вони й постали з живого прагнення осягнути істину — наблизитись до Абсолюту, тобто *піднятись, пізнати і висловити. Безкорисно і безоглядно.*

Філософія матеріалізму пропонувала класову і відносну істину, корисну для даного моменту правдоподібність. Коли чоловік з маузером говорив проти Бога, проти вчорашніх цінностей — вважалось правильним, аби проти. . . Коли чоловік тихо говорив за Бога, за вчорашні цінності — вважалось неправильним (відстоює «невірну ідею»).

Замість виробленого тисячолітньою культурою, вистражданого чуття істини, з'явилося емоційне, таке собі масове класове чуття. . .

В умовах революційної агітації у супроводі ревтрибуналів така гаряча правда була корисною — для мобілізації, реквізиції, колективізації.

Ця страшенно руйнна морально негативна сила легко вписується в війну і революцію: помста, нещадність, гнів мас рине широким потоком нищення.

Але ці гострі осколки сили не перетворюються на знаряддя сіячів, пасічників, мулярів. . . Вони зберігають спустошливий заряд негативних емоцій і вносять його в позитивну працю, холодно розумуючи там, де треба любити, жаліти і зогрівати. . .

Але методи вседозволеності не були в одну велику мить суворо й назавжди заборонені після революції. Навпаки, вони розвивались в нових умовах — і розмивали моральні основи людини. Навіть самокритичним листам вождя революції не дали ходу. Корислива правдоподібність стала ідеологічною зброєю. З гарячої агітації вона перейшла в художню літературу, філософію, науку — вона сама стала «діалектикою» — наукою словесної спритності. І стала ця наука користуватися словами, які «набрали нового змісту». «Принциповістю» стали називати абсолютну готовність виконувати накази зверху.

Пустила ця злаякісна пухлина метастази у всі клітини народного життя. Вона стала живе діло замінювати словом — творити «липу». Липові твори. Липові теорії. Липові авторитети. Липові проекти. Липові особи — ширми і маски, — за якими сидів корисливий обиватель і мріяв про імпорт. . . Але найгірше, коли липовий проект насильно втілювався в життя — тут було каліцтво вже справжнє.

Намітилась тенденція, «коли розходяться з ділами в розгоні страшного слова» (Сосюра).

Але спершу полон словесного розгону був таким сильним і хмільним, що люди свідомо жертвували святинею. Поет Олександр Блок, підхоплений силою, одвертався від «безсилового образу» Розіп'ятого. Єсесін сповідався:

Стыдно мне, что я в Бога верил,
Горестно мне, что не верю теперь. . .

Володимир Сосюра чесно признавався, що приносить в жертву найвище:

Я все забуду — і Бога й Небо,
Аби тобі був світлий час. . .

Ніхто й не чекав, що революційна література XX віку розроблятиме давні духовні теми. Але природно сподівались, що література не втратить тієї висоти, якої сягнула в XIX столітті. Бо втрата духу висоти — це відмова від вершин.

Яким може бути прагнення вершин, коли окрилений інструкціями драматург-«клясик» утверджується на двох барвах спектра і проголошує кінець трагізмові в житті і в творчості?

Десь за пласким дійством казенної сцени таївся моторошний, нечуваний трагізм глибин, в яких тонував і губився одвічний сакрум в культурі.

До пласкої заміни звикають і жертви від шкільної парти, і також люди, які знали і грецьку трагедію, і Ібсена. Естетичний симбіоз веде до замулювання естетичних джерел і утвердження замінників.

Що ж тоді творилось на долах? Яку школу проходили діти при моторошній відсутності світла, у тріскотні мінливих гасел?

Надзвичайно важлива проблема для соціологічного дослідження кінця XX віку — форми здичавіння категорії людей цькованих і гнаних. Під пресом держави і під тиском преси. Форми соціальної мімікрії — неврози, психічні синдроми, покірні спини і агресивність, амотивні вчинки, зацькованість і пасивність, комплекси неповноцінності, самозневага, самоїдство та інстинкт смерті. . .

Це страшна колізія — релігійна, національна чи навіть моральна опозиція в Росії. Стрільці. Розкольники. Мазепинці. Пугачовці. Декабристи. Народники. Революціонери. . .

Але хіба ця традиційна російська нетерпимість до опозиції йде в порівняння з нетерпимістю ревтрибуналів?

А релігійна віра — теж опозиція державному атеїзмові. . .

Що б там не писало діалектично гнучке законодавство «Про культу» — практика надихалась «клясовим чуттям» до «ворожій нам ідеології».

Ходять спростовувані в офіційній пресі легенди про академіків Павлова, Вернадського, Філатова. . . Це по суті найпасивніша опозиція всесвітніх авторитетів, до яких не застосовувалися методи класової боротьби з участю «місцевих властей», тоді як розплата за віру числилася колонами мучеників.

Нині публікують ліберальні виступи на захист прав віруючих, але зважимо — з застереженнями і підкресленням, що «ми далекі від захисту самої віри». . . Навіть публікації в спеціальних релігійних виданнях не допускають ідеологічної полеміки з позиції віри.

Хіба ці відчужені форми заглушеного релігійного життя, яке визнається юридично, але не приймається фактично, яке мислиться несумісним, неактуальним, неживим і неповнокровним, а лише придатним і прийнятним як історичний чи естетичний декорум — хіба ці форми не є піднятими для музею уламками руїни, під якими лежать кості речників, служителів, сповідників Бога і мучеників за віру Христову?

В обителі Києво-Печерської Лаври чорніло гасло: «Геть кривавих ченців!». Не будемо гадати, які руки і яке сумління видніється в цьому написі. Але не треба задумуватись, що було б з цією рукою, яка б зняла цю хуліганську «наочність» або яка б піднялась проти зруйнування Київського золотоговерхого Михайлівського собору.

Зрештою, про це вже маємо публікацію. А між нами ходять ще живі свідки та учасники інспірованої вакханалії безбожництва — і розкаяні та присоромлені, і закам'яніло-затяті. . .

Зараз торкаюся руїн, уламків та кісток лише для того, щоб приблизно уявити атмосферу, в якій виростали нинішні дідусі та бабусі, що традиційно несли духовну естафету і своєю чистотою та добротою утверджували в дітях християнські начала. Що від Шевченківських дідусів вціліло у наших сучасниках, що пройшли вогонь і мідні труби?

Тільки на цьому тлі можна сьогодні ставити питання про релігійний елемент в свідомості сучасної творчої інтелігенції. І то з неодмінною поправкою: що з цього елементу могло пройти через цензуру?

І все ж таки хотілося б запропонувати до 1000-ліття нашого Хрещення таку анкету.

1. З якої літери Вам хочеться писати слово «Бог»?

2. Яке місце у становленні вашої свідомости займає Біблія?
3. Як відчуваєте в собі і в нашій культурі посів християнства?
4. Як Вам уявляється нинішній стан нашої духовости? Що здобули після зречення релігії? Що втратили?
5. Що Вам хотілося б надрукувати своє чи чуже до 1000-ліття християнства?
6. Тисячолітня традиція перервана в останньому столітті. Де, в яких верствах Вам уявляється основний розрив?
7. Ваш особистий внесок у цей процес.
8. Як Вам уявляється дальший розвиток духовного життя українського народу?

Перша проблема — кому ставити ці запитання? 100 років тому їх можна було ставити всім причетним до життя духовного і культурного. Нині така причетність не збігається з причетністю до літератури, яка проклямує свою місію пропаганди офіційних ідей і партійних рішень — розуміється, всіма мистецькими засобами. . .

Але відходиш на поле вічності і знову відкриваєш образ *гори*, перед якою слід знімати взуття з ніг своїх, і палаючий Куш на Хориві, перед яким слід ховати обличчя своє. . .

І відкриваєш образ гори, з якої тихим владним голосом Христос проповідував засади нашої духовности — і та гора все височіє і височіє з віками, та, на жаль, — віддаляється. . .

На долах завжди вирувало своє життя: з прикрас золотих творили собі ідолів і поклонялися їм, побивали камінням пророків і з захватом слухали демагогів. Робили своїм ідолом золоте теля і підносили культ слабостей людських. На долах вирували ярмарки марнослов'я, і навіть у самому храмі торгували мініями.

(Продовження буде)

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Роман РАХМАННИЙ

НЕВЕСЕЛА ПІСНЯ НА РІКАХ НАШОГО ВАВИЛОНУ

Здається, як ніколи досі, розспівалась Україна разом зі своїми нащадками у державах Заходу. Немає тижня, щоб у Канаді та США не гостював якийсь ансамбль пісні й танцю з України, соліст або квартет вокальний чи інструментальний. І це добре: виконавці побачать трохи більше світа у вікні, крізь яке вони досі могли споглядати лише на московські подвір'я і задвір'я. Слухачі тут можуть пересвідчитися, що в Україні не пропала «наша пісня, наша дума» та живе у високоякісному виконанні мистців і аматорів.

Їздять теж в Україну вокалісти, музики, балетмайстри й композитори українського роду з Америки, Канади, Великої Британії, Франції й Австралії. І це теж добре: вони переважно вперше зустрічаються з частиною українського народу. Багатьох слухачів там своїми виступами вони можуть перекопати в тому, що українські емігранти та їхні нащадки живуть не «на смітниках історії», але своєю працею і талантами створили значні матеріяльні та духовні цінності в своїх громадських, церковних і наукових установах.

А все таки, одна настирлива думка не дає спокою кожному вдумливому спостерігачеві: — Чому так часто гостюють виконавці української пісні з України по державах Заходу, а так мало читаємо про їхні виступи в містах Південної та Західної України?.. Адже там, як це відомо навіть з офіційної преси УРСР, українське населення найбільше потребує моральної підтримки в зберіганні своєї мови й культури, а навіть у боротьбі з матеріяльними злиднями. Бо «свій, як не заплаче, то принаймні скривиться зі співчуттям»; і це вже допомога, що єднає всіх нас у біді.

Те саме стосується і поїздок закордонних ансамблів. В програмі їхніх гастролів Україну чомусь звужено до одної третини її території: до міст т.зв. Західної України і Києва, а нехтується такими центрами Західного провінція, як Дніпропетровське, Полтава, Донецьк, Харків, Маріупіль, Херсон, Одеса і Крим. Чи це власне квапливе планування чи, може, «думні дяки» всесоюзної віри дбайливо визначають маршрут так, щоб живе українське слово на крилах пісні не дійшло до пригноблених там українських душ?.. Не

знаю відповіді на ці запитання; треба було б, щоб хтось відповідальний дав таку відповідь, бо на неї ждуть численні закордонні спостерігачі. Виглядає, що домовлення про такі зв'язки проводяться однобічно — антрепренерами даної групи з офіційними особами советської адміністрації, без уваги на потреби всього народу України.

У зв'язку з цим питанням відрадним явищем в Україні є те, що там не бракує людей із критичним змістом спостерігання і вмінням оцінити дійсність з дозою гумору й самокритики. Приємно здивував мене пісняр-початківець Олексій Кононенко своєю піснею «Сумна шляхова», яку на ноти поклав композитор Олександр Жилінський. Замість моїх посередніх пояснень, нехай промовлять слова тієї пісні. Ось її головна тема і один з її приспівів:

Ой, злетілись думи-думи,
Голівоньці тяжко.
Через плечі торба суму,
Серденько, мов пташка.

Їздив прадід мій за сіллю,
Сиві воли цугом.
Хоч збирайся та в неділю
Самому за цукром.

На кордоні попрошуся —
Маю документи.
Пустіть, хлопці, на чужину —
Привезу презенти.

Як приїхав на чужину —
Очі ж мої, очі!
Та хіба на копійчину
Купиш те, що хочеш?

Далі, в першому приспіві, автор пісні Олексій Кононенко, аналізує нововитворену ситуацію українця на рідних землях:

Як то сталось, чумацькі онуки, —
Тільки й маєм, що пісню та руки?
Ой, розв'яжем думнії суми,
Розлетяться сумнії думи.

З горя плачу та співаю —
Обступили тісно.

Співай, — кажуть, — скільки знаєш,
Все дамо за пісню.

Наспівав з горою воза —
Вже такий багатий!
Через місяць діти просять:
— Знову їдь співати!

Так, шановні читачі! За цими позірно жартівливими словами таїться глибока думка — щира спроба усвідомити справжнє становище української людини та всієї української нації в сучасній обстановці: економічній, політичній, культурній, побутовій. Усіх прогалин там не заповниш самою піснею. Піснею економічного становища не виправиш, якщо нею не зрушиш громадян своєї країни до співдіяння в напрямі до спільної мети. Пісня допомогла б оживити народні маси, якщо б її, з відповідним змістом, довести туди, де її сьогодні найбільше потрібно.

Цими думками я поділився зі своїм знайомим українським патріотом у Канаді, який любить вареники, гру на бандурі та славні коломийки, захоплюється вільним подорожуванням та обміном піснями. Він радив мені забути про «Сумну шляхову» пісню: — Тепер усі українці вільні, годі сумувати, а то ви в своїх коментарях тільки ваговиті теми обговорюєте. Краще послухайте зі стрічки, як славно цей ансамбль виконує мою улюблену «Сусідку». Ви ж знаєте: «Заспіваймо пісню веселеньку про жіночку молоденьку. . . Серце наше звеселяймо!»

Позичивши слів у поета Юрія Федьковича з його поеми про горевісну рекрутчину в імперіальній Австрії, я відповів: «Ви гуляйте, а я з вами гуляти не буду. . .» Бо, як у Федьковичеві часи, коли то українську молодь заганяли в імперіальний мундир і посиляли у воєнні походи на чужі землі, так і сьогодні в Україні «жіночки молоденькі» та дівчата з багатьма матерями зазнають того самого горя від призовництва юнаків на службу в імперіальній Советській Армії. Звідтіль «хлопці повертаються. . . понівечені, з психічними травмами» та, нерідко, в цинкових домовинах. Як сказала одна мати на протестній нараді в Запоріжжі: *советський уряд «допустив загибель більше 15 тисяч молодих людей в армії протягом п'яти мирних років».*

Оскільки цього протестного голосу матерів і всього жіноцтва України ще не почули — не усвідомили українці у дійсно вільному світі такою мірою, щоб солідаризуватися з цим рухом самооборони нашого народу, то доводиться разом з піснярем О. Кононенком сказати:

Як то сталося, Тараса онуки, —
Тільки й маєм, що пісню та руки! . . .
Гей, Вкраїно, ненько рідна,
Де ж мені податись?
Може, годі животіти,
Та за розум братись!

Отже, на брак конкретних порад з України для українців за кордоном справді не можна нарікати. Хто має український слух, той почує рідне слово і перетворить його в чин.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Поезії

Андрій КОРОБАНЬ

СИНОВІ

I

Синуля, завихраста синка,
З-під брівок — пара темних оченят,
І золотистая чупринка,
І перші зубки, зубки немовлят.

І здатний той лише збагнути,
Що значить перший пролісок весни,
Хто запізнав весь холод лютий
І думи тяжкі крізь тривожні сні,
Хто, може, втратив всю надію,
Не раз з життям розпачливо простивсь —
І раптом вирвав в долі мрію
І так зухвало ще раз утвердивсь!

Можливо, в чомусь був я непостійний,
Естетики ажурної любитель,
Але з тобою, синку, раб я вірний,
Мій князь ти і довічний повелитель!

II

Тебе жадав, як сина і як друга,
На щастя, мабуть, — лиха скоштував до дна. . .
Чому ж терзають знову біль і туга,
І не для мене квітом сяюча весна?

Підбитим звіром заридала
В моїй душі бездонна глибочінь:
Дитя в лікарні тій кричало,
Де бродить лиховісна тінь. . .

В полоні скорбної заграви
З такою силою я зрозумів,
Яке могутнє, нездоланне право
В цієї крихітки від перших днів

На щастя жити, раз вона з'явилась,
Життя ковтнула крапельку п'янку,
І жодному й ніколи малюку,
Хоча б у нас когорта їх з'явилась,
Не замінити цю дитину!
Ні в кого вже не буде брівок цих,
Цих зубок, посмішки — перлини,
Що так уже запала в душу! . .
Чому ж немає сил небесних, ні земних,
Щоб повертати нам дітей,
Коли щось відбере в них право жить!?
Ми можемо пестити Марфушу,
Хлестать вино серед лілей,
Щось прагнуть, в мріях небо ворушити,
Та він, манений, й звідти нас покличе
І в очі зазирне тужливо нам, —
І зникне все, лиш горе таємниче
Ніколи не приспати нам. . .

Химерний цей закон нам не збагнуть:
Що найдорожче, мабуть, від життя —
Так легко втратити, і з небуття
Молись, благай чи плач — а не вернуть. . .

Такими болями терзаний,
Спізнав я вперше нове почуття:
Неначе з тугою і жалем
Дививсь на кожне я дитя.
Ось граються і вже чималі.
Щасливі діти й ті, хто їх родив,
А мій — в притулку скорбної печалі. . .
Невже і справді так я завинив?
А як же тим страждальцям в світі жити,
Кого навік скарала доля
І відібрала в них? . .

Такого горя
Ніколи і нічим не затулить! . .

III

Тож хай шумить житейське море,
Я довго борсався у нім!
На каламутному просторі,
На гребені шалених хвиль

Я сіль ковтав і слухав дикий гул
 Серед липких медуз та ненажерливих акул. . .
 Тож хай шумить, — а я одне лиш мрію:
 В життя крутій, розбурханій стихії
 Синочку забезпечить курс такий,
 Щоб він на хвилях щастя і достатку
 І як струмок, рухливий і стрімкий,
 Не розчинивсь в юрбі на сіру латку
 (А це так просто) і щоб зміг без каяття
 З відкритим правді і добру обличчям
 Заплисти в чарівному лайнері життя
 За обрій двадцять першого сторіччя!

Так завжди пристрасно бажаєм ми,
 І, мабуть, кожен батько, мати.
 Та час мине — і виростуть сини.
 І тут, без сумніву сказати,
 Знайдуться хутко нові хазяї
 І скажуть: «Ви — папаша? —
 Спасибо, ціним почуття твої!
 Але прийшла черга вже наша
 Синочка долею і так і сяк вершить! . .»

Простіть ці думи незугарні,
 Але хіба чужому зрозуміть,
 Як ти під стінами лікарні
 Стогнав, як, може, прав йому штанці,
 Як марнував тривожні ночі?
 Та на готове завжди є митці,
 На парубка — усі охочі. . .

Між безліччю на світі різних прав,
 Що є для діла і забави,
 Я б основним, без сумніву, назвав
 Одним одне — батьківське право!
 Та хтось тут заперечить може
 І докорить в природнім егоїзмі:
 Мовляв, це право дійсно Боже,
 Але зробить його за основне —
 І нас спіткають бурі, катаклізми!
 А, може, швидше лиш одне:
 І війни зникнуть, і лукаві «ізми»? . .

IV

Та душу батьківську ніщо й ніколи не вгамує.
Припустім, мир і благодать у світі запанує,
Припустімо. . . та раптом лихо без вагань
Спокусить сина на дрібні пригоди. . .
Що їм до сліз батьківських, розпачу, благань,
Хоч батько був спокійної ж породи. . .

Тож хочеться одне: уберегти
Тебе, давно у мріях пещений синок!
Як і любов, потрібний клопіт ти,
Як і життя, проблем заплутаний клубок.

Ось диває, манені нозі дріботять,
Ось рученьки підніс, показує гостинці,
А, може, зіроньку тобі із неба знять —
Оту, що сяє в цій кімнаті на ялинці?
Хто зна. . . Ти виростеш і, повен сили і краси,
Пройдеш життя химерну школу —
Дивись, і справді зірку з неба подаси
Якраз до батьківського столу. . .

І сам я, мов наївнее дитя:
Дивлюсь на нього — й серце м'яко тане:
Неначе він — вся копія моя,
Немов через оце дитя кохане
Життєвий шлях знов починаю я!

І лиш одне, синочку милий,
Я хочу дуже попрохати:
Мого життя ланцюг бурхливий,
Єй-ей, не весь скопіювати. . .

V

Мій любий хлопчику, сідай сюди,
Ось бач, як батько дивно твій жартує. . .
Голівку дай біляву твою
Я ще і ще раз палко поцілую!

Січень-грудень 1983 року
м. Київ

Остан ЛАПСЬКИЙ

О, МІЙ СОН. . .

О, мій сон прозоро сниться:
Угорі над головою, високо,
Проходять хмари з рокотом
Весняним, і на березі дитинства
Птах уяви вже крильми залопотав:
У сяйві місяця зелене жито
Край дороги мріє з вербами,
А я іду, а он дуби,
З верхів'я велетнів
Я заглядаю в світ,
А вчитель з краю дальнього
Про вбогість нашу нам
Нашіптує, теорію тутешности
Вив'язує цупку, немов сильце,
Основу самозабуття для нас
Снує.

І заболіло, заболіло
Ще тоді, тому й не неофіт я,
Бо любив народ свій
Змалку.

О, мій сон прозоро
Сниться: голуба вода велика
По Землі пливе, до голубої течії
Я прагну і іду
В країні вчителя,
Який мене отьмарював.

РОМАНТИЧНЕ

Горбатиться під обрій вічне море
І зве заглянути за перегин
Скуйовдженої гладі. Гордий плин
Валів дев'ятих човен ветхий боре.

Повужчало безмежжя неозоре
У присмерковій круглій даліні,

Ось засвітились маяки сумні,
Заблимали самотні завжди — зорі.

Красо, пливу до тебе день і ніч,
Вдихаючи вітрів принадний клич,
Пливу один, а морево навпроти.

Згоряю у безкрайї однині
Під чайчин зойк і рев у глибині,
Бо любо зі стихією боротись.

ЗЛОДІЙСЬКЕ

У темінь шлях вихрився білим шовком,
Рипів полоззям і хропів конем,
Попівський ліс, привітний ясним днем,
Вночі жахав чортами, блимав вовком.

Сокири цок вплітався в білий вітер,
В'їдалась пилка пошепки в дубок,
Зідхнув, порідшав батющин лісок,
Удома піт з коня брат віхтем витер.

З відлигою слідами переляк
Ішов у хату — басовитий дяк
Присікувався в клуні до підпірок;

А тато наш у літню гожу днину
Дверну уставив раму з деревини —
Чи ще схилюсь на крадений одвірок?

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЗДАЄТЬСЯ, ЩО ТАКЕ СЛОВА? . .

(Мовна консультація)

II

«Лікарський відшукавши хвоць,
Я буду вдома, *дощ не дощ. . .*»
Пуристе! Вуха не шорош!
Я прийду, *незважаючи на дощ!*

«Відколи Зосю стрів Оверко,
Тяглось його до неї серце. . .»
Збагне усяк, хто з глуздом дружить, —
Він був до неї небайдужий.

«Від неминучої розлуки
У хлопця *опустились руки. . .*»
Чи ж мудра розкумека братія,
Що бідачисько *впав в апатію?*

«Я ці піски жовтогарячі
І пляж морський *неначе бачу. . .*»
Пардон! Пробачте! «Ця картина
Стоїть мені перед очима.

«Дід внука посила у світ:
Нехай малий *доходить літ. . .*»
Не знаю, чи старий *утішиться,*
Як хлопець стане *дорослішати.*

«В гостях *сиділось* бурсаку,
Як голому на їжаку. . .»
А був би там хто з наших учнів,
Він крайню б відчував незручність.

«Не склав матури сирота:
Задача випала *крута. . .*»

А чом, перо моє невтомне,
Не написати *головоломна?*

«Охрім, щоб здибати оратора,
Сховався *зараз же* за хатою. . .»
Хто ж добре кутий у стилістиці,
Ховайсь в *безпосередній близькості!*

«Пістряк. . . Ще нашої науки
До нього *не доходять руки. . .*»
А думка строчить дублікат:
«Для лікування пістряка
Ще рівень (це й дитина знає)
Наук сучасних не сягає».

«Не зчувсь ні Сидір, ні Тадей,
Як злий катюга *зник з очей. . .*»
Спасибі, схаменувсь я впору:
Зникати треба з *поля зору!*

«Ще поки знахур спить гундосий,
Там треба бути, *кров із носа. . .*»
А вже знавцям живого слова
Там треба бути *обов'язково.*

Перекладна література

ЖИТТЯ І ПАЛОМНИЦТВО ДАНИЛА — ІГУМЕНА РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Переклад: о. Євген Небесняк
Рим, 1989

Вступ

Означення твору «Паломник». З прийняттям і закріпленням християнства в Русі-Україні серед східних слов'ян розвинулося паломництво — подорожі до Святої Землі — Палестини. Таким робом руські паломники розносили по світі відомості про Русь і знайомили своїх земляків із тими дивами, що їм пощастило побачити в чужих країнах. Письменні паломники, не задовільняючись усними розповідями про свої враження, бралися за перо. Так виникли «паломники», «ходіння» — описи подорожей і Святої Землі. Найвидатнішою пам'яткою такого жанру є «Життя і паломництво Данила, ігумена Руської Землі».

Твір. Твір «Життя. . .» є самотнім зразком паломницької літератури нашої старої доби. Характеризується він, в основному, географічними, топографічними та історичними прикінками в описах. А помітний він передусім своєю широкою та тривкою популярністю: досі зберігся він у 100 рукописах! Чому така популярність? Причини треба шукати в тім, що автор, ігумен Данило, зумів позбирати в своєму «Паломнику» чимало апокрифічного матеріалу, і тим апокрифічним доповненням до справжньої історії про Христа, Богородицю, апостолів, твір завдячував те зацікавлення ним.

Головна ціль Данилового паломництва полягала в описі Святих Місць, щоб ознайомити з ними тих земляків, які не мали змоги туди йти. В тому головна мотивація Данила, щоб вести подорожні записки. Починає він їх ще по дорозі до Єрусалиму, в Царгороді. Він описував християнські святині нешироко й стримано, зате конкретно і точно. Розповідаючи про будь-яку будівлю, він пише, де вона стоїть, які має розміри, скільки в ній дверей і вікон, колон і східців, з якого матеріалу споруджено окремі її частини. Конкретністю та точністю описів твір Данила високо цінується археологами та географами, і тому для наукових цілей його перекладено на російську, французьку, англійську, німецьку й грецьку, а тепер і на українську мови. Твір Данила належить до важливої міжнародної літературної і наукової спадщини.

Автор. Описуючи докладно та в подробицях пам'ятки та традиції Святої Землі, Данило не вважав потрібним знайомити читачів зі своєю особою. Знаємо, що він називався Данило; що походив з Руської Землі; що вирушив у дорогу, коли князував на Русі Святополк Із'яславич. Знаємо, що він був у Палестині за часів володіння єрусалимського короля Бал-

дуїна, і в часі його походу на Дамаск, між 1106-1108. Не знаємо, однак, ким він був і з якої частини Руської Землі він походив, тому що він, на жаль, не згадає весь шлях з дому, а починає описувати своє паломництво від Константинополя. Найбільш прийнято вважати його родом з Чернігова, тому що порівнює ріку Йордан до ріки Снов, що пливе по Чернігівщині.

Не всі з тим погоджуються: мовляв, Снов пливе також в Естонії, що в ту пору належала до Руси. В «New Catholic Encyclopedia», під іменем Daniel Palomnik, утотожнюють Данила з ігуменом руським, що в 1115 р. став Владикою Юрієва (сьогоднішній Тарту в Естонії).

В усякому разі, ми знаємо, що Данило, хто б він не був та звідки б він не походив, був вірним та свідомим сином своєї землі. Його подорож не була звичайним паломництвом. Не тільки спасіння своєї душі прагнув він, вирушаючи в Святу Землю. Він пішов помолитися при «гробі Господньому» за всю Русь-Україну, за її князів, за своїх земляків, що вказує теж на його щирий і християнський патріотизм. Можливо, що в майбутності вдасться якимсь чином розшифрувати хто він був, але тепер вчёмось від нього, як любити свій рідний край.

Переклад. Переклад зроблений прямо зі старослов'янського тексту редакції А. М. Веневітінова. Поміщений він на сторінках Православного Палестинського Збірника 1,3(3) і III,3(9), що вийшов друком у Петербурзі в 1883-1885 рр.

Текст

Я, недостойний ігумен Данило з Руської Землі, найубогіший з усіх ченців, присмирений многими моїми гріхами, недосконалий у всякому доброму ділі, спонуканий думкою і моєю нетерпеливістю, захотів побачити святий город Єрусалим і обітовану землю. І за Божою благодаттю прибув я до святого міста Єрусалиму і бачив Святі Місця; обійшов я всю землю Галилейську і Святі Місця в околицях святого міста Єрусалиму, кудю Христос, Бог наш, ступав своїми ногами і творив Він великі чуда по тих Святих Місцях. Я все бачив моїми грішними очима; беззловивий Бог зволив мені бачити те, що я моєю думкою вже віддавна прагнув.

Браття і Отці, панове мої, простіть мені, грішному, і не засуджуйте мене за мое слабоум'я і за мою сміливість, що я писав про святий город Єрусалим, про землю ту блаженну, і про путь, що веде до Святих Місць. Я по-негідному простував тим шляхом, серед всякого ліниства і в слабостях, віддаючись пияцтву та сповняючи всякого роду нечесні діла. Надіючись, проте, на Божу милість і на ваші молитви, щоб Бог простив мені мої безчисленні гріхи, написав я про цю подорож і про Святі ті Місця, не щоб похвалитися, крий мене Боже!, чи щоб бути гордим із-за того паломництва, чи із-за добрих діл, що я вчинив по дорозі: бо я нічого доброго не вчинив під час цієї подорожі. Але списав я все з любови до тих Святих Місць, що оглядав я власними очима, щоб не попало в забуття те, що Бог зволив мені, недостойному, бачити.

Боючись долі того лінивого слуги, що закопав талант свого господаря, не взявши за нього відсотків, написав я це ради віруючих, щоб, почувши про Святі Місця, захотіли вони перенестись думкою та в душі до Святих Місць, і однакову приймуть від Бога нагороду як ті, що будуть туди ходити. Багато бо чеснотливих людей, лишаячись удома та даючи милостиню убогим, та через добрі діла, своєю думкою доходять до Святих Місць, і отримують вони ще більшу нагороду в Бога, Спаса нашого. Багато бо людей, з яких перший я, прийшовши в Святі Місця і в святий город Єрусалим, і не вчинивши нічого доброго, тратять нагороду за свій труд; багато бо, ходивши до святого міста Єрусалиму, скоро вертаються, не бачивши багато добре, а цієї дороги не можна відбути з поспіхом, ані не можна. . . (мимоходом обійти) всі Святі Місця в самому ж місті чи назовні.

Про Єрусалим та про Лавру

Коли я, недостойний ігумен Данило, прийшов в Єрусалим, пробув я в місті, в Лаврі св. Сави, 16 місяців, і зумів я таким чином відвідати та розвідатись про ті всі Святі Місця. Неможливо відвідати та оглядати всі Святі Місця без доброго провідника та перекладача. І яке в моїх руках скромне було добро, з того подавав я всім тим, що докладно знали про Святі Місця в самому місті і довкола нього, щоб показали мені все, як треба, що й сталося. І зволив мені Бог стрінути в Лаврі дуже старого та дуже святого чоловіка, що дуже добре знався на Святих Писаннях. Бог спонукав того чоловіка полюбити мене, недостойного, і він мені з дбайливістю показав усі ті Святі Місця та провів мене по Єрусалимі і по всіх околицях міста; повів мене він до Тиверіядського Моря, на гору Тавор, до Назарету, до Хеврону, на ріку Йордан та й попровадив мене по тих всіх Місцях і з любови потрудився зі мною. Бачив я багато інших Святих Місць, про що розповім пізніше.

Про шлях до Єрусалиму

А от дорога, що веде до Єрусалиму. Від Царгороду до Великого Моря треба морською затокою зробити 300 верст, а до острова Петалі — 100 верст. Це перший острів на неширокому морі і тут лежить місто Велика Гераклея, де й знаходиться добра пристань; напроти того міста впливає наверх з морських глибин святе миро, бо тут кати потопили багато святих мучеників. Від острова Петалі до міста Каллиполя є 100 верст, а з Каллиполя до міста Авиди — 80 верст. Напроти того міста лежить св. Євтимій Новий. Звідти до міста Крети — 20 верст, а тут треба вийти на Велике Море, вліво — в напрям Єрусалиму, а вправо — до Святої Гори, до Солуні і до Риму. Від Крети до острова Тенеду віддаль становить 30 верст. Це перший острів на Великому Морю і тут похований св. мученик Навгудимос. На побережжі, напроти того острова,

стояло колись велике місто, що називалося Троада, куди прийшов навчати та хрестити (в тих всіх сторонах) св. апостол Павло. Острів Митанія знаходиться на відстані 100 верст від острова Тенеду і тут же похований Святий Митрополит Митіленський. Острів Ахій віддалений від острова Мелетинії 100 верст і тут похований св. мученик Ізидор, та й на тім острові з дерев виділяється мастика, виготовляється добре вино і росте всякий овоч.

Про місто Ефес

Віддаль від острова Ахія до міста Ефесу становить 60 верст. Тут знаходиться гробниця св. Йоана Богослова, а з неї в річницю смерті виділяється святий пил, який віруючі збирають на лік проти всякої недуги; тут ще й знаходиться Йоанина одежа, яку він носив. Недалеко стоїть печера, де поховані тлінні останки семи отроків, що спали 360 літ; вони заснули за царя Декія, а прокинулись за імператора Теодосія. В тій самій печері поховані 300 Святих Отців; похований тут і св. Олександр, є і домовина св. Марії Магдалини з її головою, та й св. апостол Тимотей, учень св. апостола Павла, лежить у старинній домовині. В старинній церкві зберігається ікона Пресвятої Богородиці, якою Святі Отці Церкви переспорили еретика Несторія. Тут також і лазня Діоскоридова, де Йоан Богослов працював в Романи з Прохором. І бачили ми Мореморну Пристань-Затоку, куди море вивергнуло Йоана Богослова і де ми пробули три дні. Місто Ефес знаходиться на суходолі серед гір за 4 версти від моря, і втішається воно всяким багатством. Ми вшанували гробовище та, охоронені Божою Благодаттю та молитвами св. Йоана Богослова, відійшли сповнені радістю. Віддаль від Ефесу до острова Самосу становить 40 верст. У водах навколо самого острова всяка риба водиться, й на тім острові земля є дуже родюча.

Про острів Патмос

Острів Карія знаходиться на відстані 60 верст від острова Патмосу і лежить далеко на морі. Це на тому острові св. Йоан Богослов написав своє Євангеліє, коли відбував заслання разом з Прохором. А далі — острови Лерос, Калимнос, Нисера і дуже великий острів Кос. На цьому останньому живе дуже багато людей і там випасається сила-силенна всякого скота. Є ще й острів Тилосу, на якому мука Іродова кипить горіючою сіркою, яку, переваривши, продають, і ми користуємось нею, щоб розпалити вогонь. Недалеко лежить острів Харкія. Ті всі острови, на яких живуть люди й скот, розташовані одні коло других рядом, на відстані 10 верст або більше. Острів Родос також великий і на все родючий. На ньому пробув князь Руси Олег, два літа й дві зими. А від острова Самосу до острова Родосу віддаль становить 200 верст, а з острова Родосу до міста Макрії — 60 верст. В тім місті і по всіх

тих околицях, аж до міста Мир, виготовляється чорний ладан і гонфит.

От як твориться чорний ладан та гонфит: стікає він з дерева, у виді своєрідної м'язги, яку стягають загостреним залізом. Це дерево називається зигією, і подібне воно до вільхи. А друге деревце є низьке і подібне до сосни, і називається воно рака; за корою деревця великий черв, величиною як гусінь, точить його і виділяється з дерева червоточина, що падає з нього, як пшеничні висівки у формі вишневого клею. Люди це збирають, змішують з масою з першого дерева і, кинувши в котел, в такий спосіб виготовляють ладан та гонфит і продають їх у мішках купцям. А з Макрії до міста Патери — 40 верст, і тут же народився св. Николай, це ж його батьківщина і місце походження. А від Патери до Мир, де є гріб св. Николая, — 40 верст; а від Мир до Хилодонії — 60 верст, а звідти до великого острова Кипру треба зробити 200 верст.

Про острів Кипр

Кипр є дуже великим і вельми залюдненим островом, ще й втішається великим багатством. Тут знаходяться 20 Владик, одна митрополія, та й безліч Святих тут також поховані. Поховані тут також і св. Єпіфаній, апостол Варнава, св. Зенон, св. Трифілій єпископ, якого св. Павло хрестив.

Про гору, на якій св. Єлена поставила хрест

Стоїть тут дуже висока гора, на якій св. Єлена поставила хрест на прогнання бісів та на зцілення з всякої недуги; вона вставила в цей хрест один із священних цвяхів Христових. Ще по сьогоднішній день на цьому місці, у стіп Хреста, діються великі знамена та чуда. Отой Хрест висить у повітрі, нічим не прикріплений до землі: це Святий Дух підтримує його у воздуху. Я, недостойний, отут поклонився перед цією святою та чудотворною реліквією і увидів Божу Благодать, що пробувала на цьому місці. І обійшов я добре весь острів той.

Про Тиміям

Тут виготовляється тиміям-ладан: паде він з неба і збирається його з кушів. По тих же горах росте багато низьких, як трава, кушів, і на них паде добрий тиміям, який збирають тільки в липні та в серпні, бо в інших місяцях він не паде, тільки в тих повищих місяцях він виготовляється. Від ос. Кипру до міста Яффи треба плисти морем 400 верст; від Царгороду до ос. Родосу — 800 верст; з ос. Родосу до Яффи — 800 верст, так що вся подорож морем до Яффи нараховує 1600 верст. Місто Яффа розташоване на бережжі моря недалеко Єрусалиму, а звідси до Єрусалиму йдеться

суходолом. З Яффи до Єрусалиму є з 30 верст, а полями до церкви св. Юрія — 10 верст. Тут була збудована в ім'я св. Юрія велика церква з його домовиною під вітарем, тому що тут же похований св. Юрій Мученик. Тут знаходиться багато джерел, при яких численні паломники відпочивають, але у великій боязні, бо це відлюдна місцевість і близько знаходиться місто Аскалон, звідки Сарацини роблять напади та убивають паломників, що туди переходять. По дорозі звідси до гір всіх охоплює великий страх. Від церкви св. Юрія до Єрусалиму через каменисті гори треба числити 20 великих верст: дуже трудна ота путь і не обходиться без страху.

Про гору Арматем

Близько Єрусалиму, ідучи туди з Яффи направо, стоїть висока гора, що називається Арматем. На тій горі знаходяться гроби святого пророка Самуїла, його батька Елкана і Марії Єгиптянки; тут розташоване було село та хата святих. Ця місцевість обведена муrom, тому те містечко зветься Арматем.

Про Єрусалим

Святе місто Єрусалим знаходиться в дебрах та обведене високими каменистими горами. Вже зближаючись до міста, можна бачити спочатку Давидову Вежу, потім, трохи даліше вперед, видно Оливну Гору, церкву Святаї Святих і церкву Воскресення, де міститься Гріб Господній, і вкінці видно ціле місто. На дорозі близько міста Єрусалиму, біля одної версти, стоїть собі отака вирівняна гора, на якій всі люди зсідають з коней, хрестяться та віддають поклін Святому Воскресенню. Тоді всі християни відчувають, на вид святого міста Єрусалиму, велику радість і починають плакати. Ніхто не може здержатись від сліз на вид тієї обіцяної землі і Святих Місць, де Христос, наш Бог, перетерпів страсті за нас, грішних. Та й прямують всі з великою радістю піхотою до міста Єрусалиму. Тут зліва, йдучи до міста, стоїть церква св. Стефана Первомученика, якого на тім місці юдеї побили камінням, і тут знаходиться його могила. Тут стоїть і камениста вирівняна гора, що розкололася при Христовому Розп'ятті, тому це місце зветься Адом; лежить вона недалеко міських мурів, — кинути отак каменем. Відтак усі паломники увіходять з великою радістю до святого міста Єрусалиму через Брану, що знаходиться коло Давидової Вежі, і яка звернена в сторону Вифлеєму; тут також стоїть і Веняминова Брама. Ввійшовши до міста, дорога веде через місто, направо до церкви Святаї Святих, а наліво — до церкви св. Воскресення, де знаходиться Гріб Господній.

(Продовження буде)

СЕНТЕНЦІЇ

Не роби того, що ганить твоя совість, і не кажи того, що не відповідає правді. Роби так, — і ти виконаєш все завдання твого життя.

(МАРК АВРЕЛІЙ)

Коли ти бачиш, що людина помиляється, не гнівайся на неї, зрозумій, що не можна зумисне помилятися. Ніхто бо не може бажати, щоб розум його помутився. Хто помиляється, той дійсно приймає лож за істину. Але буває й так, що не помиляються, а зумисне не приймають істини навіть тоді, коли вона перед ними виложена з повною ясністю. Вони не приймають її не тому, що не можуть зрозуміти, а тому, що вона виявляє їх злі вчинки, відбирає їх самооправдання у злого життя. Ці люди також заслуговують не гніву, а співчуття, бо вони є хворі душею.

(ЕПІКТЕТ)

Душа людська більш божественна, ніж все інше в людині. І тому панує в нас, але сама — невидима. Подумай про це і не відкидай того, чого не бачиш; зрозумій це і не відкидай невидимого Єства: зрозумій могутність Його в наслідках сили Його і шануй Бога.

(СОКРАТ)

Всі правдиво-розумні люди переконані, що право моральності не є щось видумане людьми, а є вічне право, яке своїми наказами і заборонами панує над цілим світом. Найвищою ж і остаточною підставою цього права є Бог, що у всьому видає наймудріші постанови.

(ЦІЦЕРОН)

Тисячі зовнішніх голосів кличуть нас кудись в бік, але тільки один внутрішній слабкий голос совісті може бути нашим надійним провідником.

(МАЛОПІ)

Духово багатий може спати спокійно, його не обікрадуть.

(НАРОДНА МУДРІСТЬ)

Нема дня, що не давав би нагоди зробити щось доброго, щось, чого ніколи не можна було зробити дотепер, і чого в майбутньому вже не можна буде зробити.

(БУРЛЯЙГ)

Відсутність сприятливих обставин — це відмова і самооправдання слабких нерішучих характерів.

(ШАРПЕ)

Учися на чужих помилках, бо в тебе не буде часу зробити всі помилки самому.

(СЕНЕКА)

Щоб бути великим, треба почувати себе малим.

(ЛАТИНСЬКЕ)

Спогади

ІНТЕРВ'Ю З ХУДОЖНИКОМ ОПАНАСОМ ЗАЛИВАХОЮ

Фрагменти спогадів, записаних на магнітофонну стрічку
в 1989 році. Текст відредаговано та скорочено.

... колись я відповідав слідчому на питання: чи не помилився я в житті? Я відповів, що, можливо, помилився. «В чому, в чому, — він питає, — помилились?» І аж руки потирав. «Можливо, мені треба було бути не живописцем, а скульптором». «Та хіба то помилка?»

Я пам'ятаю, коли в тридцять якомусь році батька забрали в ДОПР, мати взяла мене туди, на руках. Бачу: стрижений батько. Поколов мене щетиною трохи і дав якесь яечко, розмальоване олівцем. Пізніше, коли я був у Карпатах, згадував про той випадок. І тоді з глею виліпив подобину батька. Можливо, то було дуже подібне на якийсь чурбан, але тоді мені здавалось, що то дуже гарно. Поставив на стіл і дивився. Час від часу мене до скульптури тягнуло. Потім малював у зошиті. Сидів з братами при газовій лампі і малював наш город.

— *А як виглядало переселення на Далекий Схід?*

— Голод. Сусід був. Ковальчук. Він не вступив до колгоспу. Мав коня, воза. Деся промишляв. Одного разу привели коня з возом, а на возі лежить мертвий Ковальчук. Забрали в нас корів, курей. Хліб був. Батько і мене брав на роботу, працювали день і ніч. Молотили. А потім у ящиках везли хліб до станції. (...) Постійно у нас був «Святий вечір». Варили кутю постійно, правда, без меду.

— *Чи можна було взяти якесь відкріплення, чи то просто тікали люди?*

— Батько весь час мотався. Була у нього машинка до шиття. Децю міняв на сухарі. Одного разу прийшов вночі і сказав: «Вставайте!» — приніс сухарі і по бублику. Часи були такі, що миші тягли собі, а колгоспники собі. В 33-ому чи 34-ому викопували буряки з-під снігу, варили з них юшку, пекли. Деся тоді батько почав мудрувати. Де би і як втікати. Приходив приятель до нього і заохочував: їдьмо, спасаймося. Почав робити колгоспному начальству вулики, вмів столярувати. Ще щось зробив. Дали йому якісь документи. Хату продали, але, здається, не вистачило на

повні квитки, бо як їхали в поїзді, то час від часу, як хто проходив уніформі, ховали нас під лавку. І там я простудився і дістав запалення легенів. Приїхали на Далекий Схід, батько зробив санчата і пішли до Заливахів. (Приїхали в Приморський край). Проїшли, може, кілометрів 30-40 від залізниці, пристали в якійсь хаті. Переночували. Хата пуста була. Привезли якоїсь мороженої картоплі, зварили, хліба поїли. (. . .) Після того, як поїли, батько дістав «Кобзаря» і став читати.

На другий день батько пройшовся по селі, дістав замовлення: комусь кастрюлю поремонтував, комусь ще щось. Трохи розжилися, і батько влаштувався на роботу. Згодом ми переселилися в Павло-Федорівку, ближче до станції. Він пішов на лісопильню, а я до школи в другу класу. Диктант — 16 і 4 помилки. Вчителька була українка. А я як чую, так і пишу. Сусіди були корейці. Село було 4 км від кордону, було в ньому дві криниці: Нарзан і Солодка.

Згодом корейців вигнали з хати серед ночі. Рано ми встали, а вікна, двері — навстіж. Ходив я туди подивитися. Дивувався їхній раціоналізації. А власне, система опалення у них набагато практичніша, ніж у нас.

У Павло-Федорівці ми були до 38 року, а потім поїхали у Лісо-заводськ. Жили там в бараках, а потім побудували хату. Батько виписав дров, забили стовпи, оббили дранками і обмазали глиною. Ходили по хліб зранку (займали чергу), вечором відмічалися, а на другий ранок діставали хліб (по 2 кг на душу). Тримали корову, але вона якась невдала була.

Батько працював на залізниці, на їдопункті. Одного разу батько побачив: щось кольорове лежить на землі, ніби обкладинка. Підняв, а там якийсь малюнок і щось про художнє училище. Запитав у дома, чи не пішов би я вчитися і прочитав адресу Верхнемосковської середньої художньої школи. Я тоді закінчив восьмий клас. Написали ми тоді заяву в Москву. Прийшла відповідь, що середня школа приймає . . . і приклали якісь умови, що перешкоджали мені вчитися. Але прислали також список художніх училищ, і серед них я вибрав у Благовіщенську, найближче до батьків. І я з приятелем, з яким я малював у школі, поїхали в Благовіщенськ. Склали іспити. Гарний гуртожиток мали. Війна вже йде — 41-ий рік. Послали нас у колгосп для збирання врожаю. У Благовіщенську училище закрили, сказали: хто хоче — може їхати в Іркутськ. Поїхав я в Іркутськ, а приятель мій, татарин, шмигнув у Середню Азію, в Самарканд. Пробув я в Іркутську щось з рік. Написав до мене мій товариш-татарин і заігував мене їхати в Самарканд. А в Самарканді була і академія, і школи вся-

кі. Одним словом, там все було на вищому рівні, бо туди евакуювалася уся професура з Ленінграду. (. . .)

— А з домашніми ти якийсь зв'язок підтримував, їздив чи листувався?

— Листувався. Може раз тільки приїхав на Схід. А потім фронт пішов далі на Захід. Нас евакуювали в Загорськ. Десь то було в 44-му році. Там я вперше почув про Михайлова. Там трохи вже було краще, бо слов'янське оточення. Але узбеки не крали, на відміну.

З Загорська в 45-ому ми приїхали в Ленінград. Там був трохи інший культурний масштаб. В 46-ому я поступив в інститут ім. Рєпіна. В 47-ому — вибори до Верховної Ради. Ми жили в гуртожитку, в кімнаті було чоловік шість. І ось заходить хтось і каже: «Собирайтесь!». І пішов. А хтось був коло дверей, та й защепив двері на гачок. Цей вже вертався і побачив, що в нашій кімнаті світло погашене, почав грюкати у двері, і гачок відскочив. Троє вдали, що сплять, а я з приятелем сиділи за столом, говорили. Нас «засекли», передали «куда следует». На збори нас. «Бойкот виборів», а потім було ще запізнення на лекцію. . . І — за «поведение, недостойное звания советского студента — исключить» — мене і Резвого. А Резвий, між іншим, був льотчиком-винищувачем у війну. Але однаково, бо він на той час, начитавшись Достоевського, почав вірити у Бога. Хрестик собі зробив, а це помітили.

Хтось мені каже: «Панасе, сходи́ть до депутата, інженера адміралтейського заводу». Нічого це не дало. Потім пішов я до директора. Він був з Благовіщенська. Він відповів, що нічого не дасть, бо то відомо у виконкомі. Радив піти на роботу і заробити характеристику. Пішов я на роботу. Потрапив до муляра — лавреата Ленінської премії. Дістав 5-ий розряд. Дістав характеристику. Та й з тою характеристикою — в інститут. Минуло тоді років 2-3. А в інституті вже не приймають. Професії не маю, крім муляра. Пішов я в Ленінградське педучилище. Йшов там добре. А потім знову здав документи в інститут. Не пройшов. Поїхав з приятелем працювати в Калінінград. Коло року працював. Приїхав приятель з Ленінграду, каже: «Панасе, можна відновитися в інституті». То вже після [смерті] Сталіна. Поїхав я до Ленінграду, але робота в Калінінграді була вже мені приємною. Робив натюрморти. Комусь з художників вони сподобались, але вирішив я зробити спробу відновитися. Там викладав на живописному факультеті Мильніков Андрій, гарний мистець. Там ще був такий Корольов. Каже: «Треба зробити пару робіт», щоб вони глянули на кафедрі. Зробив я портрет, якусь композицію. Подивилися вони і відповіли, що беруть на другий курс. Я повчився трохи, а бар'єр між мною і хлопцями був, бо я був на десять років старший і так трохи не-

зручно було, а ще я трохи був закоханий в одну молодицю в Калінінграді... І подумав: нехай йому грець, тому навчанню! Я тяжко втирався в нове середовище. Та й поїхав у Калінінград. Приятель приїздив, каже: «Панасе, що ти робиш? Тебе ж прийняли в інститут.» Ну, і я взяв тоді й «обрізає» своє кохання. Вернувся в інститут і в 60-му закінчив. Правда, любов — то велика річ, для мене було тяжко перенести. (...)

— *Яка атмосфера була в інституті?*

— Що мене втішило: потім прийшов в інститут ще старший за мене, років на вісім. Розказував він, що припізнівся через анекдот, у якому торкають Сталіна, і за те відсидів 10 років. І ще один прийшов, старший. Відсидів за те, що сказав у частині, що «студебекер» — клясна машина. І 6 років відсидів. Наприкінці 50-их — початку 60-их стало вільніше. Ленінградська школа Рєпіна змагалася з Московською школою Сурікова. Сурікова більш національна, Рєпіна — інтернаціональна. В нас навчалися албанці, мадяри.

З товаришів інститутських вийшов один відомий Глазунов. Багато працював, у майстерні спав. І вмів зробити собі рекляму. Ще вийшов на орбіту Целков. Його виключили з інституту (за формалізм). Тепер він має десь на Заході успіх. Глазунов успіх отримав, напевне тому, що поїхав до Москви, і там, здається, національна ідея спасла його. То його поставило на ноги. Мені здається, що, може, якість як мистецька трохи занижена, але він має аудиторію і він думає.

(...) [У Львові] Довгий час не приписували. Пізніше я дізнався, що один із художників, такий Коваленко-«разведчик», каже: «Я вижу, что ты какой-то не наш, и сказал в милиции, чтобы тебя не прописывали, меня там все знают». Потім приписали. Один художник, Коровай, пішов в обком та й каже: «Та як не приписати? Ми його запросили. Він приїхав, а ви не приписуете». Ну, кажуть, «на ваше слово». Приписали.

Виставка через рік. Тюменські роботи. Ще тут щось намалював. Коло виставки суперечки виникли. Що то таке, він з Ленінградської академії, а «он кисть не умеет держать в руке». А потім на допиті казали, що я прийшов розвалити колектив. А я думаю: може, і добре, що я був якимось ферментом. Потім художники возили картини до Києва, та й я возив. Там познайомився з Світличним, Дзюбою, Горською, Кушніром. Мені то трохи дало відновлюючої сили, почав цікавитися літературою. То був для мене другий інститут українознавства.

— *Як же мову реставрував? Відразу чи поступово, чи то само собою сталося?*

— В мене з дитинства був запас слів, але невеликий. Але перейти на українську мову не було трудно.

Пробував я у Львів дати на виставку мозаїку, у 64-му році зробив. Побачив там один парторг Київської Спілки: «Вы видели, что он показывает? Шевченка сделал с поднятыми руками». На другий день мені вже кажуть: «Панасе, там вже говорять про твою мозаїку, вже можеш не везти на виставку». А десь взимі робили вітраж. [Ювілей] Шевченка ЮНЕСКО святкувало тоді. Разом з Аллою Горською, Семикіною... Зустрічає якось парторг університету і каже: «А ви знаєте, зупиняються коло вашого вітража люди і щось незадоволені». А я кажу: «Може, то добре, що люди зупиняються». «А ви пам'ятаєте, — питаю його, — що там стояло раніше?» Він каже: «Та якесь ніби погруддя було: чи то Леніна, чи Шевченка, я й не пам'ятаю». «Бачите, — кажу, — а це ви запам'ятали, може то й добре».

Приходимо на другий день — збитий вітраж. Була комісія, прямо там на подвір'я винесли скельця. Подзвонили до Стельмаха. Прийшов Стельмах, вітража нема, є тільки ескіз. Каже: «Та добре, то чого виникати? Нема тут нічого страхітливого».

— *А то ректор сам розбив?*

— Ну, по його команді, видно, комусь дав вказівку. З мене що? Як з гуски вода. А киян, що були в членах Спілки, виключили. Потім обговорення. Голова Спілки на них «капав» — як же так, без згоди Спілки? Відповідали, що мали згоду ректора. (...)

— *Варто зупинитися на Київському періоді.*

— Там я запізнався з новітньою поезією, із діями клубу творчої молоді, був на лекціях з української історії, читав вірші Драча та інших з історії змагань за незалежність. Той матеріал для мене свіжий такий був, я приїздив до Києва і брав зі собою ті вірші, купив магнітофона і вірші Вінграновського та Драча записав на магнітофон. Ну, а це тут за мною вже стежили, бо один мені казав: «Панасе, бачив як ти йшов по вулиці Радянській, то з другого боку фотографували». Ну, а пізніше, десь через півроку, я вже одержав квартиру, начальство було до мене прихильне, обласне. Я ніби показув роботу, мені дали квартиру. (...)

Ну а в Франківську уже за мною стежили. Уже після того вітража, після тих віршів прийшов КГБ. Синиця такий був. Порилися у мене в папірцях, щось взяли, а потім повістку дали, на другий день. Приходьте по такий адресі.

Хто я, що я і чому я приїхав сюди, до Франківська? Розповсюджую антирадянщину.

...коли я переселився на квартиру, мені попалася книжечка

про репресованих письменників і ще про когось. То я зфотографував її, зробив відбитки. Нагрянули. Зробили обшук, та й по всьому. Щось місяців 6 тягнулося [слідство], а потім дали 5 років.

У звинувачувальному листі було: плівка з тієї книжки, вірші «Катерина, вража мати», «Думи», вірші з Києва, один вірш Шевченка був зазначений як вірш одного націоналістичного автора. А я кажу: «То Шевченків був вірш». Мене з Івано-Франківська повезли у Потьму, пізніше до Мордовії.

— *Хто на тебе найбільше враження справив у таборі?*

— Михайло Сорока. То якийсь стовп, навколо якого все духовне життя оберталось. Високої освіти, ерудитії.

— *А з генерації, що сіла в 65-му році?*

— Може з українців було декілька, а з прибалтійців був Кнут Скуєніекс. Цікавий він не тільки духовно, але й зовнішньо.

— *Охарактеризуй період твого ув'язнення з мистецької точки зору.*

— Коли я навідався до Києва, я став розумітись у немистецьких проблемах. Хотів знайти такі засоби, щоби виразити в картинах. Тому мистецьке образне мислення в мене спиралося на народні основи. Почав вивчати народне начало. Його я хотів ввести в якусь лобову прочитаність. Відійти від чітко реалістичної точки зору. Дати глядачеві стати співавтором.

Любив жовті кольори в один час. Може, під впливом Ван-Гога. Івано-Франківська область має свої кольори.

— *Які картини ти намалював до посадки?*

— «Чайка».

— *А в таборі, крім портретів, зарисовок?*

— Я там вислав кілька екслібрисів. А пізніше заборонили малювати в таборі, зіславшись на те, що то ніби за гроші і т.п.

Мирослав КАЛЬБА

БОРИС БОБИНСЬКИЙ (БОБО)

(Закінчення, 2)

Туга за людським серцем і теплом, за ніжним словом і дівочим поцілунком пробивається крізь його табірну романтику. У своїх віршах леліє він навіть незнайомих чи взглядно знайомих лиш із фотографій, от як, наприклад, його знайомство з Лідою Д., якій присвячує своїх три листи.

А було це так. Друзі познайомили його з фотографією односельчанки, яка відбувала покарання і звільнилася раніш Бориса. Це було в період, коли «режим» з охорони таборів був уже знятий, і Ліда повинна була підійти під огорожу або в табірну зону і там вони мали познайомитись та поговорити. Але щось перешкодило тому і їхнє знайомство не відбулося.

ЛИСТ Ч. 1.

Я не знаю, які у вас очі,
Може, карі, а може, і сині?
Може, вечір у них палахкоче,
Або море завмерло в піні?

Я не знаю, та й що ж тут гадати,
В різних барвах є тайники долі,
До одних душа, мов заклята,
А до других лежить мимоволі.

От сьогодні й мені хтось кинув
Ранком в душу сонячну пляму,
Наче друга зустрів, що загинув,
Або ще когось з ближчих — маму.

Особливо щось рідне, знайоме,
В оченятах засмучено-щирих.
Жаль, що фото німе, нерухоме,
А то прикладів було б без міри.

І, можливо, під сверта розписом
Мужньо, буряно, ласкаво б'ється
Те, що створене Богом чи Бісом,
А в людей просто серцем зовється.

А бодай тебе «збавив» поетику,
Словом, встромленим нерелігійно,
Ні, напевне моралі етика
Залишила мене безнадійно.

Але «ніц», лиш не знаю, чи згідні
Ви зі мною, цинічним і грубим,
Ось у Вас вже не те, Ви лагідні,
Тільки трішки з усмішкою губи.

Лист Ч. 2. (До Ліди Д.)

І так, Ви не прийшли, чому, яка причина?
Чому, куди не глянь, чужих облич туман?
Чому не виринув, невідома дівчино,
Ваш граціозний, як казати, стан?

Я зранку був, і знов, і знов в якійсь годині,
І аж до вечора, до сьомої я ждав,
Але даремно плащик темно-синій,
Даремно між червоними шукав.

І тільки раз один, о Мати Божа, мамо,
Не хмурте брови, «місс», я ім'я назвав,
Вона щось буркнула на моє привітання,
А я, Ви уявляєте, яким я виглядав?

То не «Вона» була, цебто не Ви, небого,
Хоч симпатична дама, та не та,
Я подививсь за нею на дорогу,
І знову в душу влізла пустота.

І потім довго ще розгублено, з докором
Дивився вслід за нею, то ж не гріх,
Хіба пропустить хто байдуже карим зором
Чоколадову тінь капронових панчіх?

Ви десь подумаете, що у моїй натурі
Рожевих окулярів вабна грань,
Ні, «місс», я не хлопчач, мені відомі бурі,
Я знаю смак сльози і хворий сміх ридань.

Але кому, нащо мій плач німий потрібний?
Хто хоче бачити губ конвульсійний біль?
Дзвени, мій голос саксофонно-срібний,
Тугою втраченої й втрачених неділь.

Забудемось, душе, в акорді струн гітарних,
В чаду димів, у гуркоті машин,
Пріч мрії снів, казок ілюзій гарних,
Задуманих кохань, пустих причин.

І завтра знову в довгу далечінь дороги,
Під понеділка тягарем не вглядуйся, поет,
Не треба, не шукай з надією тривоги
Побачити той синій силует.

Як яскраво в тому листі пробивається Борисова «пустота». «І знову в душу влізла пустота», не маючи біля себе людини із серцем, від якої почув би тепле слово чи хоч би побачив ласкаву усмішку. Тому і не дивниця, що залюблювався він в уявних, невідомих навіть дівчатах, уважаючи їх сотвореними з найніжнішими серцями, здібними обдарувати не лиш горячими поцілунками, але й огріти зболіле усамітнене серце таборовика. Тому Борис так залюбки грав на гітарі, яка була його одинокою розрадницею і другом, уважаючи, що в акордах струн і за гуркотом машин забудеться про ілюзії задуманих кохань, які так дразнили його душу.

ЛИСТ Ч. 3. (До Ліди Д.)

Я вам пишу вже третій раз
Листа на скору руку,
Але даремно, бо від Вас
Ні відгуку, ні звуку.

Напевно, мій поето-шал,
Вам не до серця, Лідо.
Але я не чіпав Урал,
Ні зір, ні гір Бескиду.

Не квітів ніжних пелюстки,
Нарцизів, айстр, півоній,
Моя поезія — рядки
Цинізму та іроній.

Гірких при тому. Але ніц,
Така моя вже вдача. . .
Моє життя — суцільний «віц»,
Вважаю регіт — плачу.

Я спеціально вибрав стиль
Римовано — крилатий,

Щоби пізніше в час дозвіль
Без втоми прочитати.

Ви не прийшли, ну і не «тре»,
Це Ваші давні звички,
Нехай хтось інший Вам натре
І бороду, і щічки.

Слова ці зсунуть складку брів,
Мені все видно збоку.
Бігме, «пануньцю», не хотів,
Я ще «пацан» нівроку.

Нехай я батяр, хуліган,
Без педантизму й хисту, —
Та у відношенні до «панн» —
То маю душу чисту.

А поки що скажім «бувай!»
Одне одному, фее,
Ну «до побачення», «гут бай»
І «Авфвідерзеен»! . .

Перебуваючи в Збаращині у своїх родичів, він симпатизував, а може й залюбився у свою троюрідну сестру. У Воркуті, де в той час перебував її брат, довідався Борис від нього, що вона виходить заміж. І написав він отого листа — листа, який є рівночасно історією життя Бориса.

ЛИСТ З ПІВНОЧІ ЛЮБИ

Коли одержиш лист і пам'ятливість зору
Потоне спогадом в глибінь минулих літ,
Я би просив Тебе без крихточки докору
Зустрінути мого листа привіт.

Забувши ритміку і занехавши прозу,
До першої звернувся я залюбки,
Суди, як хочеш, Ти поета розум,
Для Тебе посвятившого рядки.

І не дивись на вірш, як на якусь прикрасу,
Не в формі суть, не в чергуванні рим,
Моя мета — прокласти правди прощу,
Створити дійсність споминам старим.

Бо не героєм — красунем на полі герцю,
Не на естраду я виношу голос свій,
І не в альбомний пам'ятник, а в вуха серцю
Я хочу вкласти слова буревій.

Нехай же пам'ять наступившим болем
Розірве років смутну пелену,
І встануть над життя мінливим зором
Картини, вирвані із забуття і сну.

Околиця села, квадратна площа хати,
Широкий двір без паркану і брам,
І лип окрадених руками вітру шати,
Простерті на землі, мов здешевілий крам.

А поруч стайня, льох, стодола і комора,
Гноївки калабаня, голий тік,
Юрба дітей, їх біганина скоро
І всім вже надоївший Мартин крик.

Висока постать тітки біля сходів,
І інші враження (з мого вікна),
Що, словом, для вуйків Павлів і Бодів
Колиска, спадщина, Батьківщина.

Ти пам'ятаєш, Любо, пам'ятаєш,
Це було майже десять літ назад,
І, може, згадуєш, а може і забула
У тіснім колі хлопців та дівчат.

Я не виню Тебе, причин на це немає,
Мені ж присмно нагадати дні
Тієї осені, коли над золотом гаю
Бреніли в небі струни голосні.

Отак було тоді у сорок шостім році,
Коли уперше в надвечірній час
Зустрілись ми в великій хаті «цьоці»,
Школяр до восьмого й школярка в п'ятий клас.

Вже меркло світло дня, в кімнаті я один,
Ще, правда, в кутику вишивана ікона —
Пренепорочна Мати, Божий Син,
У Сина хрест, у Матері корона.

Я щось писав, чи готував уроки,
Вже не пригадую, та саме Ти ввійшла,
Ще й дотепер я чую тихі кроки
І бачу стан юнкий коло стсла.

Несмілий потиск рук і з усмішкою губи
І чорних оченят, і брів невинна гра, —
Таким я пам'ятаю образ Люби,
Що в поколінні третьому сестра.

Сестра! Яке пестливо-ніжне слово!
Який коханий звук, — лише дарма:
Воно мені чуже, ніщо! Моя основа —
Вокзали, дитбудинки і тюрма.

Яким я вбогим був! Пробачити не смію.
Що ж до пояснень, відповідь одна:
То був страждений шлях, в яким зоріє
Майбутня й невідома далина.

А хто дає той напрямок — дорогу,
Чого не мав, без чого я гинявсь,
Хто вчить дітей ходять, молитись Богу, —
Одна відозва є на це — сім'я! . .

Її не мав я. Воші, бруд перону, —
Ось в чому виростаючи я зріс,
Моє дитинство — в тамбурі вагону,
В залізному перестуці коліс.

В мансардах Харкова, в Калінінським смороді,
На ринках Курська і Караганди,
На півдні й півночі, на заході й сході —
Залишив я свої дитинячі сліди.

І ось, коли пройшов такі жахливі «всюди»
І сперся на чужий родинний тин, —
То чень же, не за тим, щоб злі та добрі люди
Казали «ледац», «волоцюга», «сукин син». . .

А я, не знаючи, де дітись, що казати,
Звертався думкою до свіжозритих брил,
На цвинтар линув, там, де бідна мати
За мною плакала в одній з могил.

Не раз кусок черствий насущний хліба,
Сльозою змочений, мов камінь, в горло ліз,
І замість «дякую» я вимовив «спасибо»,
І всі сміялись: «Ти москаль, Борис!». . .

І тінню мерехтять, як на екрані,
Часи шукань, блукань в хаосі днів,
Проходять Збаража церковні бані
І Чернихівський хат колядний спів.

Гаї, Тернопіль, села з-понад Стрипи,
Ще й в писарщину чорт мене поніс,
І може лиш тих три високі липи
Бували свідками і сподівань, і сліз.

Проїшли літа, немов жорстока казка,
І я вже став не той, та й всі ми вже не ті.
І от сиджу й сную нескладну в'язку
Таких же довгих фраз, як журний шмат путі.

Нехай навіяна вона сумним мотивом,
Нехай не все сказав, що мав і міг. . .
Прийми ж мою печаль з жалем і гнівом,
Прийми таку, як є — на свій поріг. . .

Ти вже доросла, Ти вже не школярка,
Ти розумієш вир моїх пісень,
Пробач лише, що кращого подарку
Не можу принести на цей великий день.

На день, що є кінцем дівочих сумів,
В якому молодости поїзд під укис,
На день, коли в дубовім буйнім шумі
Усмішкою здригнеться Чорний Ліс.

Я знаю, там у жовтні цього року
Застогнуть скрипки — загудуть баси,
Сміятись буде хтось, а дехто плакати збоку,
Побачивши красу розпущену коси.

І бувший морячок Плавучький Славко Любу,
Прикриту снігом вельону в той час,
Візьме та й повезе крізь плач і сміх до шлюбу
Під лагідний старий іконостас.

А після Служби, після церемоній,
Вквітчають ружами ремінь потертих шлей,
Позичивши в колгоспі пару коней,
Хтось до району повезе гостей.

І дружба з дружкою, поправивши барвінок
На місці комсомольського значка,
Одне одному сядуть на коліна
І залуна «Ой гиля» гомінка.

О, як би я хотів, хоч за велику таксу
Принести в дар належану Вам дань,
І постояти хвилю коло ЗАГСУ
З букетом квітів і палких бажань.

Лиш, видно, не судилося богами
Це свято стрінуть Ігорю й мені.
Напевно, то за гріх, що смалець з пирогоми
Колись у тітки їв в пісні великі дні.

Та, може, Ера, Бог чи хтонебудь живий
Дасть змогу нам зустрінутися знову,
Тоді в компанії веселій, гомінкій
Продовжимо, сестричко, нашу мову.

А покищо бажаю вічних прав
Голубити красу коханих рис,
Ну, от і все. Бувайте! Написав
В родстві до куба зведений Борис. . .

І лист цей був доручений адресарці у сам день її вінчання. Як бачимо, Борис жив споминами молодечих літ і тут, в тому листі, передав усе на папері. З тих часів таборових, друзям вдалося перевезти і відтворити ще один вірш під назвою:

СПОГАД

Коли я згадую про власні дні урочі,
Дні юности, до шалу чарівні,
Пригадуючи їх, я бачу карі очі,
Задумані, замріяні, сумні. . .

А складка брів неначе хоче
Сказати недовомлені слова,
Але мовчать прекрасні карі очі,
Неначе болем міцно стиснуті уста.

З них лиш німим докором палахкоче
Забута ласка і безсилий гнів,
Спадає тінь на ясні карі очі,
Спадає тінь на чорну складку брів.

А спомин ріже тьму солодку ночі,
Вертає образ чарівний й живий,
Верта, та не пускає карі очі
У світ, у тінь, в маріючий вирій. . .

І на закінчення Борисової поетичної творчости на Воркуті подаємо вірш «ЧОГО ЩЕ ЖДАТИ?», надрукований у «Вільній Україні» 14-01-89 р.

(Реставрація вірша)

Обмолотили, як сніп. . .
А зерно ж недолуге, раннє.
І прийде залізний піп
Висповідати востаннє.

«Не знаєш, за що! . . . — спита —
Тепер вже й не будеш знати. . .» —
А потім подасть хреста —
Поцілувати. . .

* * *

Після смерти Сталіна, в 1955 році до концтаборів Воркути приїхала з Москви комісія для поновного перегляду справ засуджених та перевірки їхніх присудів. Звільнювано тоді усіх тих, які відбули $\frac{1}{3}$ свого присуду та не були поновно карані ще додатково в таборах. Родича Бориса звільнили скоріше, ніж його. Відбував він свій 25-тирічний присуд. До часу приїзду комісії він відсидів уже 6 років. Комісія зняла з нього $\frac{2}{3}$ присуду, та йому до звільнення потрібно було ще відсидіти 2 роки і 4 місяці. Він, щоби прискіпити час свого звільнення, самовільно пішов працювати на сам низ копальні до найважчої праці, бо там зачисляли один день праці за півтора. Таким способом закінчив він свій строк за півтора року. Його звільнено.

Зразу після нього почали звільняти і Бориса Бобинського. Суд його відбувався у Воркуті. Повезли його туди на суд, і дехто з його товаришів, які були уже звільнені, з любови до Бориса пождали ще, щоб довідатись, який вимір кари йому признають. Вони поїхали у Воркуту, а з ними і Борисів родич.

При перегляді Борисової справи судді запитували його про «распеваніє антисоветських песень». Борис їм відповів, що «це

була романтика молодости», а на запитання про «пістоль на вооруженні», відповів, що це був «символ романтики». На закінчення спитали його: «Яке у Вас, Бобинський, було б бажання?» Він їм відповів: «Немає у мене нікого в живих, є самотня у мене бабуся, яку я дуже любив і яку ще дуже хотів би побачити».

Після закінчення його переслухань Борис вийшов зі залі, тоді приступив до нього один із трійки суддів і сказав йому тихо до вуха, бо вислід присуду подавався судженому доперва після двох місяців: «Вас освободили». Тою вісткою вважувався не лише Борис, а й усі його друзі, які в цей час були з ним.

Родич Бориса зразу виїхав додому, в Україну, а Борис приїхав приблизно за рік часу. Після звільнення і одержання паспорту Борис залишився працювати уже як вільний на півночі, не маючи прямо до кого повертатися в Україну. Працював він там співроку, заробив на вбрання і валізу, але туга за рідним краєм взяла верх, і він приїхав до Гаїв Великих до своєї улюбленої баби-тітки.

Там завідувачий школи, в якій Борис працював фізруком, сказав йому: «Чи ти знаєш, Борисе, що твого батька реабілітували?» Вістка ця надзвичайно вважала його, хоч він майже не пам'ятав свого батька, але був він йому взором до наслідування.

Максим Рильський допоміг багатьох ліквідованих поетів в сталінські часи реабілітувати, а між ними і Василя Бобинського, батька Бориса. Видавав Рильський в тому часі 4-томну «Антологию української поезії» і просто не мав чим її заповнити. В 1930-1940 роках залякані терором письменники майже нічого не писали, між ними такі, як Павло Тичина, Володимир Сосюра й інші, а такий, як батько Бориса — Василь в тих літах був дуже продуктивним, головню з львівських часів, тож Рильський міг користати з його багатющої скарбниці.

Після реабілітації Василя Бобинського наслідником його творчости рахувався самотній його син Борис. Ірина Вільде, як і тодішній голова Спілки Письменників у Львові Петро Козланюк, дали Борисові рекомендаційні папери на прийняття до Миколи Бажана в Києві, який добре знав батька Бориса ще з часів його побуту в Харкові.

Невдовзі в Києві відбувся суд, на якому свідчили і І. Вільде, і П. Козланюк, та після їхніх зізнань видали Борисові документ, що він є сином Василя Бобинського та наслідником його творів. За декілька видань творів батька Борис одержав гонорар. Поїхав він тоді на північ, де залишив працю, розраховувався з працедавцем, і весною 1957 р. повернувся назавжди в Україну, де влаштувався директором клубу Спілки Письменників України у Львові. Не хотіли його там зразу приписати, доперва на листи М. Бажана у відповідні інституції, щоб «Бориса Бобинського, сина відомого письменника Василя Бобинського — реабілітованого — приписати»,

Борис з дружиною і донечкою

Могила Бориса у Львові

вдалося йому залишитись у Львові. На тій своїй праці Борис дуже багато скористав, бо попав у круг передових українських письменників, тим більше, що це був уже час певної полегшії шістдесятих років. Згодом Борис перейшов на працю до академічної бібліотеки ім. Стефаника, де мав нагоду поширити своє знання з української літератури, культури та історії. Тут він мав можливість запізнатися з довоєнною літературою, а також виданнями «совєтської України періоду українізації». Поступає він заочно в Театральний Інститут (одинокий в тому часі в Україні) ім. Карпенка-Карого в Києві, в якому після п'яти років закінчує режисерський факультет.

В тому часі у Львові зав'язалась Студія телебачення, яка дуже захоплювала Бориса. Її створення народ дуже прихильно прийняв тому, що вона відрізнялася своєю мовою, культурою, обрядом чи навіть нашими вечорницями. Не легко прийшлося Борисові туди дістатися. Два роки старався Борис всіма можливими дорогами пролізти до неї. Мав він і рекомендації від Співки Письменників України, але, накінець, вдалось йому туди потрапити завдяки допомозі сина Василя Стефаника.

Після трьох років навчання закінчив він Театральний Інститут, у спеціалізації режисерського відділу, і один рік працював на Львівській студії телебачення. Працював він там у відділі хроніки, їздив по колгоспах, де знімав колгоспні господарства, знімав свиней, корів, курей, навіть пшеничку. Пізніше, однак, він добився до виміряного літературного відділу. Тут себе Борис віднайшов. Пірнув він увесь у свою улюблену працю. Тут він відчув себе на висоті свого призначення. При його допомозі виходили цікаві літературно-художні передачі, а особливого авторитету набули львівські «Вечорниці», де в основному використовувався фолкльор, елементи народних звичаїв і обрядів. Тим він засвідчив свої здібності як добрий, талановитий режисер, який усіма був дуже люблений.

Заохочений цією працею (бо це було ще щось нове на Україні), написав Борис біографічний сценарій — історію свого батька п.н. «Екслібрис Поета». Поставили цю річ артисти львівського театру ім. Заньковецької для Львівської студії телебачення, під режисурою В. Робочек. Роллю його батька Василя виконував арт. Ф. Стригун, а матері — арт. Т. Литвиненко. Постановка була надзвичайно вдалою і здійснена вперше на Львівській телестудії в травні 1968 року. Публіка прийняла її з захопленням, здобула вона популярність, так що студія повторяла її часто й пізніше, та й зараз можна її ще деколи побачити в телепередачах.

Цим драматичним твором Борис Бобинський виніс себе на вершини тодішніх здібніших драматургів. В ньому він прекрасно представив польські часи та життя своїх родичів. Надзвичайно реалістично представлена там тюрма, можливо, ще ніхто дотепер

краще за нього не представив. Цей сценарій, чи, як зазначено, телеповість, був поміщений разом із знімками в літературно-мистецькому журналі «Жовтень», ч. 4 1971 року. Окрилений позитивними відгуками і вдячністю публіки, Борис леліав багато творчих задумів — він мріяв написати другу частину п'єси про життя своїх батьків, для чого уже зібрав був поважний матеріал.

І здавалось би, що Борис взнісся уже на вершини, розпростер крила до повного лету і буде збагачувати своїм талантом українську культуру, та трагічний випадок обірвав його життя на сорок першому році (між іншим — стільки прожили його батько і мати). Поїхав він відпочивати з групою своїх співпрацівників до Хотина. Купались вони в ріці. Борис скочив у воду, натрапив на камінь, проломив череп, зломив хребет, а через день помер у лікарні. Так закінчилося життя цієї молодії, надійної і надзвичайно здібної та обдарованої людини-мистця 4-го вересня 1970 року. Поховорено його на львівському цвинтарі.

Микола Петренко у своєму спогаді про Бориса Бобинського у «Вільній Україні» з січня 1989 року так характеризує Бориса: «Охайний, ввічливий і на додаток — наділений якоюсь магічною притягальною силою самозречливості, доброзичливості. Туга за спілкуванням, за людським теплом, віра в незнищимість світлого виявилася сильнішою від північних холодів, життєвої неласки».

Борис радів приверненням доброго імені його батькові, непересічному поетові, та мріяв про залишення якоїсь тривалої пам'ятки по ньому. І такою пам'яткою було відкриття у вересні 1988 року скульптури — погруддя в родинному містечку Кристонопіль, тепер Червоноград. Під час святкового відкриття з родини Василя Бобинського була лише його внучка Ярина, одинока дочка Бориса, який був жонатий із уродженкою з Миколаївщини, яка була йому доброю дружиною, господинею і мамою їхньої донечки. І та донька у своєму слові під час відкриття погруддя Василя Бобинського сказала: «Пам'ять про діда і батька для мене святиня. Хочу щиро подякувати землякам-червоноградцям, Товариству книголюбів за увіковічнення пам'яті дорогого Василя Петровича...»

Ще мріяв Борис про видання своєї поетичної збірки. Та, на жаль, передчасно обірвана нитка його життя не дозволила зреалізувати це бажання. Тож хай ця скромна неповна збірка буде хоч частиною виповнення його мрії.

Поміщені тут поезії Бориса перевезли його друзі-засланці, які виучували їх напам'ять. При їх відтворенні могли постати малі неточності. Та все ж таки вони дають нам можливість пізнати Бориса Бобинського як поета і людину.

Огляди, рецензії

Роман КУХАР

ЗАОБРІЙНИЙ «ДИКИЙ ЗАХІД»

(«За шелом'янем» мандрівної тропи)

Коли почне знемагати літня спека, сонце перехилиться в орбіту «індіанського літа» й над обріями злине туга за наснагою тількищо відрокотаного буйного життя, от і найкраща тоді нагода пуститись у мрійливу синь далечіні — наздоганяти втрачене літо. Тут мова взагалі про літо, а не про сьогорічне, одне з найбільш виснажливих у нашому столітті. Тож ясно, що якраз тепер іще більше бажання кудись у простір, геть від застиску й задухи.

Природа надить своїми новими шатами в постелеві кольори, пошерхла за попередньої горячі степова трава вигладжується в золотисто-вилялялу тканин безбережного килима непрорваної степової стихії; що ближче до відкритих обширів уздовж піонерської тропи «Санта Фе», то дужчі подуву вітру, що так і змагається до сили борвія.

Вже скоро доведеться говорити про богатырські розмежування вчорашнього «Дикого заходу», що ще й досі не подається посягам утомливої цивілізації. Коли покинути хвилясті знесення гірського ланцюга Озарку в Мізурі та пробратись кензаськими пасторальними пагірками «Флінт» до постю на давніх уходах, батьківщини президента Айзенгавера — Абілен, то тут же й розкривається в усю ширінь піднеб'я степова полоса вздовж річки «Смокі гіл» і аж до колишньої столиці півдня Санта Фе, над маєстатичним річищем Ріо Гранде, геть у далекому Новому Мехіко.

В усьому довкіллі аж роїться від «фортів» — Форт Флечер, Форт Гейс, Форт Лярнед, Форт Скот, що проглядно вказує на західний напрям фронтів, експедиційні виправи шукачів пригод, походи союзних армій, подорожі колоністів полотном вкритими возами, в розшуках кращої долі, в намаганнях здобуття й освоєння нових територій поселення на заході.

Варто б зупинитися, з черги, у стіп самого передпілля прославленого «Дикого заходу», в колишній твердині Гейс в сучасному університетському осідку, саме посередині на просторому терені між Кензас Ситі, на сході, й Денвером, столицею Колорадо, на заході. Неподалік звідсіля, в місцевині Сміт Центр, землеміри вираховували географічний центр США, однаково — з півночі на південь чи з заходу на схід усієї країни.

Сторіччя тому, по фронтовій, 10-ій вулиці міста Гейсу (побудовано в 1867 р., свою назву отримало в честь ген. Олександра Гейса, що згинув геройською смертю під час Громадянської війни в 1864 р. на полі бою, в т. зв. «Бегл оф Вілдернес» (Пустельний битві) крокували за прифронтового часу, завжди при зброї, такі кольоритні характери, як ген. Джордж Армстронг Кастер, суперінтендант армії Біл Коді (він же й відомий у світі Бафало Біл), шериф місцевої поліції «Дикий Біл» Гікок, як і популяр-

на авантюриста Каляміті Джейн, що мали тут головні квартири. Вершків честолюбства сягали думи деяких мужів того суворого часу безправ'я: ген. Кастер мріяв стати президентом США, проте невдовзі згинув з усім своїм відділом Сьомої Кавалерії (понад 250 вершників) в бою з індіанцями Сітінга Булла над річкою Літл Біг Горн у стеїті Монтана; Дикий Біл Гікок задумав вистріляти до ноги всіх порушників закону (а в той час беззаконня за право служила пістоля її власника), проте й йому не поталанило, і сам від пістоли скритовбивці загинув «з чобітьми на ногах», як про таких «десперадо» й лицарів фортуни твердило народне прислів'я; ще найдовше з них прожив Бафало Біл, перерідивши докраю табуни кензаських буйволів (від чого й дісталось йому відоме наймення). А буйволів же колись було тут 60 мільйонів; у їхню пам'ять місцевий скульптор Піт Фельтен побудував величавий монумент, а який тузін живих буйволів знайшов собі захист у гейському природньому заповіднику. Мрією Бафало Біла було оснувати тут же біля Гейсу своє місто з неабиякою назвою, ні більш, ні менш — а місто «Рим». Вже й поклав він основи під місто Рим «другого Ромуля»; однак воно не вдержалось довго, головне через неспроможність конкурувати з побудованою в той же час призалізничною станцією Гейс. Нарешті пошукав собі Вільям Коді (Бафало Біл) слави в кругосвітніх пригодах на чолі свого мандрівного цирку. Як кажуть старожили, особисте життя не багато варте тоді було, про що свідчить і перше тут на «Дикому заході» кладовище, т. зв. «Бут гіл» (бо ховали на цьому цвинтарі людей «з чобітьми на ногах»), заповнене чільними авантюристами в терені й чисельним людом з усіх сторін, без імені і прізвища. Дожити в оті дні «стрілянини з коліна» середнього людського віку було не легше, ніж у добу неандертальської людини. На запит туриста, чи хтонебудь тут, на авансені перманентних сутичок і стрілянини, доживши старого віку, помер нормальною смертю, провідник тури по старому місті задумався хвилину-дві, заки назвав декількох тогочасних громадян-сеньйорів. Та це коли ще було, тепер не так уже, тут усюди куди спокійніше, як денебудь на сході чи на далекому заході.

Місцевий університет Форт Гейс (заснований у 1902 р.) славиться зокрема своїм музеєм археології ім. Стернберга*, що спеціалізується в викопалинах з допотопового часу, власне з-перед багатьох мільйонів років тому. Один із його експонатів, «риба всередині іншої риби», з девонського періоду палеозойської доби, знайшов призначення «Енциклопедії Британніки», що помістила його на своїх сторінках. Значна частина викопалин з поблизької крейдяної стоянки датується з пізньо-мезозойської й ранне-кенозойської доби. Що цілинні кензаські високопільні рівнини були колись дном доколаземного океану, те засвідчують знахідки кістяків іхтіозаврів та акуліні зуби, які місцева дітвора добуває з вапнякових скель довкілля. Неподалік звідси залишилась і досі ціла плеяда таких скель, позначених віковими ерозіями, що нагадують фантастичні замки, тому й називають їх «скельними замками». Університет теж знаменитий своїми дослідями сухої почви, у яку, дивною метаморфозою, перекинулось колишнє дно океану, надаючи Гейсові й довкіллю характер сухого континентального клімату в сучасному.

Поруч свого значення, як культурно-університетський осередок північ-

* Найповніший і найбільш унікальний музей палеонтології в Північній Америці.

но-західнього Кензасу, чи колишній історичний форпост у протиіндіанських походах головнокомандуючого американських військ, Пилипа Шерідана, генералів Генкока й Кастера, Гейс (первісна назва Фсрт Гейс) має найбільшу у світі експериментальну станцію агрономічних дослідів рослинності на сухих ґрунтах. А зрештою Гейс став зовсім модерним містечком з населенням не більш двадцяти тисяч та доброю економічною організацією. Останніми часами Гейс дуже розростається, господарський центр переноситься у нову дільницю, а на старій дільниці відкриваються надійні можливості корисного набуття посілости й підприємства, коли б серед читачів хтонебудь був зацікавлений у тому. Місцевий бо терен відкритий для поселень і пригожий для емігрантів зі Східньої Європи.

Місто Гейс має вигідне комунікаційне положення при трансконтинентальній автостраді число «70» і становить придатну вихідну базу у широкі, ще недостатньо освоєні, простори природної, життєдатної, все оновлюваної площі країни — Заходу Америки. В усі сторони звідсіля розкриті далекойдучі шляхи — на північ до Словстонського парку, на захід до Скелястих гір Колорадо, на південний захід до Великого Кен'йону Арізони, і на схід — назад до перенаселеної, постарілої цивілізації. Чимало етнічних груп знаходять собі тут сприятливе пристановище для майбутнього зростання. В безпосередньому докїллі, на схід від Гейсу, осіли чеські поселенці у своїй «чеській столиці Кензасу», Вілсоні; на півдні звідси поселились шведи у своїй «шведській столиці Америки», Ліндзборзі скрізь тут безліч осель приволзьких німців, як от Катаріненштадт, Шинхен, Лібенталь, Манджур; поселенці еспанського походження позначили своїми назвами розсіяні тут їхні оселі Ля Крос, Куба, Ель Дорадо, Ля Хунта, Ляс Анімас; відпечатали тут і там свої сліди навіть і грецькі вихідці, наприклад у місцевостях Трой, Уліссес, Сиракузи. Видно в кензаській спільній батьківщині і французьких колоністів на своїх новосіллях — Джірдард, Шанут, Фронтенак, та й чорне населення заклало тут свою столицю Нікодемус. Усі вони розжились, загосподарились, не втрачаючи своєї ідентичности. Чомусь тільки українців немає тут, у цій животворній базі, на схід від Каліфорнії й Денверу. А варто б і нашим людям подумати про відкриття своїх американських кордонів на захід від перелюднених і занечищених мегальополісів сходу, для здорового оновлення свого організму та спільнотного збереження нашої народности. А хоча б тільки покористуватись політньою носталгією і переїхати сюди на оглядини нових теренів поселення і на відпочинок під час коротких передзимових вакацій. Хто так вчинить, певно не пожалкує. Стейт Кензас багато чим нагадує нашу батьківщину — зокрема українськими пшеничними ланами, погідним голубим небом, чистим повітрям над чорноземними ґрунтами, могутнім дзвінким, відкритим простором. Прикметна схожість до рідної землі охоплює навіть символіку цієї степової країни, стейтовою її краскою бо є блакитно-жовта, соняшник — це її стейтова квітка, а жайворонок — її стейтова пташка. Значить, і наші знамена спільні, тільки ж українців тут пошукати, в Гейсі можна б їх на пальцях одної руки порахувати. В сусідньому стейті з Кензасом — у Небрасці, мали проживати нащадки українського роду, про що пише й уродженка Небраски, славетна американська письменниця Вілла Кетхер у повісті «О, піонери!», хоча й відзивається про них, як про «росіян», а вони ж не з Росії, а з західніх українських земель. У Кензасі мало наших земляків,

більше їх у середині й довкола столиці Мізурі — Кензас Ситі, й у кензаському університетському містечку, Льоренсі, себто на сході, а не на заході стейту. А саме тут стільки всього нагадує нашу батьківщину — і твереза природа, і безвологість континентального клімату, що сприяє лікуванню артриту, і безмежні високопілля краєвиду, і над усе — багато, багато світлої краски, безхмарного неба. Колись, поки стали московські большевики опустошувати Україну, славилась вона здатністю прокормлювати всю Європу. Подібно тепер зі стейтом Кензасом — це хлібний резервуар капіталістичної Америки, а з недавнього минулого і «країни переможного», дарма що виголоднілого, пролетаріяту СССР.

Проте нам ніколи. Ось рум'яне сонце скотилось поза перевал холма медсестри Єлисавети Полі, чий дух, за народним повір'ям, ще з часів громадянської війни носить опікунчим крилом над Гейсом, подібно як вона колись опікувалась американськими воїнами, захворілими на тиф, від якого й вона сама наприкінці померла. Вже пізніє надвечір'я, а нам ще далека дорога на південь до столиці «Дикого заходу», Дадж Ситі, в Кензасі, — великому, проте мало залюдненому стейті США.

Михайло ЛОЗА

НЕ ПРЯМА, А КРУЖНА ДОРОГА

Р. Володимир — «Манівцями» (Повість із сучасного побуту в Америці), Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1989.

Прочитавши повість «Манівцями», не один читач-рецензент — з наміром писати рецензію — поставив собі питання: «Від чого почати?» Таке питання в даному випадку переслідує і мене. Справді, від чого почати? Аджеж у повісті є чимало аспектів, гідних уваги рецензента. Тому й важко рішитися, котрий з цих аспектів поставити у рецензії на розгляд на першому місці. Почнемо з назви повісті: «МАНІВЦЯМИ». Уточнення значення цього слова, думаю, допоможе краще зрозуміти зміст повісті, краще пізнати мету, з якою автор цю повість писав.

Борис Антоненко-Давидович у своїй праці «Як ми говоримо», на стор. 93-ій, для слова «манівець» дає таке пояснення: «Не пряма дорога, а кружна зветься манівець». Після цього пояснення автор подає приклад: «Хто манівцями простує, той удома не ночує» (прислів'я). Подібні пояснення знаходимо і в українських словниках. У словнику Бориса Грінченка — між іншими — стрічаємо такий приклад із словом «манівці»: «Бери, сестро, срібло-золото та йди манівцями, щоб ми тебе не догнали, щоб ми тебе не вбили.» Українсько-англійський словник Подвезька під гаслом «манівець» подає англійське слово roundabout way.

Отож, із пояснення слова «манівці» видно, що події повісті «Манівцями» покотилися не прямою, а кружною дорогою.

Дуже вимовним є рисунок на обкладинці книжки, але його мову, його символіку можна буде зрозуміти краще аж після засвоєння змісту повісті. Тому справу інтерпретації рисунку відложимо на пізніше.

Виразний натяк на те, про що буде мова в повісті, автор зробив у передмові, якій дав назву «Вітайте, дорогі читачі!» (стор. 7-8). Оце звернення до читачів дуже знаменне, і тому є рація подати хоч уривки з нього.

«Либонь погодитесь у тому, — каже автор, — що з довгих десятиліть уже проживаємо на наших острівцях поселень здебільша у самотині, не зважаючи на вир навколишнього руху, що хоч стрясає всім існуванням, проте не здатен огріти наші осиротілі серця».

І даліше:

«Панівний характер нашого часу такий, що й по вужчих етнічних осередках пропадає, серед загального вирівнювання, людська одиниця — з її, Богом даною, особовістю, відмінними одна від одної прикметами, своєрідною неповторною якістю. Пропадає в повені поголовної одностайності».

«У книжці, що найшлась у Ваших руках, Шановні Читачі, автор якраз і бажає привернути загальну увагу до гайнованої вартости одиниць, що пропадають невідомими й невикористаними серед несприятливого клімату обайдужнілого до якісних одиниць стандартного загального мірила.

У творі зображено не якийсь випадковий, а насправді дійсний тип персонажів, що їх доля закинула між чуже, неспівмірне до їхнього походження, середовище, проте не збавила їх стійкості свідомих власної гідності людей».

Персонажі повісті «Манівцями» не тільки правдиві, але й можна припускати, що головна постать цього твору — РАДОМИР — це сам автор і сімейна хроніка, якою є фактично повість «Манівцями», — це хроніка авторової сім'ї. Але це тільки припущення. На твердження і на перепровердження аналогії між хронікою життя Радомира і сімейною хронікою автора належало б бути докладніше ознайомленим із біографією автора.

Не можна не звернути уваги на структуру повісті. Слід сказати, що Р. Володимир — не тільки в цьому випадку, але й в інших своїх творах, — виявив високу майстерність в композиції. Ахітектоніка літературного твору має чималий вплив на його вартість. Це — очевидно — Р. Володимир мав на увазі, коли писав повість «Манівцями».

Хоч повість «Манівцями» і є своєрідною сімейною хронікою, проте, komponуючи цю хроніку, автор не придержувався хронологічного порядку. Розповідь про родину Прісних, яка між персонажами повісті займає центральне місце, автор розпочав з того часу, коли ця родина поселилася в одному із середньо-південних степів Америки, де голова родини Радомир Прісний — у неназваному місті — одержав працю професора університету. Щойно після цього, в процесі акції, читач довідується про деякі факти, які заіснували в житті Радомира, а згодом і його родини, перед тим. Довідується читач про те, що, виїмаючи із Рідного краю, Радомир Прісний перебував деякий час в Австрії, де пізнав свою майбутню дружину Софію, згодом переїхав до Баварії, щоб не попасти в руки большевикам. Довідується читач, як Софія відшукала свого нареченого, як вони побралися, як виїхали до США. Спочатку вони поселилися у східній частині Америки, а згодом переїхали на нове місце. Продовжуючи читання повісті, читач дізнається, що у Прісних є троє нащадків: син — Денис і дві дочки: Оріся і Катруся. Виступають вони у повісті вже як дорослі, про їхнє дитинство — тільки натяки, тільки згадки мимоходом. В

основну розповідь, яка стосується родини Прісних, автор вставив багато епізодів, які тим чи іншим чином стосуються родини.

На новому місці поселення родина Прісних жила самотньо, бо українського середовища там не було. Відірваність від українського світу була постійною журою Радомира. Турбувався він не так про себе чи дружину, як про своїх дітей. Ось одна із головних причин турбування:

— Нам, батькам (говорив Радомир до дочки Орісі), ваша майбутня доля дуже на серці; ясно, бажаємо вам усього найкращого в житті, а зокрема поріднитись із гарними людьми рідного середовища. От може й таке створимо для нашого загального добра. Аби наш вилеліаний в душі світ не пропадав на чужині. І щоб наші люди тут даремне не переводились. (Стор. 237).

Заболіла Радомира — напевно — і відповідь дочки:

— Те, що ти називаєш «рідним», «своїм», поняття зглядне. Невже воно справді для нас, отут, у цій країні народжених? Хоч і не все тутешнє сприймаємо за докорінно своє, конгеніальне нам, побажане, проте воно досвідчене, а що тут говорити про невідому нам сторінку вашого мрійливого батьківського світу? Чи ж можна її назвати нашою? Без нашої життєвої участі, випробування? І яке може бути наше практичне відношення до неспівіданого особисто, коли й ви про не одне розповіли нам, вдихнули в оцю «землю незнану» свій кипучий дух, закрашений синьою віддаллю споминів? Цього нам не вистачає, без особистого досвіду життя годі робити важливі на все майбутнє рішення. Тут ніхто, крім нас самих, не зможе за нас рішати. (Там же).

Цей вирізок із життя української еміграції не позбавлений реальності. Подібні розмови між батьками і дітьми часто велися, ведуться і будуть вестися в українських домах, і рідко хто з дітей давав, дає чи буде давати інакшу відповідь батькам від тої, яку Орісія дала своєму батькові.

Повертаючись до зацитованих вище слів Радомира про створення рідного середовища, належить пояснити, що Радомир справді мріяв про створення умовин для більшого поселення українців в тій околиці, де він проживав. Робив навіть конкретні заходи в цьому напрямі, але до здійснення його мрій не прийшло. Причини невдачі автор вияснив у «Епілозі». Там читаємо:

«На жаль, не вдалося у відповідному часі Радомирові здійснити цю цікаву, з багатьох поглядів побажану, хоча й, як видно із сюжету твору, передчасну ідею. За отриманими звістками, Радомир Прісний не зневірився слабким суспільним відзивом на свої зусильні заходи біля покладення основ під його вимріану «малу батьківщину» в середині чужого терену, розвиваючи натомість оживлену діяльність із метою притягнути сюди щобільше з іще неоселених тут наших людей, здебільшого з-за океану, головнo ж тих, яким поталанило нещодавно покинути Край. Трагічним допустом долі, нещасливий випадок припинив добре продуману дію в Радомирових плянах. Під час одного з частіших пізнішою порою проїздів у здійснюванні його ділових завдань, Радомир зазнав летунської катастрофи, в якій щолиш життям не поплатився. Згідно з тогочасними пресовими звідомленнями, мали доставити його у критичному стані до окружної лікарні. Мав пережити, проте дальші відомості дуже пливкі, непевні, невідомо й тепер, що з ним і де вони всі. За повними розходжень

звістками від приятелів, родина Прісних мала б перенестися в іншу від попередньої місцевість невідомої адреси і будь-який слід пропав по ній».

Дещо далше в «Епілозі» сказано це:

«Вислід нашого вникнення в останній період досвідченого з-під різних кутів погляду побуту Прісних подаємо під увагу читачів. У такій недовслідженій повністю ситуації не обійтись без прогалин в архітектоніці повісти, які треба було заповнити логічно мотивованою уявою автора. Його все ж таки не покидає надія, що колись таки пощастить попасти на слід загубленої в лябіринті технологічної, здегуманізованої цивілізації, родини з іншого чуттєвішого світу.

А коли б це щире бажання здійснилось, то тоді можна б і думати над продовженням нашої недовкінченої розповіді». (Стор. 245-246).

А твір справді недовкінчений. Повість вривається на одній телефонічній розмові Радомира із сином Денисом. Розмова велась у сердечному тоні. Ось кінцеві думки цієї розмови:

— Пиши й телефонуй частіш, Денисе, давай знати про все важливе й нічого, хай і прикрого, не затаюй від нас. А коли б якась потреба в тебе зайшла, то знаєш, куди завернутись, від чого ж батьки дітям?

— Дякую, тату, за добре слово. За нього дуже важко, а саме в ньому відчуваю тут велику потребу. Правду кажуть свої люди, що родинного тепла ніде у світі не знайти! А втім, голова вгору! Це ж по-твому, правда? (Стор. 244-245).

Розмова Радомира із сином, а ще більше — «Епілог», дають можливість розв'язати символіку рисунку на обкладинці. Всохле самотнє дерево в полі — це неначе родина Радомира, якій довелося жити самотньо, далеко від рідного середовища. Веселка — це власне та надія, яку автор висловив у «Епілозі»:

«Його (автора) все ж таки не покидає надія, що колись таки пощастить попасти на слід загубленої в лябіринті технологічної, здегуманізованої цивілізації, родини з іншого чуттєвішого світу».

Устами своїх персонажів автор висловив чимало цікавих поглядів на різні справи. Замітною є його туга за гармонією в житті, за справедливістю:

«А втім налягав на душу тягар усякчасного не супокою людського існування — його власного, його ж сім'ї, батьківщини, всього людства. Коли прийде до якогось ладу між людським родом, окремими народами, його земляками — на зразок космічної гармонії в цілому безмірному всесвіті?» (Стор. 100).

Читач повісти «Манівцями» не може не звернути уваги на майстерність авторового стилю, на витонченість вислову. Відносно мови — автор великий естет. Мова у нього вишукана, добірна. Як і в інших творах, так і в цьому, вживає він рідкісних висловів, можливо, що і власного словотвору. Ось кілька таких висловів: ПРОСВІЖІНЬ (Від ріки віяло просвіжінню) — стор. 92, ПРОЛЕГКІСТЬ (З пролегкістю зідхнув Артемишин) — стор. 117, НЕЗНАЙОМЕЦЬ (Проспівував оцей незнайомець) — стор. 134, ХЛАМІТТЯ (Скрізь повно паперового хламіття валяється) — стор. 189).

Трапляються однак випадки мовного характеру, над якими можна б поdiskутувати. Не тільки у Р. Володимира, але й у інших працівників пера прийнявся звичай затертя різниці між сполучниками ЯК, НІЖ

(ЧИМ) у порівняльних реченнях (англійські сполучники like, than). Ось, наприклад: на стор. 173-ій сказано: «Довша вона, ота мандрівка, як я сподівався». Чи не правильніше звучало б речення із сполучником «ніж»: «Довша вона, ота мандрівка, ніж я сподівався.» І ще один приклад. На стор. 180-ій натрапляємо на таке речення: «Вона (страва) й дешевше людям обійшлася б, як їхній 'джанк фуд'». В цьому реченні зміна сполучника «як» на «ніж» ще більш побажана.

В українських газетах, а також і в книжкових виданнях, часто зустрічаємо в родовому відмінку однини форму ДУХ-у від іменника ДУХ у випадках, коли замість закінчення «у» треба було поставити закінчення «а». Іменник *дух* має бо різні значення. Словник Грінченка начисляє їх аж 9! В одних випадках іменник *дух* вимагає закінчення «а», в інших — «у». Коли кладемо на собі знак св. хреста, кажемо: «Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа», або: «До Святого Духа тримайся кожуха»; «Нема ні Духа» (тобто — нема живої людини). Але: «Кутивсь для духу яловець», тобто — для запаху. (Приклад взято від Котляревського), «Він біг щодуху») *дух* у значенні *віддих*).

У повісті, яку розглядаємо, на стор. 143-ій натрапляємо на таке речення: «Не зречусь і я, дарма що визнаю провід у людському й житті вселенни Божого духа». Тут форма *духа* — правильна. Не так уже можна сказати про оце ось речення: «І де ж, на цьому, опустошеному від духу Божого, світі краще?» Правильною була б форма *духа-а* і в оцьому реченні: «Тоді віра наша втратить стійкість і перетвориться в мудрування гордого людського духу,» (стор. 29). Правильною є форма *дух-у* в такому реченні: «Це й одиноке, що мені духу додає». Тут іменник *дух* вжитий у значенні *відвага* (стор. 35). Трапляються в книжці правописні недотягнення. Наприклад — на стор. 123-ій читаємо: «Творив отак усілякі небелиці». Треба: «неБилиці».

Замість «На дворі», треба було «Надворі» (Стор. 59), замість «до дому», треба було «додому».

На окремому листку подано зазначені друкарські недогляди. Цим списком не охоплено однак усіх «друкарських чортиків». На стор. 44-ій — наприклад, надруковано ВНИХ, замість ВНИЗ. На стор. 79-ій надруковано «Відважся на рішення — ПОЧНУ наново своє життя!» Тут повинна була б стояти форма ПОЧНИ.

Повість «Манівцями», як і інші твори Р. Володимира, можна замовити, звертаючись на адресу: R. Kuchar, 2402 Canal Blvd., Hays, Kansas, 67601, USA.

Володимир ЖИЛА

ПОТРІБНА І ЦІННА ПРАЦЯ

The Millennium of Ukrainian Christianity, за ред. Миколи Чировського. Нью-Йорк: Philosophical Library, 1988, 617 стор.

Нема такої галузі в нашому житті, яка не була би осяяна світлом без-

смертних ідей християнства. Слід, отже, вітати появу нового, виданого англійською мовою, збірника *The Millennium of Ukrainian Christianity* (Тисячоліття українського християнства), бо в ньому саме обговорюються різні галузі цього життя, які протягом сторіч розвивалися й міцніли під впливом ідеї християнства. У збірнику вміщено, як сказано у вступі, «усе найцінніше», щоб гідно відзначити Тисячоліття. Книга появилася до знаменної дати святкувань Тисячоліття Християнства в Україні, яку ми урочисто відмічали в минулому році.

Праця *Тисячоліття українського християнства* складається з чотирьох частин, в яких під різними кутами зору розглянено й оцінено розвиток і здобутки українського життя. Тут взято до уваги чотири різні перспективи. історичну, релігійну, організаційну і культурну. У книзі вміщено статті 28 авторів, які своїми працями зробили поважний внесок до пізнання великого фактичного матеріалу й деяких теоретичних проблем.

Як фактичний матеріал, так і авторські оцінки в цілому не викликають принципових зауваг чи заперечень, у них чимало оригінальних і переконливих думок, які заслуговують на увагу, зокрема сьогодні, коли ми хотіли б перетворити їх в реальність. Адже перед нашим життям, мистецтвом, літературою з кожним днем постають особливо великі й почесні завдання. Тому вивчення нашого минулого, зокрема його блискучих проявів, є не тільки запорукою наших успіхів у майбутньому, воно набуває також першорядного значення в наш час. При такій постановці питання не важко дійти до висновку, що кожна окрема стаття, в міру дальших шукань і розкриття прихованих у ній ідей, вноситиме не тільки ясність у цілість питання, але причиниться до невпинного зростання вартості збірника. А наочність впливу ідей християнства, що має багатовікову давність і є рушійною силою в формуванні історичних явищ релігійного, організаційного й культурного характерів, стане повсякденною потребою нашої науки в боротьбі проти всяких ворожих настанов і ідеологій.

Продуману й струнку ідейну композицію збірника порушують хібащо деякі статті, які стоять далеко до теми Тисячоліття, як стаття Дмитра Донцова «Київ — місто божественної мудрости». Ця стаття, незважаючи на багатий ідейний обсяг і цікавий матеріал, своїм вістрям і прицілом звернена на прославлення столиці. Непотрібно вміщено також в книзі по дві статті тих самих авторів, замість дати можливість широкому колу дослідників зробити свій вклад, а разом з тим поширити ідейний кругозір праці. Проте це останнє питання не є принципового характеру, воно вірніше віддзеркалює погляди й наставлення редактора.

В окремих статтях ми помітили вміння авторів розкрити політичні й релігійні зв'язки минулого й розглянути їх серйозно та без пристраси. Приємною позитивною рисою майже всіх праць є синтетичність викладу й загальна тенденція до розкриття ідейно-естетичних особливостей окремих проблем. Подекуди помітний посилений психологізм разом з використанням соціологічної аналізи. Дещо від'ємним явищем якості деяких статей є тенденція до переказу історії замість використання фактажу матеріалу для короткої аналізи й більшої концентрації при обговоренні висновків.

Дуже помітним явищем, що стало корисним в багатьох статтях, є їхня

чітка побудова з вступом, окремими розділами, заключенням тощо. Ця схематичність і прямолінійність причинилась до максимального охоплення матеріалу, а найосновніше, до вилучення малоістотного, яке або відійшло на задній план, або його зовсім пропущено. Не думаю, що це відбулося на вичерпності окремих статей. А далі, напевно чи будь-хто з авторів претендував на вичерпність, коли врахувати багатство матеріалу, що стояло перед ними й порівняно обмежений обсяг окремих статей, які мали увійти в колективну працю.

Для ілюстрації цікавих думок і ідей, що спрямовують увагу читача на характер і вартість книги, розглянемо деякі статті з чотирьох вище згаданих частин, а саме: Миколи Чировського «Розвиток Християнської Церкви в Україні з історичної перспективи», о. Романа Мірчука «Модерне розуміння християнства українським молодим поколінням», о. Івана Хоми «Організація Церкви в Україні в Києво-Галицькому періоді», Василя Ленчика «Початки українського патріархату», Богдана Стебельського, «Вплив християнства на українську культуру» та Івана Головінського «Християнство й формування українського національного характеру: короткий психологічний вгляд».

Змалювати «Розвиток Християнської Церкви в Україні з історичної перспективи» є дійсно нелегко. Нам, до речі, відомі такі спроби змалювання, але в своїй більшості вони показалися дуже однобічними, з урахуванням обмеженого матеріалу, й внаслідок цього їх загальний характер став надто схематичним. Миколі Чировському тим часом вдалося позитивно розв'язати це важливе питання. Його стаття, чи вірніше праця, написана зі знанням історичної обстановки, суспільно-політичних та релігійних течій. Він чітко й, можна сказати, науково, а рівночасно цікаво використав історичний матеріал, який у нього має безпосередній вплив на зображення шляхів розвитку Церкви в Україні. Позитивним причиною у його праці є добра організація матеріалу й широке використання джерел.

Зовсім в іншому стилі написана стаття о. Романа Мірчука «Модерне розуміння християнства українським молодим поколінням». Вона звучить як глибокоідейна доповідь, виголошена на релігійному з'їзді. Проте форма її не принесла цілості шкоди, а навпаки — скріпила її. Зміст статті глибокий, а проблеми, порушені в ній, мають далекоглядне майбутнє. Вона є відважним кроком в наступне тисячоліття нашого християнства. У ній прийшло до поєднання минулого з сучасним, а рівночасно зроблено тут і приціл у майбутнє. Блискуче звучать прикінцеві звернення автора, коли він закликає молоде покоління до вірності Христові: «Іди й підтримуй в народі віру Христа! Іди до повної перемоги — в Христі, з Христом, через Христа й для Христа».

У праці о. Івана Хоми дуже ґрунтовно розглядається розвиток організації Церкви в Україні в Києво-Галицькому періоді. Автор зумів добре показати поступальний характер цього розвитку. Велику увагу приділив він цілком справедливо розглядові зв'язків з Римом. В цілому в його статті відчуваємо широкий історичний фон, зроблений на належному науковому рівні.

Стаття «Початки українського патріархату» є одною з кращих праць у збірнику. У ній докладно розглядається історія і, так би мовити, перед-

історія цього наболілого питання наших днів. Спираючись на ґрунтовну аналіз історичних джерел, Василь Ленчик справедливо відзначає законність українських прямувань до патріархату й рівночасно по-науковому інформує читача про становище Ватикану в цій справі, цитуючи лист Папи Павла VI з 7 липня 1971 р. до Митрополита Йосифа: «Ми з справжнім жалем прийшли до заключення, що принаймні в цей час не можна встановити Українського Патріархату. На перешкоді стоять канонічні, історичні й духовні причини, які не дозволяють нам задовольнити Вашого бажання й бажання української католицької ієрархії. . .» Свою цінну статтю автор закінчив словами Патріарха Йосифа з його заповіту: «. . . ніколи не зрікайся патріархату твоєї терплячої Церкви. . .»

Дуже важливою в книзі є стаття Богдана Стебельського «Вплив християнства на українську культуру». Він стверджує, що «український нарід прийняв християнство з глибоким внутрішнім пронизанням і готовістю місійної роботи для поширення його серед інших народів, навіть коли б прийшлося скласти жертви в його імені. Християнство й українська культура стали синонімічними поняттями в умі українського народу протягом сторіч. Це засвідчено трагічними переслідуваннями українських Церков, Православної і Католицької, з боку царського й советсько-російського режимів та неймовірним пригніченням Української Католицької Церкви в 1970 і 1980 роках». Таким чином, можна прийти до заключення, що християнство стало для українського народу чимось дуже особливим. Воно запліднювало народні творчі сили, з яких виростали могутні плоди духової культури.

Остання стаття, яку плянуємо тут розглянути, — це праця Івана Головінського «Християнство й формування українського національного характеру: короткий психологічний вгляд». У ній розглянено питання складного впливу християнства, вірніше християнської ідеології на формування українського національного характеру й колективної ментальності. У своєму заключенні автор приходить до дуже цікавого висновку, а саме: до поняття симбіози (форми співжиття, чи співвідношення) поміж християнською філософією і українським національним характером, на що вказують численні приклади з української історії та етнографії. Таким чином, український характер в поведінці й діяльності — це виявлення широкого пошанування людської гідності, рівності, толеранції та змагання до забезпечення національних і людських прав.

Підсумовуючи, хочемо ствердити, що мета, яку поставив перед собою редактор збірника, — допомогти своїм читачам зрозуміти й оцінити здобутки нашого життя й культури, що склалися під впливом християнської думки й ідеології, досягнута повністю. Перед нами тридцять цікавих статей з критичним оглядом використаних джерел, їх кількісного й якісного складу та багато повчальних порівнянь з галузей філософії, психології, етнографії тощо. Статті в своїй більшості мають обширний науковий апарат. У книгу включено також чотири цінні додатки: Заповіт його Блаженства Патріарха Йосифа I, Заяву Львівського Крилоса з 13 вересня 1984 р. і два Меморандуми Ярослава Стецька, бувшого Прем'єра Українського Уряду з 1941 р., до Папи Павла VI в справі Українського Патріархату й до Кардинала Тести в справі захисту традицій Української Католицької Церкви.

Книгу присвячено св. п. Достойного Ярослава Стецька, бувшого Прем'єра Українського Уряду з 1941 р., який першим висловив ідею пошанування Тисячоліття українського християнства цим цінним виданням. Праця в цілому багато ілюстрована знятками історичного й культурного характеру. Наприкінці книжки вміщено докладний іменний покажчик. До видання включено також обширні дані про авторів і мапу України XX сторіччя.

Тисячоліття українського християнства, за ред. Миколи Чировського, є потрібною і цінною науковою працею. Вона, безперечно, приверне увагу всіх, хто цікавиться впливами християнських ідей на українське життя і його здобутки протягом останніх десятих сторіч.

ПОЯВА КНИЖКИ Я. ПРИШЛЯКА П.Н. «ДВА БРАТИ ІДЕАЛІСТИ»

Накладом Американсько-Української Фундації «Воля» вийшла друком книжка Ярослава Пришляка, відомого кооперативного, суспільно-громадського й політичного діяча, п.з. «Два Брати Ідеалісти» — біографії, спогади, нариси, епізоди із життя й праці братів. Мистецьке оформлення обкладинки Володимира Беднарського.

Книжка складається із таких вісьмох розділів: сл.п. Євген Пришляк, Ярослав Пришляк, Миколаївщина в боротьбі з окупантами, св.п. Наталія та її брат Роман Фільварків, Посмертні згадки, 21-ші Олімпійські ігри в Монреалі, Різні матеріали, Ювілейні святкування. В посмертних згадках на відмічення заслуговує нарис про трагічну смерть сл.п. Михайла Палідовича-Карпатського, головного редактора органу Проводу ОУН «Ідея і Чин», б. члена Крайового Проводу ОУН, визначного українського публіциста, і спомин про «Останні дні життя сл.п. Я. Стецька», голови Українського Державного Правління, голови Проводу ОУН, президента АБН, члена Почесної Президії Європейської Ради Свободи, члена Екзекутиви Світової Антикомуністичної Ліги.

В передмові д-р Анатоль Бедрій стверджує, що збірка матеріалів — це довгий, часто героїчний, трудовий життєвий шлях двох братів Пришляків, членів визвольно-революційної організації, в боротьбі з поляками, німцями і росіянами за здобуття української незалежної держави. В плані частину накладу цієї книжки різними каналами переслати в Україну, щоб жертва й посвята братів була взірцем і заохотою, головню для молодшої генерації, яка мало знає про своє історичне минуле, як треба жити й боротися за краще майбутнє свого народу.

Книжка має 320 стор., в тому понад 70 цікавих і вартісних світлин, і її можна набути в ціні 12 ам. дол, 15 кан. дол, або їх рівновартости, в поодиноких осередках ОУВФ в різних країнах світу. Замовлення для книгарень просимо надсилати на адресу: JAROSLAW PRYSZLAK, 6304 Lacordaire Blvd. Montreal, Quebec, Canada H1T 3Z7 або телефонувати на число (514) 251-5379. У В. Британії книжку можна набути в УВС у Лондоні.

Володимир БОЛЮБАШ

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОСІЇ

На початку липня 1990 року в Празі відбулася конференція на тему «Мирний шлях до демократії». Про перспективи становлення демократичної Росії говорив Анатолій Корягін, колишній житель Харкова, дисидент і політв'язень, відомий психіатр, що вже за Горбачова втратив советське громадянство і поселився у Швейцарії.

На погляд Корягіна, імперський статус СРСР є сьогодні головною причиною гальмівного громадського і економічного розвитку уямлених цією імперією народів, оскільки центральні власті з почуття самозахисту продовжують негативно впливати на процеси демократичних перетворень суспільства і створення самостійної і ефективно діючої економіки в кожній окремо взятій республіці, насамперед в Росії.

Погибельний советський більшовизм намагається зараз змінити своє тоталітарне обличчя і закріпитися на попередніх територіальних кордонах російсько-советської імперії під якоюсь іншою назвою. Для цієї цілі проповідується кремлівськими можновладцями створення «союзної федерації» з так званих «суверенних» республік на територіальних границях Советського Союзу. Здійснити цю мету намагаються як центральне керівництво, так і новозформовані партії з учорашніх перероджених комуністів. Покищо це достатньо добре функціонує центр, використовуючи свої важелі владування та маніпулюючи тими партійними угрупованнями. Захід відкрито підтримує ідею федерації і готов це підтримати фінансами. Створення вищеназваної федерації лише утвердить за імперією дещо підшминкований «статус-кво» в той час, коли розпад СРСР на самостійні держави принесе народам тих регіонів справжню самостійність.

«Що виграє Росія, ставши самостійною державою?» — запитує автор статті. Він заступає думку, що у власних територіальних границях Росія значно скоріше зможе вирішити свої соціально-господарські проблеми, оскільки фізичні масштаби тих проблем будуть меншими, і вона самостійно, і тільки собі на користь буде розпоряджатися своїми людськими й природними ресурсами.

Росія визволиться від клубка міжреспубліканських національних суперечностей, тягар яких вона мусить нести як головний носій імперії. Росія звільниться від великого тагара витрат, які вона несе за вдержання своєї імперської армії. В результаті виходу Росії зі складу СРСР і ліквідації центру розвалиться вся советська імперія.

«Які ж перспективні шляхи становлення Росії як окремої держави?» — запитує Корягін. Відповідаючи, він накреслює чотири можливі варіанти її становлення. Перший варіант — це санкціонований центральним керів-

ництвом розпуск усіх республік, тобто демонтаж ССРСР. Цей варіант либонь чи реальний в силу неспроможности керівних структур центральної влади психологічно сприймати з такою швидкою еволюцією розпад імперії. Також підтримка, що її Горбачов одержує від Заходу, підвищує його диктаторські амбіції і вселяє в нього і в його оточення надію і упевненість.

Другий варіант — це розвал імперії через неспроможність захистити комунікаційний, насамперед управлінський зв'язок між окремими її частинами, в силу наростання протидії центру на периферію та розпаду загального рівня державних структур. Цей варіант найнебезпечніший, бо в його результаті постануть хаос і криваві зіткнення між націями та окремими політичними угрупованнями.

Можливість цього варіанту дуже велика, оскільки партія і советська влада десятиліттями винищували тих, які за своїми природними психологічними даними виявляли здатність творити альтернативи советській ідеології, не кажучи вже про створення диездатних структур, альтернативних советському моделю управління.

Не менш своїх попередників, хоч і дещо іншими методами, Горбачов зі своїм КГБ намагається розколоти теперішні демократичні об'єднання або підмінити їх різними маніпуляціями. Ось чому тепер в Росії немає такої партії або громадської тенденції, яка могла б перейняти від здеморалізованих комуністів владу та доказати свою здатність ту владу в Росії утвердити в час розпаду центрального управлінського механізму.

Третій варіант — це вихід Росії зі складу ССРСР, проголошення себе самостійною державою. Ця перспектива найбільш можлива. Її розуміють навіть особи з тоталітарним мисленням. І тут значною особистістю виступає Б. Єльцин, який в стані зосередити у своїх руках значний вантаж реальної влади. Метафорно висловлюючись, тепер він у сяйві зіркового часу.

В теперішніх умовах союзництво Горбачов-Єльцин повністю можливе і навіть може спрацювати, оскільки популярність Єльцина серед народу і пошана на Заході до Горбачова можуть принести їм взаємовигоду. Зовсім реально, що часткове перетворення в сторону приватизації російської економіки, на яке може Єльцин піти, і кредити або звичайна допомога продуктами з-за кордону зможуть дещо задовольнити потреби населення і дати можливість закритися «ліберальним» комуністам. Але тоді демократії прийдеться відступити, імперія залишиться, народи імперії будуть надалі відставати, позбавлені можливості розвиватися.

Четвертий шлях — це парламентський шлях здобуття більшості в Радах на всіх щаблях демократії. Цей шлях довгий, хоч така робота тепер інтенсивно ведеться. Більшість демократів у Радах уже є в таких містах, як Ленінград, Москва, Свердловськ. В обласних радах тих областей, однак, переважають протилежні відносини: консерватори мають перевагу над демократами.

Цей варіант має шансу, якщо нарід зможе витерпіти отой виснажливий етап боротьби на всіх рівнях громадськості. Негайно може допомогти

цьому варіантові впровадження права на приватну власність, насамперед — на землю.

«Що ж заважає створенню демократичної держави Росії?» — запитує Корягін. На його погляд, цьому заважає співробітництво демократичних сил з владою комуністів, яка все ще сильна. Корисна тут не конфронтація, а поляризація сил. Демократи повинні проникати в усі сфери російського життя, при цьому не жертвуючи своїми переконаннями в ім'я компромісів.

Цьому заважає також і політична підтримка Горбачова, який любить владу, зі сторони західних держав і громадської думки. Цьому заважає матеріальна підтримка советської державної економіки. Західнім підприємцям треба ще дещо потерпіти. Недалеко вже той час, коли можна буде вкладати засоби в приватну економіку. Ця можливість, що тепер ще не реалізується, повинна бути зв'язана в перспективі лише з демократією і приватизацією власності в Росії.

Але більш усього становленню демократичної держави Росії заважає сьогоднішнє центральне комуністичне керівництво на чолі з Горбачовим, якого західний світ вважає великим «лібералом».

Від Редакції

В цьому цікавому виступі А. Корягіна чомусь забракло ще одного не менше сильного варіанту між тими, що їх він назвав, а саме: варіанту негативної постави союзних республік та автономних країв до цих «нових» проектів союзного договору, які якраз тепер стоять на порядку денному, з однозначною розтічкою усіх партійних, комсомольських і адміністративних чинників, на плечах яких ще спочиває всесоюзна влада і М. Горбачов як її найвищий речник. По шляху тієї розтічки може піти й армія та міліція, пробіски чого вже наочні. Росія сама не врятується від тієї величезної катастрофи, що зависла над усіма народами теперішнього ССРСР, і небагато зможе тут допомогти Захід інвестуванням своїх капіталів у порожню бочку, або в бочку без дна.

А цей спротив союзних і автономних республік новому договору з рівночасним скасуванням первинного та наступних — не за горами. Якщо на цей шлях стане обидвома ногами й Росія, то початок кінця тієї грози, що зависла над ССРСР, зможе розпочатися з новим 1991 роком.

О. БЕРКУТ

ХТО ДОПОМОЖЕ ВАСИЛЕВІ СТЕЦИКУ?

Вже близько року Василь Стецик перебуває в Польщі і не тільки не має де жити, не має засобів до життя ані права на працю — не має також права на лікарську опіку.

Переслідуваний у ССРСР за критику місцевих та центральних влад і са-

мого Горбачова, Стецик від серпня 1989 р. намагається одержати політичний азиль у Польщі. Міністерство Внутрішніх Справ однак «не знайшло підстав для признання азилю» та навіть не відповіло Стецикові у вигляді формального рішення, від якого він міг би відкликатись. Останніми днями В. Стецик почув від чергового адвоката, що цей не може йому допомогти. Його організм не витримує багатомісячної напруги, спричиненої непевністю дальшої долі. Параліч охопив йому ліву частину лица, на кільканадцять годин відібрав йому зір. Щойно після цього прийнято його в одному з варшавських шпиталів — тільки правом винятку та не відомо на який час.

Ніяка державна установа не спромоглася пояснити йому, яким способом він може пробувати залишитися в Польщі або ж старатися про виїзд до іншої країни. Середовища діячів «Солідарности», які колись активно організували допомогу своїм політичним втікачам і багато завдячують прихильній підтримці у різних вільних країнах, не змогли тепер знайти навіть адвоката, який сказав би Стецикові, як йому бути далі у Польщі, вже вільній, самостійній державі.

Журналіст «Газети Виборчої», яка помістила алярмуючу статтю про В. Стецика, запитує з докором, чи польський уряд, якщо не бачить можливості признати азиль цьому політичному втікачеві, не міг би домовитися у цій справі з іншими державами та з ООН, як це вчинив у справі арабських, африканських, а останнім часом і альбанських емігрантів? Чи ПЦК (Польський Червоний Хрест) не міг би також забезпечити азилянта хоч би мінімальною опікою та допомогою? Невже йде в забуття чи небезпечно звужується в Польщі зміст слова «солідарність»?

ВІЙСЬКОВА ВНУТРІШНЯ СЛУЖБА ЗАТИРАЄ СЛІДИ. . .

Варшавська «Газета Виборча» (ч. 170 за 24 липня ц.р.) повідомляє про те, що Головна Управа ВВС, тобто польської військової жандармерії, починаючи з листопада минулого року, по нинішній день, систематично знищує майже всі документи, що стосуються діяльності військової контррозвідки та спецслужб у роках 1945–1988, а в тому числі матеріали, компромітуючі деяких офіцерів з найвищих військових кадрів.

Згідно з даними, що походять від інформатора, офіцера контррозвідки, який брав участь у цій акції, нищити документи наказав ген. Едмунд Була (до недавнього часу начальник ВВС). Цей наказ ніколи не був виданий у письмовій формі. Командування Головної Управи ВВС також усно передавало його безпосереднім виконавцям.

Згідно з тим, що твердить інформатор «Газети», знищено вже близько 40 тисяч папок з різними документами, а серед них такі, що стосуються:

- колишньої Управи ВВС і Військової Інформації (контррозвідки), Корпусу Внутрішньої Безпеки (Корпусу Безпеченства Вевнентшне-

- го) та ВОП-у (Войска Охрони Пограніча) з часів боротьби з «антинародним підпіллям («подземем антилюдовим») і зі збройними відділами УПА, акції «Вісла» (насильного виселення українців з південно-східних районів Польщі);
- Політичної Управи ВВС і Центральної Управи Військового Судівництва;
 - Школи Кадетів, в якій, за особистою згодою прем'єр-міністра Юзефа Циранкевича та на зразок методів НКВД, примушували кільканадцятилітніх хлопців до співпраці з «Інформацією».

Знищено також:

- коло 180 тис. реєстрів таємних співпрацівників військової контррозвідки, діючих в 1945–1988 рр.;
- листування між польськими владами та КГБ;
- комплект матеріалів про боротьбу військової контррозвідки з «Солідарністю» в роках 1980–1988.

Велику кількість матеріалів спалено під котлами центрального опалення у Центрі Вишколу Кадрів ВВС у Мінську Мазовецькому, де містився архів ВВС, а значну частину (3 тонни) перевезено як макулатуру до фабрики паперу в Констанціні-Єзьорній.

Уже в листопаді минулого року командування ВВС наказало провести акцію «виведення», тобто знищення картотек таємних співробітників військової контррозвідки, наявних у бюро «Ц» Міністерства Внутрішніх Справ, яке веде центральний реєстр конфідентів усіх тайних служб Польщі. Знищено зокрема й секретні інструкції, одержані від НКВД, про способи творення агентурних сіток та організацію розвідки і контррозвідки.

В ході ліквідації документів КБВ (Корпусу Безпеченства Вевнентшне-го) і ВОП (Войска Охорони Пограніча), які м. ін. проводили акцію виселення українців, виявилось, що в кожному батальйоні був принаймні один офіцер «Інформації», який вів детальну хроніку операційних дій. Ці хроніки очевидно також пішли з димом. Щораз важче буде історикам досліджувати різні драматичні сторінки польсько-українських взаємовідносин у повоєнній історії обох народів, а також виносити українську правду і кривду на форум польського парламенту, бо, не зважаючи на державну заборону, нищення документів у Варшаві триває надалі.

О. Б.

СССР — ФРУСТРАЦІЯ В АРМІЇ

«У Москві на Курському вокзалі група жінок з організації 'Російські Матері' затримала поїзд, яким новобранці мали від'їхати до Баку. Поїзд, щоправда, таки від'їхав, але з двома порожніми вагонами. Рекрути залишились на пероні, після чого автобуси відвезли їх до Военкомату — комі-

саріяту поповнень». Так починає свою кореспонденцію журналіст варшавської «Виборчої Газети» (ч. 170) Л. Буйко.

Нинішня розполітикована Москва часто тепер стає місцем велелюдних демонстрацій і протестів (навіть місцеві гомосексуалісти домагаються вже рівноправності). Все ж таки успішний виступ групи жінок проти армії мілітарної суперпотуги є значущою подією.

Советська армія нараховує все ще більше 5 млн. солдат, має у своєму розпорядженні таку кількість кораблів, танків, літаків і ракет, що вистачило б цього для тотального знищення земної кулі, а доводиться їй відступати перед групою здетермінованих, збунтованих жінок. При чому армія справді безсила супроти жіноцтва, бо побоюється суспільної реакції. Тому й не забрала насильно своїх рекрутів, начебто їй драматично необхідних. Маршал Д. Язов жалівся на останньому з'їзді КПСС, що Советська Армія одержала цього року на 400 тисяч менше рекрутів, ніж мало їх бути. Для порівняння — приблизно стільки нараховує вся німецька армія.

Перестали присилати своїх рекрутів надбалтійські та закавказькі республіки, з яких, однаке, прибувало тільки 100 тис. «призовників».

Найбільших «втрат» завдає Росія та Україна. Молоді люди не хочуть іти до війська. Ціла система «військово-патріотичного» виховання в Советському Союзі, яка починалася практично вже від дитячих садків, зазнає тепер тотального краху. Суспільство відвернулося від «своєї» армії, бо вона перестала бути своєю, втратила авторитет у злочинній війні в Афганістані, а згодом і внутрі країни — в Тбілісі та Баку. Останнім часом незвичайно зросла смертність під час відбування військової служби, спричинена нелікованими захворюваннями, а також за рахунок самовбивства в умовах брутального фізичного та психічного знущання над рекрутами з боку старших солдат і командирів. Протягом останніх чотирьох років загинуло 15 тис. солдат, тобто більше, ніж під час війни в Афганістані. Суспільство стало на захист молодих людей перед Советською Армією, яка, додаймо ще, завжди була потужною машиною до русифікаційної «обробки» всіх неросіян.

Вже два роки тому протести наукових кругів дали перший результат — студентів звільнено з війська і вони повернули до своїх вузів. Тепер, щоб вберегти матуристів перед армією, ректори деяких вищих шкіл в Україні та Росії записують їх заздалегідь у списки студентів зразу ж після вступних іспитів.

Офіцери Советської Армії живуть у злиднях

Це може звучати й неймовірно, і це є черговою причиною занепаду престижу армії. Жінкам офіцерів доводиться працювати, у гарнізонах не вистачає помешкань — 180 тис. сімей офіцерів професійної служби не мають власної квартири. До цього дійде ще проблема поселення сімей офіцерів військ, що повертатимуть зі Східної Європи з навичками жити в кращих умовах, ніж ті, які їм зможуть забезпечити в ССРСР.

Головні проблеми виникають однак з тотальної кризи комуністичної ідеології, во ім'я якої офіцери дотепер готові були переносити життєвий дискомфорт, а то й злидні, допоки окрилювала їх віра, що виповняють величну ідейну місію — «бережуть здобутки соціалізму», яким очевидно буцімто загрожував міжнародний імперіялізм. Раптом усе пішло шкереберть — ціла оця система обернулася в руїну. Виявляється, що нема чого захищати, головний ворог — Америка — перестав бути ворогом, а капіталізм не тільки не збирається нападати, а ще й обіцяє свої капітали. В країнах недавнього «соціалістичного табору» народи відкинули вже комунізм і соціалізм і ніхто не збирався цих ідеологій захищати навіть мирним способом — у виборах, а що вже й казати про збройну оборону. Навіть у Румунії армія таки перейшла на бік антитоталітарної революції, хоч і ситуація після поверження комуністичного диктатора залишається ще там складною. У всякому разі перед сотнями тисяч офіцерів Советської армії постає настирливе питання: во ім'я чого, задля якої ідеї вони мають приносити в жертву звичайну людську честь, а то й життя? З Москви — покищо всесоюзного центру советської закордонної політики — чути голоси, що мирна дипломатія набагато ефективніша та дешевша за військову, силову. *Значить редуція армії неминуча.* Перед багатьма військовиками постає питання: як жити далі? Це стосується перш за все молодших офіцерських рангів.

Щораз більша фрустрація і тривога закрадаються також у круги генералів і маршалів, відповідальних за стан армії. І їм хитається ґрунт під ногами, бо можливо, що невдовзі прийдеться звітувати перед своїми ж офіцерами про ті матеріяльні блага, якими вони були щедро наділені різними шляхами і користувались ними безконтрольно і необмежено.

Історія повчає, на що спроможні сфрустровані, агресивні генерали.

Московський кореспондент «Вибірчої Газети» влучно відмічає, що «стан духа генералітету є тепер одним з найбільш небезпечних політичних чинників у СССР».

ГЕЙ, НА КОНІ, ЗНОВУ В ПУТЬ

- У козацькі походи ходив?
- Ні, не ходив.
- Під зорями спав?
- Ні, не спав.
- А козацьку кашу їв?
- Ні, не їв.
- А хочеш бути козаком?
- Хочу!
- Тоді спробуй козацького меду. . .

Що воно таке? Це діалог з урочистої церемонії, яку вже кілька років практикують у Слідянській неповній середній школі на Вінниччині,

приймаючи хлопчаків у першу класу. Так починаються перші свідомі кроки до прищеплення дітям любови до рідного краю, його багатой та славної історії.

Директор Слідянської школи Микола Миколайович Крижанівський став надхненником оригінального задуму — утворення кінноекспедиційного загону. Члени педагогічного колективу, вчителі А. Войтенко, А. Симанюк, В. Чебанюк стали активними організаторами цього козацького загону.

Директор школи в Слідах розповів кореспондентові «Молоді України» В. Вітковському як то згаданий загін, до якого постійно входить понад 20 учнів, здійснив уже чотири походи історичними місцями. Минулого року козацька експедиція здолала верхи на конях в козацькому одязі понад 500 кілометрів доріг по колишньому Брацлавському воєводству.

Незабутнє враження на молодь справило ознайомлення з різними пам'ятками минулого на шляху небуденної мандрівки. Юні козаки натрапили зокрема й на призабуту могилу славного сподвижника Б. Хмельницького полковника Данила Нечая, впорядкували історичне святе місце.

Метою чергової, вже п'ятої експедиції має бути дослідження фолклорно-етнографічних і культурних пам'яток Поділля і Буковини. Учасники зніматимуть також документальний фільм «Козацька слава». Мандрівники побуватимуть м. ін. у Хотині (тепер Чернівецька область), де 1621 року 40-тисячна армія гетьмана Сагайдачного у співдії з 57-тисячним польським народним рушенням здолала півмільйонну армію султана Сулеймана. Шлях мандрівки проляже й через Хмельниччину до Кам'янця-Подільського, поверне знову на Вінниччину та закінчиться в Буші, де 1654 року під стінами старовинної фортеці в кривавій битві полягло багато козацького війська.

Варто відмітити, що весь похід пронизаний козацьким духом. Понад два роки комплектовано справжнє козацьке екіпірування — одяг, взуття, амуніцію та зброю для коней. Структура загону також побудована за зразком козацького коша — кошовий отаман (в даному випадку директор М. Крижанівський), сотник, писар, скарбник, кашовар, козаки. Приготування їжі лише за козацькими рецептами. Нічліг просто неба, тобто теж по-козацьки. Щодня верхи на конях учасники долатимуть 40-50 кілометрів. Очевидно, в поході співатимуть козацьких пісень.

Цьогорічна експедиція особлива зокрема тим, що вона матиме по суті міжнародний характер — візьмуть у ній участь і діти канадських українців.

Такий привабливий шлях патріотичного виховання у Слідянській школі заслуговує на всіляку підтримку та обмін досвідом і співпрацю з іншими школами та осередками позашкільного виховання в Україні і в середовищах української діаспори.

Ст. РАДІОН

ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКИХ МЕДИКІВ

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ Д-РА БОРИСА ФИЛИПЧАКА (1907-1988). Лікаря-хірурга й заслуженого мецената української культури. Український Медичний Архів і Бібліотека УЛТПА. Збірник ч. 12, Чикаго, 1988, 308 ст., 30 см. Обкладинка Я. Маркевича. Видано коштами Ірини Дибко-Филипчак. Мішаний друк, офсет.

Збірник відкривається Передмовою невтомного архівара й бібліотекаря Українського Лікарського Товариства Північної Америки (УЛТПА) д-ра Павла Пундія.

По змісті матеріалів іде життєпис д-ра Б. Филипчика пера д-ра П. Пундія з фотографіями покійного та його родини. Відтак: коротка стаття «Папа Іван Павло споріднений з українською родиною» Качуровських. Тобто з д-ром Б. Филипчаком, перша дружина якого Софія з Качуровських була двоюрідною сестрою Папи. Спогади другої дружини Ірини з дому Дибко п.з. «Дещо з подій життя д-ра Б. Филипчика» з родинними фотографіями та власним віршем на уродини його. Лікарські й докторські дипломи та різні Грамоти й листування. Спогад покійного про його батька Івана Филипчика та його історичну повість «Кульчицький — герой Відня» та інші твори Ірини Дибко-Филипчак.

Цікава стаття німця Франца Гуммера п.з. «Чи козаки врятували Відень». Ватиканський тайний архів про боротьбу за Відень. (Переклад з німецької мови). Стаття вияснює замовчувану польськими істориками роллю нашого козацтва в перемозі над турками під час їх навали в 1683-му році на Відень.

Читаймо, що пише Франц Гуммер: «Ми чимало чули в школі і думаємо ще про турецьку небезпеку і дворазове загрозливе положення довкола Відня. Історики... і учителі історії завжди звіщали нам про польського короля Івана Собеского і його кінноту, представляючи їх як рятівників Відня... Про українських козаків та про їх головну роллю при перемозі над турками в 1683 році не читається до нинішнього дня майже нічого».

Далі розділи: «Лікарська хроніка за 1988 рік», «З Історії української медицини», «З минулих літ», «Лікарські біографії і спомини», «Рецензії на видання і публікації лікарів», «Некрологи й посмертні згадки», «Молоді медики». «Показником прізвищ» кінчається цей надзвичайно цінний збірник, упорядкований і виданий д-ром мед. П. Пундієм.

Історію творять видатні діячі й люди, а пишуть вибранці-одиноці. Ось таким вибранцем між нашими медиками є д-р П. Пундій. Його перу, впорядкуванню та видаванню завдячуємо 12 великих збірників про українських медиків у вільному світі. Ці збірники — це величезні джерела для будучих дослідників про великий вклад українських медиків у практику й науку медицини (дивись «Лікарський Вісник», що його вийшло вже 120 чисел) у вільному світі на славу їх і України.

І тут напрошується запит і докір: Де ж є джерельні матеріали про діяльність і здобутки наших інших професіоналістів? А їх ми маємо багато в вільному світі в усіх професіях Західного світу.

24.8.1990 р.

ДРУГИЙ ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКОЇ ШЕКСПІРІАНИ

У видавництві «Славута» (72 Вестбрук Драйв, Едмонтон, Канада) щойно вийшов у світ другий збірник «Української Шекспіріани на Заході», що складається з дослідницьких статей про творчість англійського барда та переклад його писань на українську мову, хроніки Українського Шекспірівського Товариства тощо.

Збірник охоплює праці таких шекспірівців: В. Жила, І. Качуровський, І. Макарик, А. Маколкина, П. Одарченко, Я. Рудницький, Яр Славутич, Б. Чопик, Б. Шнайдер. Уміщено переклад О. Веретенченка, О. Зуєвського, А. Легота. Поезії на шекспірівські теми: І. Драча, М. Каменюка, С. Майданської, Ю. Буряківця, Б. Рубчака. Уміщено також музичні ноти композитора Сергія Яременка на пісню Шекспіра «Дми, дми, зимовий вітре!» в перекладі Яра Славутича. Ціна одного збірника з пересилкою — 10 дол.

ТВОРИ ЯРА СЛАВУТИЧА ПОЛЬСЬКОЮ ТА БІЛОРУСЬКОЮ МОВАМИ

У співпраці з польськими та білоруськими літераторами, видавництво «Славута» в Едмонтоні випустило у світ збірки поезій Яра Славутича в польському та білоруському перекладах. Перекладачі — Тадеуш Карабович із Любліна в Польщі та Масей Сядньов, що живе в Америці. Зацікавлені можуть замовити згадані книжки, надсилаючи по 5 дол. (із пересилкою) за один примірник. Адреса видавництва:

Slavuta Publishers,
72 Westbrook Drive,
Edmonton, Canada T6J 2E1.

Ділимося сумною вісткою з членством ОУН і українським громадянством, що 6 вересня 1990 р. у Канберрі, Австралія, після важкої недуги помер визначний український політичний і громадський діяч, заслужений член ОУН —

сл. пам. мгр Василь ЛИТВИН

Покійний народився 27 липня 1906 р. в Долинщині, Західня Україна. Середню школу закінчив у Рогатині, а правничі студії у Львові 1935 р.

Уже з молодих років став членом ОУН й активним організатором молоді. За свою діяльність був кількакратно переслідуваний ворогами України. У 1949 р. прибувши з дружиною Іванкою до Австралії, активно включився в організаційну та суспільно-громадську працю. Належав до Теренового Проводу ОУН і очолював його. Став членом Проводу та безперебійним секретарем Делегатури АБН на Австралію, основоположником і членом Проводу Антибольшевицької Ліги (УАЛ), Контрольної Комісії ЛВУ, головою ОУВФронту на Австралію, секретарем Об'єднаних Організацій Австралії (згодом СУОА), був довгорічним членом СУМ. Через 15 років був головним редактором журналу УАЛ-ЛВУ «Наш Фронт» в Австралії. Своїми цінними національно-політичними статтями довгі роки збагачував зміст «Шляху Перемоги», «Національної Трибуни» та інших українських часописів і журналів.

Покійний був людиною великого формату, своїм талановитим публіцистичним пером розкривав і таврував колоніальну злочинну політику Москви.

З відходом Покійника у вічність, великого українського патріота, який усе своє життя поставив служінню українській нації, революційна ОУН, ОУВФ та патріотична українська спільнота понесли велику втрату.

Горем опечаленій дружині Іванці та усій родині Покійного висловлюємо наше найглибше співчуття.

Вічна Йому пам'ять!

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)

Ділимося сумною вісткою з членством ОУН і українським громадянством, що 25 вересня 1990 року в Торонто, Канада, відійшов у вічність провідний член ОУН, визначний політичний і громадський діяч, політв'язень польських і німецьких тюрем, учасник Великих Зборів ОУН, член Проводів і Головної Ради ОУН, видатний журналіст —

сл. пам. ред. ВАСИЛЬ СОЛОНИНКА,

народжений 20 жовтня 1912 р. у Довжанці, Тернопільщина, у селянській родині. Середню школу закінчив у Рогатині. Студіював право на Львівському університеті, а в 1945-48 рр. політичні науки на австрійських університетах у Грацу, Інсбруці. Закінчив позаочний курс журналістики на УТГГ.

Бувши гімназійним учнем, в 1929 р. активно включився в підпільну працю ОУН. Кількакратно був арештований польською поліцією, а в 1934 за приналежність до ОУН був засуджений на 8 років ув'язнення.

У 1939 р. на підставі амністії вийшов з тюрми в Тарнові, кілька місяців проживав у підпіллі, а з приходом большевиків переїхав до Кракова, Польща, де активно включився у визвольну працю ОУН. З виникненням німецько-большевицької війни, Покійний з похідними групами подався до Львова, де був учасником проголошення Акту відновлення української державности 30 червня 1941 року. Того ж року, восени був арештований німецьким гестапом і просидів у тюрмі на Лонцького до травня 1943 р. Після скитання і дуже важких ударів, що їх зазнала родина, — втрата двох дітей в часі бомбардування в Австрії, переїхав до Канади. Перебуваючи у Монреалі, допомагав організувати Лігу Визволення України і Спілку Української Молоді. З переїздом до Торонта працював у редакції «Гомону України», а від 1954 до 1979 був його головним редактором, членом ГУ ЛВУ, довгі роки очолював місцевий Відділ ЛВУ та був членом Екзекутиви Торонтського відділу Комітету Українців Канади. У 1970 році заініціював відновлення Спілки Українських Журналістів у Канаді (СУЖК), був головою Управи, членом Екзекутиви Асоціації Діячів Української Культури (АДУК) у 1972-73 рр. та членом Екзекутиви Клубу етнічної преси.

Покійний був глибоковіруючим християнином, добрим батьком своєї родини, дуже важка пережив смерть своєї дружини Марії у 1982 р. Ціле своє життя присвятив розбудові й скріпленню ОУН і ОУВФронту, головної пробойової сили у боротьбі українського народу за свободу і державну незалежність. Покійний у своїх статтях, доповідях постійно наголошував необхідність дійової єдності й солідарності усіх українців, національних організацій і установ у праці й боротьбі для розвитку української спільноти в діаспорі та для ефективної допомоги визвольній боротьбі народу на Батьківщині. Ювілейна Крайова Конференція ЛВУ, за довгорічну жертвенну й віддану працю для ЛВУ й для української визвольної справи, 22 березня 1975 р. найменувала В. Солонинку почесним членом ЛВУ, а Комітет Українців Канади у Вінніпегу 10 жовтня 1977 наділив Його Шевченківською медалею.

ОУН утратила свого заслуженого провідного члена, який належав до когорти перших революціонерів, а українська патріотична спільнота втратила свого взірцевого громадянина, який своє життя присвятив визволенню України.

Горем опечаленій родині — дочкам Христині Сабат, Калині Безхлібник-Батлер і синові Орестові та внукам і усій Родині Покійного висловлюємо наше найглибше співчуття.

Вічна Йому Пам'ять!

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)

З листів до Редакції

СПРАВЛЕННЯ НЕТОЧНОСТЕЙ

Високоповажаний Пане Редакторе,

Деякі з читачів місячника «Визвольний Шлях», які знають, що я колись співпрацював з покійним Ярославом Раком, звернули мені увагу на декілька неточностей у повідомленні про відхід у вічність Покійного, поміщенім у «ВШ» за березень 1990 на сторінці 381.

У згаданому повідомленні сказано: «... а від 1930 до 1940 року керівник відділу молоді в Українському Центральному Комітеті в Кракові». Як загально відомо, Покійний не міг бути керівником відділу молоді в УЦК від 1930 року, бо сам УЦК постав на переломі 1939/40 років.

Дальше в повідомленні сказано: «Повернувши в половині 1941 року на Рідні Землі, Покійний був заарештований...» З повною відповідальністю стверджую, що Покійний не повертався взагалі на Рідні Землі, а був заарештований у Кракові, конфінований у місцевості Рабка і звідтам через Краків вивезений до Освенціма.

При вичислюванні постів, які займав Покійний, не подано, що він був свого часу *головою* Головної Ради ОУН, а тільки її членом, як подано.

З пошаною і дружнім привітом, Ваш

В. Безхлібник

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

ЗМІСТ ЖУРНАЛА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1990 РІК

А. АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ,
РЕЛІГІЙНІ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

а) Репортажі, Звернення, Промови, Резолюції, Документи

Звернення до керівництва Інтернаціоналу християнської демократії в Європі і в інших частинах світу. Кн. I	103
Угода про створення Координаційної Ради представників Християнсько-Демократичних партій советського блоку. Кн. I	107
Звернення «До всіх Християнсько-Демократичних партій, організацій та урядів світу». Кн. I	109
Програмні принципи Християнської Спільки Української Молоді (ХАСУМ) Кн. I	110
У Львові відновлено Наукове Т-во ім. Тараса Шевченка. Кн. I.	112
Звернення Установчих Зборів НТШ у Львові до наукової громадськості. Кн. I	113
З резолюції НРУ:	
Про національну символіку. Кн. I	116
Про сталінізм і сталінщину. Кн. I	117
Про економічну самостійність Української ССР. Кн. I	119
Про екологічну ситуацію в Українській ССР. Кн. I	121
Про Народичі. Кн. I	123
До робітників і селян України. Кн. I	124
Величаве перепоховання В. Стуса, Ю. Литвина і О. Тихого. Кн. II	132
Від Світового Українського Визвольного Фронту. Заява у справі перепоховання В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого. Кн. II	138
Юрій Шухевич висловлює подяку за піддержку. Кн. II	143
22 січня — дата-символ Української Державности. Звернення Проводу ОУН. Кн. II	144
Сорок років «АБН Кореспонденс». Кн. III	315
До президента Міжнародної письменницької організації ПЕН, до штаб-квартири ПЕН-клубу, Лондон, Відкритий лист. Кн. III	369
У справі наслідків Чорнобильської трагедії (Відкрита заява Київської філії УГС). Кн. III	372
Заява Комітету захисту УКЦ від 4 грудня 1989 року. Кн. III	373
В день 23 травня. Звернення КП ОУН з 1945 року. Кн. V	527
Щодо питання справедливого розподілу союзного бюджету поміж республіками та інші питання (1989 рік). Кн. V	558
Великий успіх Демократичного Блоку виборців України. Кн. VI	664
Державна Самостійність України (Нове Всеукраїнське політичне об'єднання). Кн. VI	679
Заява Ініціативної Групи по створенню об'єднання Державна Самостійність України від 20.03.1990 року. Кн. VI	680
Резолюція Установчого Збору об'єднання ДСУ «З приводу Закону УССР про мови» Кн. VI	683

Резолюція Установчого Всеукраїнського Збору об'єднання Державна	
Самостійність України Кн. VI	684
Телеграма до президента Литви. Кн. VI	684
Звернення ДСУ до української діаспори. Кн. VI	685
Звернення ДСУ до українського народу. Кн. VI	685
Звернення Установчого Всеукраїнського Збору об'єднання ДСУ «Народе України!». Кн. VI	686
Звернення Центральної Управи СУМу до української молоді. Кн. VI	690
Заява Центральної Управи СУМу. Кн. VI	691
Протест Центральної Управи СУМу з приводу збезчещення могил Василя Стуса і Юрія Литвина. Кн. VI	693
Мітинг в столиці України (на підтримку литовського народу). Кн. VI	741
Ухвала мітингу в Києві 31 березня 1990 року. Кн. VI	741
Звернення учасників мітингу 31 березня у Києві до українців Литви. Кн. VI	743
Українці підтримують рішення народу Литви. Кн. VI	743
Резолюція мітингу солідарності з незалежною Литвою мешканців Львова 21.3.1990 року. Кн. VI	744
Ухвала Четвертої сесії Великої Ради НРУ за перебудову до народу Литовської Республіки і всіх народів ССРСР. Кн. VI	744
Визнати незалежність Литовської Республіки. Звернення Ростислава Братуня та Івана Вакарчука до депутатів ВР УССР. Кн. VI	745
Московська група УТС підтримує незалежність Литви. Кн. VI	746
Звернення до М. Горбачова від культурних товариств Литви. Кн. VI	747
Науково-теоретична конференція і засідання Всеукраїнської Координаційної Ради УТС. Кн. VI	748
Резолюція конференції Львівської обласної філії УТС про ставлення до впровадження президентської форми диктатури в ССРСР. Кн. VI	749
Резолюція конференції Львівської обласної філії УТС про перспективи розвитку УТС. Кн. VI	749
Звернення військовозобов'язаних запасу Львівської області 27 січня 1990 року. Кн. VI	750
Відозва УТС у справі релігійних взаємин в Україні. Кн. VI	751
Відкритий лист львівських студентів до ООН. Кн. VI	752
Четверта Сесія Великої Ради НРУ. Кн. VI	754
Ухвала 4-ої Сесії Великої Ради НРУ, присвяченої 51-ій річниці Карпатської України. Кн. VI	755
Відозва до української молоді за межами України. Кн. VI	756
Відозва до комуністів України. Кн. VI	757
Панахида по бійцях УПА. Кн. VI	758
Перепоховання бійців УПА. Кн. VI	758
Звернення до українського народу, до його майбутнього — молоді. Кн. VI	801
«Хай живе КПСС на Чорнобильській АЕС!» (Демонстрації в річницю Чорнобильської трагедії). Кн. VII	804
Львівська обласна рада. Кн. VII	885
Другий з'їзд УХДФ. Кн. VII	886
Черкаси. Кн. VII	887
Інформаційне повідомлення про теоретичну конференцію УНДЛ. Кн. VII	888
Звернення УДП до українців в Україні і діаспорі. Кн. VIII	899
Звернення Проводу ОУН «Сила державного акту 30 червня 1941 року». Кн. VIII	903
Відзначення Акту 30 червня 1941 року в Україні. Кн. IX	1076

Резолюція Віча громади Львова та Львівської області від 30 червня 1990 року. Кн. IX	1077
30 червня по Україні. Кн. IX	1086
У центрі уваги: зміни на сході Європи. Репортаж Пресового Бюро АБН. Кн. X	1224
Заява Української Народної-Демократичної Партії. Кн. XI	1289
Незалежність чи новий союзний договір? Кн. XI	1290
Заклик до громадського непослуху ВР УССР. Від Секретаріату УРП. Кн. XI ...	1298
Фотознімки молитовно-світських зібрань на козацьких могилах в Берестечку. Кн. XI	1349
Беркут Олесь:	
Хто допоможе Василю Стеціву? Кн. XII	1512
Воротнік Валерій:	
72 річниця Жовтня і Україна (Інформація для роздумів). Кн. III	313
Дужий Петро:	
Виступ на могилах В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого. Кн. II	136
Промова на відкритті Загальних Зборів ДСУ. Кн. VI	681
«... Найменший народ має право...» (Виступ на мітингу 30 червня 1990 року у Львові). Кн. IX	1084
Кандиба Іван:	
«Для України випала нелегка доля» (Виступ на мітингу 30 червня 1990 року у Львові). Кн. IX	1078
Виступ. Кн. XI	1295
Караванський Святослав:	
Вирок І. Дем'янюкові й архівні документи. Кн. II	236
Слова й діла. Кн. IV	695
Помилки політичної діяльності. Кн. VI	696
Справа, що недобре пахне. Кн. VI	698
Важливість нових документів. Кн. VI	699
Перекручення фактів у вирокі І. Дем'янюкові. Кн. VI	701
Чи є в Україні «Пам'ять»? Кн. X	1197
В обороні правди. Кн. X	1198
Чи можлива єдність? Кн. X	1199
Який ти був, такий ти і лишився. Кн. X	1201
Красівський Зіновій:	
«Перекидаємо живий міст» (Виступ на Установчому Зборі об'єднання Державна Самостійність України). Кн. IX	1068
Лесів Ярослав о.:	
Невиголошене слово на перезахороненні в Україні Василя Стуса, Юрія Литвина, Олексі Тихого. Кн. II	141
Лук'яненко Левко:	
Великоднє звернення до молоді України. Кн. VI	676
Мартович Олег Р.:	
На свято Героїв (За журналом «Сурма», 1949). Кн. V	517
Набока Сергій:	
На підтримку литовського народу. Кн. VI	739
Осадчий Михайло:	
Споріднилися з народом навічно. Кн. II	133
Олекса Тихий — той, хто українську мову ставив над життя. Кн. II	139

Вшанування гетьмана Петра Сагайдачного. Кн. VII	801
Contra spem spero! (Виступ на мітингу 30 червня 1990 р. у Львові) Кн. IX	1082
О. Б.:	
Фрустрація в армії. Кн. XII	1514
Гей, на коні, знову в путь. Кн. XII	1516
О. Ч.:	
Нарада Європейської Ради Свободи в Мюнхені. Кн. X	1221
Підсвіжник:	
Хто вони — терористи й провокатори? Кн. VI	759
Процик Даша:	
Конгрес АБН. Кн. X	1218

б) Статті на Релігійну Тематику, Промови, Церковні Документи

Барладяну Василь:	
Українська автокефалія, що це? Кн. II	306
Василик Павло, Преосв. Владика:	
«З нами був Бог». Кн. XI	1305
Гель Іван:	
Духовість України і спільний Європейський дім. Кн. X	1181
Лесів Ярослав, о.:	
Про нашу Церкву. Кн. II	301
Романюк Володимир, єпископ:	
Слово на хіротонії 29 квітня 1990 року. Кн. IX	1110
Содано Анджело, Тит. Архiep. Ново-Кесарійський:	
Діяльність Святої Столиці на користь Католицької Церкви Українського обряду. Кн. IX	1120
Слово Блаженнішого Патріярха Мирослава-Івана з нагоди відкриття Шостого звичайного Синоду єпископів УКЦеркви в Римі 24 вересня 1989 року. Кн. I	18
Слово Блаженнішого Патріярха Мирослава-Івана до мирян, Рим, 24 вересня 1990 року. Кн. I	21
Лист Високопреосвященного Владики Володимира Стернюка, Львівського Архiepіскопа, правлячого архієрея Галицької митрополії, до Патріярха Мирослава Івана Любачівського. Кн. I	23
Телеграма Його Святості Іванові-Павлові II. Кн. I	24
Телеграма Блаженнішому Патріярхові Мирославі-Іванові, Єпископському Синодові УКЦ і Патріярхальному З'їздові українських католиків. Кн. I	25
Звернення архимандрита Л. Гузара в імені Монаших З'єднань до Синадальних Отців. Кн. I	25
Привітальне слово о. д-ра Івана Хоми. Кн. I	27
Звернення Високопреосв. Владики В. Стернюка — правлячого Митрополита, Львівського Архiepіскопа, до отців Польської римо-католицької Церкви у Львові. Кн. I	28
Єпископ Іоан Боднарчук, Архiepіастир УАПЦеркви в Україні. Кн. I	30
Звернення Архiepіастиря УАПЦ до всіх християнських синів і дочок українського народу. Кн. I	30
Умови прийняття до УАПЦ в Україні. Кн. I	32
Життєпис єпископа УАПЦ Владики Іоана. Кн. I	33
Десять парафій РПЦ на Львівщині перейшли до УАПЦ. Кн. I	33

Архипастирське послання Митрополита Мстислава. Кн. I	34
Закінчилися переговори в справі УКЦ. Кн. V	572
Звернення до Папи Івана-Павла II. Кн. V	573
Заява єпископату Української Греко-Католицької Церкви. Кн. V	574
Важкий шлях відновлення Церкви. Кн. VI	708
Заява Ради в справах релігій. Кн. VI	709
Заява Блаженнішого Мирослава Івана. Кн. VI	710
Заява Комітету захисту УКЦ. Кн. VI	711
Зустріч представників Святої Столиці та УКЦ. Кн. VI	712
Промова Папи Івана Павла до М. С. Горбачова, 1.12.1989 р. Кн. VI	713
Промова М. С. Горбачова до Папи Івана Павла II. Кн. VI	716
Ватикан публікує статистики про стан Католицької Церкви в Советському Союзі. Кн. VI	717
Папа Іван Павло II знову заговорив про права УКЦ. Кн. VI	718
Делегація Святої Столиці в Москві. Кн. VI	719
Собор Греко-Католицької Церкви. Кн. VI	724
До проблеми легалізації УКЦеркви. Меморіал представників інтелігенції м. Львова. Кн. VI	726
Делегація Святої Столиці виїхала до Москви, Києва і Львова. Кн. VI	729
Звернення чотиристоронньої комісії для нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) на Західній Україні. Кн. VI	730
Церкву треба знову поділити на Патріярхати. Кн. VI	731
Переслідують УАПЦ в Україні. Кн. VI	733
З'їзд представників парафій УАПЦ. Кн. VI	735
Митрополитові Одеському, Херсонському та Миколаївському РПЦ на Україні Сергієві від віруючих м. Одеси та області. Кн. VI	736
Рішення Собору православного духовенства та представників православних громад і мирян Івано-Франківської області. Кн. VI	737
Відкриття Всеукраїнського Собору УАПЦ. Кн. IX	1102
Рішення I організаційного Всеукраїнського Собору УАПЦ. Кн. IX	1104
Звернення від Собору УАПЦ до Голови ВР УССР. Кн. IX	1106
Звернення Собору до Українських Православних Церков. Кн. IX	1108
Звернення Собору УАПЦ до Вселенського Патріярха Димитрія I. Кн. IX	1108
Звернення до українських братніх православних Церков Європи. Кн. IX	1110
А. К.: Зустріч об'єднаної ієрархії УКЦ в Римі. Кн. IX	1112
Промова Владики Володимира Стернюка в соборі Св. Софії в Римі. Кн. IX	1112
Промова Його Святості Папи Івана Павла II. Кн. IX	1117

в) Публіцистика

Анялаускас Вальдас:	
Окупантам служити не будемо! Кн. VII	786
Балита Василь:	
Борони нас, Боже, від таких «українців»! Кн. III	375
Бандера Степан:	
Еволюція большевизму і частинні здобутки боротьби. Кн. X	1158
Барладяну Василь:	
Ешафот для народів СССР. Кн. I	79
Національно-російська двомовність — смертний вирок народам СССР. Кн. I ...	96

Українське питання. Кн. VI	647
Прибульці з цього світу. Кн. VII	777
Що нам треба? Кн. VIII	909
Ще раз про неволю. Кн. X	1171
Ситуація. Політичне становище в Україні. ч. 1. Кн. XI	1312
Ситуація. ч. 2. Кн. XII	1420
Бедрій Анатоль:	
Роман Шухевич і сучасна боротьба за УССД. Кн. V	529
Болюбаш Володимир:	
Становлення і упадок російського імперського комунізму. Друковано	
Кн. IV (стор. 389), Кн. V. (стор. 538).	
За деколонізацію Советського Союзу. Кн. XI	1339
Перспектива становлення демократичної Росії. Кн. XII	1510
Горинь Богдан:	
Ланцюг злочинів. Кн. III	296
Наш шлях жл УРП. Кн. XI	1326
Гребенюк Григорій:	
Деякі думки з приводу статті І. Дмитренка «‘Чого прагнуть панове’ в газеті ‘Радянська Україна’». Кн. IV	434
Гура Степан:	
Українська хвиля: який вал? Кн. IX	1044
Дмитрів Ілля:	
До важливих державницьких актів повертаймося! Кн. VI	643
Іщенко Станіслав:	
Незалежність чи автономія? Кн. IX	1071
Коваленко О.:	
Суверенітет, демократія і політична реальність сьогодення. Кн. X	1167
Косик Володимир проф. д-р.:	
Деклярація про суверенітет не є декларацією про самостійність. Кн. X	1164
Кульчицький-Гут В.:	
Майбутнє червономосковської імперії. Кн. IX	1027
Левицький Мирослав:	
Український вибір. Кн. VI	658
Мальорі Гійом:	
50 років тому в Україні — голодовий геноцид. (Переклад з французької мови Степана Семенюка). Кн. II	159
Мельник Микола:	
Січневі роковини. Друковано: Кн. I (стор. 5), Кн. II (стор. 147).	
Мечник Степан:	
До положення в СССР і УССР (Закінчення, част. 3). Кн. I	35
З’їзд компартії України і XXVIII з’їзд КПСС. Кн. XII	1433
Набока Сергій:	
РУХ — є. Кн. I	89
Осадчий Михайло, Сенік Любомир:	
Сучасне політичне становище в Україні і на Львівщині. Кн. VIII	926
Нова федерація — це переведення України з однієї тюремної камери в другу. Кн. XI	1294
Петлюра Симон:	
В день свята Української Державности. Кн. I	3

Приходько Григорій:	
Похвала зброї. Кн. IV	426
Романтика закликів і буденність дійсності. Кн. V	549
Економічний гарант демократії. Кн. VI	667
Раллев Петро:	
Із відродження особи до відродження нації. Кн. VII	796
Рахманний Роман:	
Звіт Головному Командирові. Кн. VII	771
В чій вітрила дме вітер історії? Кн. VIII	906
І знову: один крок вперед — два назад. Кн. XI	1300
«Вперед, Україно! В Тебе тяжкі стопи». Кн. XI	1302
Невесела пісня на ріках нашого Вавилону. Кн. XII	1459
Ребрик Богдан:	
Розмова з рецензентом і кілька слів до неї. Кн. II	206
Слобожанин М.:	
Національні Збройні Сили. Кн. II	164
Смогитель Вадим:	
Погляд з часів перестройки на життя громадянина нації в неправовій державі. Кн. II	197
Сокіл Северин:	
Гримаси перебудови. Кн. II	168
Сулятич М.:	
«Союзний договір» — новий обман російських імперіялістів. Кн. XI	1283
Ч. Н.:	
Ідеологічна мітологія. Кн. VII	798
Ленін і лєнінці. Кн. VII	799
Ю. П.:	
Реалії сьогодення. Кн. VI	677
Чи справді «суверенітет України?» (редакційна) Кн. X	1155

Б. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Бедрій Анатоль, д-р:	
Незалежна політична публіцистика в Україні, 1989. Кн. IV	400
Боровик Михайло, д-р:	
Галицька Соціялістична Советська Республіка 1920 р. Кн. IV	472
Похорони Т. Шевченка. Кн. V	614
Гайвас Ярослав:	
Сага останнього рейду. Друковано: Кн. II (стор. 178), Кн. III (стор. 277), Кн. IV (стор. 416), Кн. V (стор. 562), Кн. VI (стор. 806)	
До портрету Командира. Друковано: Кн. IX (стор. 1088), Кн. X (стор. 1210)	
Гусак Одарка:	
Роман Шухевич. До 40-річчя з дня загибелі. Кн. V	522
Нескорені Катерина Зарицька і Михайло Сорока. Кн. X	1203
Гоцький Володимир:	
Нові обставини (Перший Інструкторський Табір Виховників Молоді в Криниці, 1940). Кн. IV	496

Деркач Ігор:	
Переяславський договір — союз чи возз'єднання? Кн. II	244
Єржабкова Блянка, д-р:	
Українці в Празі між двома світовими війнами. Друковано: Кн. VII (стор. 860), Кн. VIII (стор. 993)	
Жила Володимир, проф.: Об'єднаним фронтом в обороні рідної мови. Друковано: Кн. III (стор. 351), Кн. IV (стор. 479)	
Кальба Мирослав:	
Борис Бобинський (Бобо). Друковано: Кн. XI (стор. 1375), Кн. XII (стор. 1484)	
Караванський Святослав:	
Роля галицької лексики в процесі вироблення української літературної мови. Кн. I	57
Українська мова. Кн. II	224
Чи це новий правопис? Кн. VIII	1008
Кічак Ігор:	
На маргінесі наукових досліджень. Кн. II	222
«УРСР» чи УНР? Кн. VIII	919
Красівський Зіновій:	
Інтерв'ю. Кн. VII	791
Крупник І. І.:	
Національна політика: наука і практика весною 1989 р. Друковано: Кн. IX (стор. 1138), Кн. X (стор. 1247)	
Крестанов Іван:	
Україна (переклад з мови есперанто Ольги Керзюк) Кн. XI	1390
Кухар Роман, д-р:	
До 50-ліття відкриття університету І. Франка у Львові. Кн. II	228
Леник Володимир, мгр:	
Українська організована молодь (Прод., част. 9) Кн. V	623
Мельник Микола, д-р:	
Еміграційні уряди та їх історично-правна аналіза. Друковано: част. 3, Кн. I (66), част. 4, Кн. II (стор. 210), част. 5, Кн. III (стор. 360).	
Мельник Ігор:	
Через дві до єдиної. Кн. IV	484
Небесняк Євген, о.:	
Тисячоліття хрещення України (Спроба історичної синтези для молоді) Кн. I	45
Окіншевич Лев, проф.:	
Вступ до науки про право і державу. Надруковано: Кн. X (стор. 1264), Кн. XI (стор. 1398)	
Пундій Павло, д-р:	
Українські лікарі-піонери в США. Друковано: Кн. IX (стор. 1145), Кн. X (стор. 1256)	
Руднев Вадим:	
Про білінгвізм в культурі. Кн. VIII	1021
Степовик Дмитро:	
Енциклопедія сміху. Кн. XI	1361
Сулятич М.:	
50 років від епохальної події. Кн. III	289

Федик Ірина:

Тарас Шевченко мовою есперанто. Кн. V 593

Чировський М., проф.:

Ще не минуло 150 років від появи «Комуністичного Маніфесту». Кн. IV 409

Якимович Богдан:Історична довідка про українську національну символіку — герб, прапор
та гимн. Кн. II 218**Янів Володимир, д-р:**Аналіза Шевченкового «Кобзаря» з погляду соціальних прямих послуху
й спротиву в українців. Друковано: Кн. III (стор. 335), Кн. IV (стор. 460),
Кн. V (стор. 601), Кн. VII (стор. 847), Кн. VIII (стор. 980), Кн. IX
(стор. 1124), Кн. X (стор. 1237)

В. ПОЕЗІЯ

Босслав Марко:

Молитва повстанця. Кн. V 579

В. А. Ш.:

Ти вічний є серед живих! Кн. III 260

Гриньків Дмитро:

Із збірки «Фрески року». Осінні дива. Кн. IX 1097

Смерека 1097

Вирій мого дитинства 1098

Туман на святі Осени 1099

Осінній ранок 1100

Осінній етюд 1101

Демкович Василь:

Заридала Україна, затужила. Кн. VIII 955

Про розгін мітингу громадськості Львова 955

Розлив колось і простір неба 956

Народе мій 956

Моя Україно 957

Чуєш, батьку наш? 958

Зажурився мій Львів 959

Вже вистачить і страхів, і шрамів Україні 960

Загорілась немов піді мною земля 960

Я вірю в Бога 961

Слаблю, Боже, Твоє Воскресення 961

Для нас повітря, сонце і вода 962

Поклоняюся Богу за ласку небесну 962

Калинець Ігор:

Краєвид з елегіями. Кн. VI 703

Краєвид з елегіями (Продовження), Кн. VII 817

Сковорода (Вінок сонетів). Кн. X 1229

Із збірки «Тринадцять алогій» (1975). Кохання в семи барвах. Кн. XI 1353

Караванський Святослав:

Мовна консультація (чотиривірші). Надруковано: Кн. XI (стор. 1359)

Кн. XII (стор. 1469)

Качуровський Ігор:

Таорміна. Кн. II 195

Сегеста	195
Сіцилія III	196
Акрагант	196
Коробань Андрій:	
Синові. Кн. XII	1463
Коссовська Алла:	
Пісня про героїв. Кн. V	515
Костенко Ліна:	
Інструкції. Кн. VI	706
Крамар Євген:	
Христос Воскрес! Кн. IV	450
Красівський Зіновій:	
Зняття з хреста. Кн. IV	449
Деклярація націоналіста. Кн. V	578
Повстанець упав	578
Лапський Остап:	
О, мій сон. Кн. XII	1467
Романтичне	1467
Злодійське	1468
Лепкий Богдан:	
Страсті. Кн. IV	447
Плацаниця	447
На Великдень	448
Під церквою на Великдень	448
Мар-ка:	
У пам'ять Катерини Зарицької. Кн. V	580
Петриненко Тарас:	
Україно. Кн. XI	1358
Стус Василь:	
Деперсоналізація душі. Кн. II	191
Розспіваний сніг	191
Це просто втома	192
Возвелич мене, мамо	193
Є дві надії	193
Ну й сон — нападати не хоче. Кн. III	316
Ще й до жнив не дожив	316
Блажен, хто тратити уме	316
Чи витримаєш ти найтяжчий іспит	317
Вимріяна і жива донині	317
Пригадуєш своє метро?	318
Спогад	318
Ця мить — як тріщина у камені	318
Пірнаю в ночі, наче в сні	319
Деперсоналізація душі (варіант)	319
Чекальська Лідія:	
Радість. Кн. I	74
Різдво	74
Різдвяна пісня	75
Ніч над Вифліємом	76
Ніч святого Миколая	77
Покликана	78

Черинь Ганна:

Христос Воскрес! Кн. IV 451

Поетові. Кн. VIII 972

Невідомі поети:

Ні! Кн. III 259

Українці мої! Кн. VIII 963

Г. ПРОЗА**Оповідання, повчання, етюди, есеї, листи****Переклади о. Євгена Небесняка:**— «Слово о законі і благодаті» митрополита Іларіона. Друковано: Кн. IV
(стор. 454), Кн. V (стор. 583)

— «Поучення дітям» Володимира Мономаха. Кн. VII 837

— «Життя і паломництво Данила — ігумена Руської Землі». Кн. XII 1471

Барладяну Василь:

Вселенської волі співець. Кн. IX 1055

Калинець Ігор:

Слово про себе (Декілька штрихів до біографії) Кн. X 1233

Кухар Роман:

Два мужні поети — Василь Симоненко і Василь Стус. Кн. VII 834

Заобрійний «Дикий Захід». Кн. XII 1498

Марченко Валерій:

Лист до матері. Кн. X 1235

Романюк Тарас:

На зламі віку. Кн. III 323

Сверстюк Євген:

Слово про генія. Кн. I 86

На землі, благословенній Апостолом. Кн. XII 1444

Семенко Юрій:

Співці катівського ремесла. Надруковано: Кн. IX (стор. 1062), Кн. X (стор. 1189)

Фостун Святомир:

Етюди. Кн. III 320

Христя Володимир:

Кн. VIII. Етюди: Ескіз (стор. 965), Фантазія (стор. 965), Метелики (стор. 965),

Дорога в юність (стор. 967)

Чайка Марія:

Кому потрібен Антонич? Кн. VIII 969

Япун Василь, д-р.:

Культура народу — духотворча сила нації Кн. VIII 934

Г. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ**А. В. Б.:**

Будьмо спадкоємцями ідей і політики полк. Є. Коновальця. Кн. V 637

Гриньків Дмитро:

Дзвони, в яких палає біль України. Кн. V 598

Наспіване щастя. Кн. X 1274

Грінгроз Михайло:	
Західні українці за Байкалом. Кн. IV	489
Гренджа-Донська Зірка:	
Пам'яті дорогого друга. Кн. XI	1386
Долина Олесь:	
Шевченко говорить. Кн. VIII	1015
Жила Володимир:	
Справжнє мистецьке зусилля не пропадає. Кн. IV	506
Ще один потужний переклад. Кн. V	635
Зусилля, гідне уваги. Кн. VII	889
Потрібна і цінна праця. Кн. XII	1505
Караванський Святослав:	
Пам'ять має бути чесна. Кн. IV	509
Качалуба Михайло:	
З нових видань. Кн. X	1277
Керзюк Ольга:	
Поезія невтраченої людської гідності. Кн. XI	1388
Кухар Роман:	
Вибрані твори Василя Стуса в англійському перекладі. Кн. III	376
Лоза Михайло:	
Не пряма, а крута дорога. Кн. XII	1501
Марусик Петро:	
Мініальбом Марії Золотаренко. Кн. VIII	1017
Ожаровський Борис:	
«Ісповідник віри». Кн. VIII	1012
Осадчий Михайло:	
Творчий вечір Євгена Сверстюка та Івана Світличного. Кн. VII	892
Питляр Орест:	
Зборівський альманах. Кн. VIII	1022
Пундій Павло:	
Лікар-патріот, поет, журналіст і письменник. Кн. II	202
Радіон Степан:	
Аннали УММАН. Кн. VI	762
Україністика поза межами України. Кн. VII	893
Вагома праця невтомного бібліографа. Кн. VII	895
Збірник українських медиків. Кн. XII	1518
Рихтицька Дарія:	
Людина високого духу і злету. Кн. XI	1368
Рудницький Ярослав:	
T. Kic «Nationhood, statehood and the International status of the Ukrainian SSR/Ukraine». Кн. IV	511
Світличний Іван:	
На калині клином світ зійшовся. Кн. VII	824
Терен-Юсків Теодор:	
Дещо про істоту Гуменюкового мистецтва. Кн. III	378
— Літопис про дії УПА на Поділлі. Кн. VI	760
— Фолклорний театр Остапа Стахова зі Львова. Кн. VIII	1024
— Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою. Кн. XII	1478
— Поява книжки Я. Прищіяка. Кн. XII	1509
— Другий збірник української Шекспіріани. Кн. XII	1519

Д. ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ, ПРИСВЯТИ, ЗВЕРНЕННЯ

Плекаймо історично-державницьку спадщину! Кн. I	55
В поклоні Провідникові С. Бандері:	
— Салют над могилою С. Бандери Голови УДП Б. Федорака. Кн. I	125
— Салют над могилою Провідника Голови СУФВ проф. М. Андрухова	125
— Слово, виголошене на могилі Провідника п-ном Л. Шустом	126
— Салют від громади, подруг і друзів у Великій Британії, виголошений п-ном І. Дмитровим	127
Найхоробрішому з хоробрих. Звернення Проводу ОУН у 40-ву річницю геройської смерті сл. п. ген.-хор. Романа Шухевича-Т. Чупринки. Кн. III	265
«Кого ми втратили?» (З ж. «Сурма», жовтень 1950 р.). Кн. III	267
«Лицар України». (Слово над могилою генерал-хорунжого УПА Тараса Чупринки). Кн. III	271
Слово Юрія Шухевича. (У 40-ліття смерті Батька — ген.-хор. Тараса Чупринки). Кн. IV	387
На вічну пам'ять Героєві України. Звернення Голови УДП. Кн. IV	388
Звернення Проводу ОУН в річницю смерті сл. п. Степана Бандери. Кн. XII	1411
В річницю створення УПА і смерті її Головного Командира. Кн. XII	1417
Сл. п. Микола Андрійович Лівіцький. Кн. II	131
Сл. п. інж. Теодор І. Кудлик. Кн. II	248
В глибокому поклоні покійному другові-співробітникові. Кн. II	249
Сл. п. Осип Шляхетко. Кн. II	250
Сл. п. п. Василь Котуха. Кн. II	251
Сл. п. mgr Ярослав Рак. Кн. III	381
Сл. п. Леонід Енсен-Полтава. Кн. VI	764
Сл. п. mgr Василь Литвин. Кн. XII	1520
Сл. п. ред. Василь Солонинка. Кн. XII	1521
Ганна Черінь: Поетові (Леонідові Полтаві на прощання). Кн. VIII	972

Е. РІЗНЕ

— Пожертви на Пресфонд «Визвольного Шляху». Друковано: Кн. II (стор. 252), Кн. VI (стор. 766), Кн. XI (стор. 1406)	
— Бібліографія одержаних видань. Друковано: Кн. III (стор. 382), Кн. IX (стор. 1152), Кн. X (стор. 1279).	
— Листи до редакції: В. Бойчук, Англія. Кн. V	640
В. Безхлібник. Справлення неточностей. Кн. XII	1523
— Вислів признання і вдячності п. редакторів Михайлові Поврозникові. Кн. X	1166
— Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1990 рік. Кн. XII	1524